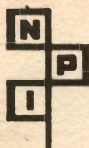

MC
61.204

MC
61.204

ÉRTELMISÉG OLVASÁS KÖNYVTÁR

Országos Széchényi Könyvtár

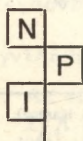
NÉPMŰVELÉSI PROPAGANDA IRODA

Kamarás István

Polónyi Péter

ÉRTELMISÉG OLVASÁS KÖNYVTÁR

(Kutatási jelentés
a vidéki értelmiség körében végzett vizsgálatról)

NÉPMŰVELÉSI PROPAGANDA IRODA
BUDAPEST 1970

Készült a Könyvtártudományi és Módszertani Központ
Olvasáskutatási Osztálya gondozásában

Lektorálta:

KATSÁNYI SÁNDOR

SÁRDY PÉTER

TÁNCZOS GÁBOR

Az I. és a III/3. fejezetet Kamarás István, a II. és a III/1-2. fejezetet
Polónyi Péter írta

KAMARÁS István - POLÓNYI Péter

Értelmiség, olvasás, könyvtár. /Kutatási jelentés a
vidéki értelmiség körében végzett vizsgálatról./ + (KA-
MARÁS István - POLÓNYI Péter: Vizsgálat a könyvtá-
rak felől.) [Közread. az] Országos Széchényi Könyvtár,
Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. Népműv
és Prop. Iroda, 1971. 88, 24 p. 24 cm.

/A Könyvtártudományi és Módszertani Központ
kiadványai 44./

028.01-057.4(439)

024[659.113.2](439)

021.13.006(439)

025.2.001.4(439)

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványai 44.

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda. — Felelős kiadó: NEMES IVAN igazgató.

NPI sokszorosító üzem, Budapest — 70-2504 — Felelős vezető: Fehérvári Tibor.

Példányszám: 300 — Terjedelm: 7.70 A-5 iv +melléklet 2,1 A-5 iv

MC 61.204

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	5
1. A vizsgálat célkitűzései	5
2. A vizsgálat módszere	9
I. Portré az értelmiségi olvasóról	13
1. Szabadidő és olvasás	13
2. Családi könyvtárak	17
3. Könyvvásárlás	19
4. A könyvolvasás gyakorisága	19
5. Tájékozódási szokások	20
6. Az olvasmányok beszerzési forrásai	22
7. Olvasmányszerkezet	23
8. Sajtóolvasás	25
9. Irodalmi izlés	28
II. A könyvtári tagság	34
1. A könyvtári tagok aránya a vidéki értelmiség egyes csoportjaiban	35
2. A többszörös könyvtári tagság	42
3. A különböző könyvtárak szerepe a vidéki értelmiség el-látásában	43
4. A beiratkozás indítékai	47
5. A könyvtárakkal való kapcsolat intenzitása és stabilitása	47
6. Könyvtárral kapcsolatos vélemények és igények	51
7. A könyvtárhasználat gyakorisága	56
III. A könyvtár három szerepkörének vizsgálata	58
1. Az első szerepkör: a könyvtár mint kölcsönzőhely	58
a) A könyvválasztás tudatossága	58
b) A megtalált könyvek aránya	59
c) Kielégítetlen igények	60

2. Második szerepkör: a könyvtár mint információforrás . . .	62
3. Harmadik szerepkör: a könyvtár mint katalizátor (A könyvtártag olvasói portréja)	66

Melléklet: a kérdőív	73
--------------------------------	----

TARTALOMJEGYZÉK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

II. A kérdőív tartalma

I. A könyvtár szerepe a társadalomban és a kultúrában

1. A könyvtár szerepe a társadalomban

2. A könyvtár szerepe a kultúrában

3. A könyvtár szerepe az oktatásban

4. A könyvtár szerepe a szabadidő eltöltésében

5. A könyvtár szerepe a társadalmi integrációban

6. A könyvtár szerepe a társadalmi fejlődésben

7. A könyvtár szerepe a társadalmi egyenlőségben

8. A könyvtár szerepe a társadalmi szolidaritásban

9. A könyvtár szerepe a társadalmi felelősségben

10. A könyvtár szerepe a társadalmi boldogságban

11. A könyvtár szerepe a társadalmi jólétben

12. A könyvtár szerepe a társadalmi egészségben

13. A könyvtár szerepe a társadalmi erőben

14. A könyvtár szerepe a társadalmi befolyásban

15. A könyvtár szerepe a társadalmi tekintélyben

16. A könyvtár szerepe a társadalmi hírnévben

17. A könyvtár szerepe a társadalmi presztízsben

18. A könyvtár szerepe a társadalmi státuszban

19. A könyvtár szerepe a társadalmi rangban

20. A könyvtár szerepe a társadalmi pozícióban

21. A könyvtár szerepe a társadalmi helyzetben

22. A könyvtár szerepe a társadalmi viszonyban

23. A könyvtár szerepe a társadalmi kapcsolatban

24. A könyvtár szerepe a társadalmi érintkezésben

25. A könyvtár szerepe a társadalmi kommunikációban

26. A könyvtár szerepe a társadalmi információban

27. A könyvtár szerepe a társadalmi tudásban

28. A könyvtár szerepe a társadalmi gondolkodásban

29. A könyvtár szerepe a társadalmi érzelmekben

30. A könyvtár szerepe a társadalmi viselkedésben

31. A könyvtár szerepe a társadalmi magatartásban

32. A könyvtár szerepe a társadalmi szokásokban

33. A könyvtár szerepe a társadalmi hagyományokban

34. A könyvtár szerepe a társadalmi értékekben

35. A könyvtár szerepe a társadalmi szabványokban

36. A könyvtár szerepe a társadalmi normákban

37. A könyvtár szerepe a társadalmi törvényekben

38. A könyvtár szerepe a társadalmi jogokban

39. A könyvtár szerepe a társadalmi kötelességekben

40. A könyvtár szerepe a társadalmi felelősségekben

41. A könyvtár szerepe a társadalmi felelősségteljesítésben

42. A könyvtár szerepe a társadalmi felelősségteljesítésben

43. A könyvtár szerepe a társadalmi felelősségteljesítésben

44. A könyvtár szerepe a társadalmi felelősségteljesítésben

45. A könyvtár szerepe a társadalmi felelősségteljesítésben

46. A könyvtár szerepe a társadalmi felelősségteljesítésben

47. A könyvtár szerepe a társadalmi felelősségteljesítésben

48. A könyvtár szerepe a társadalmi felelősségteljesítésben

49. A könyvtár szerepe a társadalmi felelősségteljesítésben

50. A könyvtár szerepe a társadalmi felelősségteljesítésben

BEVEZETÉS

1. A VIZSGÁLAT CÉLKITÜZÉSEI

Mit is jelent "vidéken élni"? Terepszemlére csábító kérdés ez azok számára is, akik a művelődési állapotokra kíváncsiak és úgy gondolják, hogy egyetlen réteg és egyetlen intézmény kapcsolatának tükrében is jellemző képet kaphatnak a kulturális igények és szolgáltatások mai nivójával, megfigyelhetik, hogy hol huzódnak a valóság, a lehetőségek és az illúziók tartományának gyakran összetévesztett határai.

A "diplomások" helyzetét a könyvekből úgy-ahogy, de a könyvekkel való viszony alapján már sokkal kevésbé ismerjük, könyvtáraink rendeltetéséről is sokkal határozottabban fogalmazunk, mint amennyit tényleges szerepükről tudunk. Ez késztetett arra, hogy a statisztika demarkációs vonalánál kissé messzebb merészkedve, a vidéki értelmiség - az olvasás - a könyv - a könyvtárak viszonyáról tudósítást írjunk. Vállalkozásunk egyszersmind "próbaut", egy, az egész magyar értelmiség olvasási kulturájának vizsgálatára kiterjedő felmérés előmunkálata.

Miért hisszük azt, hogy épp az értelmiség és éppen a könyvtár a legalkalmasabb "satu" a valóság minket érdeklő és valóban reprezentatív "darabjának" a befogására? Mi fontosat mondhat egy réteg társadalmi helytállásáról, hivatásbeli gondjairól, vagy akár csak közérzetéről az olvasmányválasztás, sőt mi több, a könyvtári tagság vizsgálata? A második kérdésre dolgozotunknak kell felelnie. Az elsőre már a bevezetőnek is.

Itt most nem vitatott, de megfontolásra mindenképpen érdemes nézetek szerint a kulturális igények épületében az értelmiségé a legfelső emelet, az új iránti fogékonyság, a széleskörű érdeklődés legmagasabb fokát társadalmunknak ez a rétege képviseli. Ebből következően az értelmiség elvárásai jelzik azt a felső határt, ameddig optimális esetben a népesség kulturális szintje emelkedhet, és amit ma még csak viszonyítási alapnak, esetleg prognózisnak, idővel azonban egyre szélesebb körben alkalmazható normának

lehet tekinteni. Hogy e felsőfoku elismerésre rászolgál-e az értelmiség, hogy a felsorolt jellemzők koszorúja hogy bomlik szét míhelyt bármelyik csoportjának "fejére" próbáljuk illeszteni, hogy lehet-e róla egyáltalán, mint homogén tömbről nyilatkozni, az majd kiviláglik a közölt adatokból.

Az kétségtelen, hogy ez a réteg közműveltségünk mérlegén számszerű súlyánál többet nyom a latba. Jelenléte nemcsak a kultúra "termelésében", de "fogyasztásában" is meghatározó jelentőségű. Az értelmiség szellemi rangját nemcsak az "egy főre eső fogyasztás" (részesedés) mennyiségi és minőségi mutatói jelzik, hanem a "részesítés"-ben (továbbadásban, befolyásolásban) betöltött szerepe is. Az a hatás, ami kulturájának kisugárzásában áttételesen érvényesül. Bárki bárhogy is vélekedjék az értelmiségről, azzal valószínűleg egyetért, hogy annak a rétegnek az igényeivel és ellátottságával, amelynek munkája döntő tényezője a vidéki viszonyok alakulásának is, mindenképpen érdemes, sőt szükséges foglalkozni.

Természetesen számolnunk kell avval, hogy az "értelmiségi", tehát a könyvtárat használó értelmiségi is, igen különböző kulturális arculatú és szintű csoport "eredője": a háztájt művelő tanító, a helytörténeti monográfiát készítő középiskolai történelemtanár, a Kossuth díjas akadémikus, a tanyajáró körzeti orvos, a kutatómunkába is bevont kórházi belgyógyász, a munkásokat irányító üzem mérnök, a fagottművész és az agronómus együttesen alkotják ezt a kategóriát. Az "értelmiségi könyvtár-tag" helyett is a könyvtárat használó értelmiségiek különböző típusairól kellene beszélnünk. A mostani, "általában" az értelmiséggel foglalkozó kutatást, az értelmiség egyes rétegei körében végzett kutatások sorozatának kell követnie, amelynek során el kell majd különítenünk az egyes foglalkozási csoportokon belül is az olvasók, az információ- és könyvtárhasználók jellegzetes típusait.

A könyvtárak "kiemelését" legalább ennyi indok védi. A könyvtár, mint intézménytípus, nem "egy a sok közül". Amint a "kultúra-hordozók" családjában a könyvnek, ugyanolyan megkülönböztetett helye van a műveltség-terjesztő intézmények rendszerében a könyvtárnak. Mint a permanens művelődés holtig használható, a legváltozatosabb jellegű és színvonalú kulturális igények kielégítésére univerzálisan alkalmas intézménye, az iskolán kívül – vagy mellett – a könyvtár a legerősebb bázisa a szellemi emelkedésnek, a gyorsuló idő követésének, azon távolságok csökkentésének, amelyek a várost a falutól, vagy a társadalom különböző, a műveltség más-más fokán álló csoportjait egymástól elválasztják. Különösen fontos a szerepe ott, ahol a "hid" szerepét szakmai vonatkozásban is be kell töltenie, ahol az inspiráló közeget is helyettesítve, a könyvtárnak kell a tudás "karbantartásáról" és utánpótlásáról gondoskodnia. Nem a szakmai elfoglaltság, hanem inkább a szakmai felelősség, a lehetőségek és a kötelezettségek tudata diktálja, hogy a könyvtáraktól ilyen sokat várunk.

Könyvtárosok lévén érthető, hogy minket szinte számadásra szólít a "mit vár és mit kap a könyvtáraktól az értelmiség?" – kérdése. Tudni szeretnénk pontosan, mit tesznek és mit tehetnének ezek az intézmé-

nyek; hogy segítik az értelmiségieket abban, hogy a tudományos technikai forradalom korában, a tudomány termelőerővé válásában, a köztudat formálásában, a tudomány termelőerővé válásában, a köztudat formálásában, az elmaradottság "penészkeli" körülményei között is megállják helyüket, ne béklyózzák őket azok a hátrányok, amelyeket épp az ő aktivitásuk fokozásával lehet csak mérsékelni. A bekötő utakkal párhuzamosan, vagy akár azokat megelőzve, kiépültek-e azok a csatornák, amelyek az ehhez szükséges ismereteket, ösztönző élményeket viszik? Az ilyen kérdésfeltevés meglehetősen bombasztikus. Közhelyként hat az a megállapítás is, hogy a kulturális fejlődésben elérhető eredményeket két tényező, – a társadalmi giények fejlettségének színvonala és a célkitűzéseink szolgálatában álló intézmények működésének hatékonysága határozza meg. Ha viszont arra gondolunk, hogy az értelmiség és a könyvtárak kapcsolatát szemügyre véve, a legképzettebbeket tömörítő réteg igényeinek és a legjelentősebbnek tartott műveltségterjesztő intézmény képességeinek konfrontálására nyílik lehetőség, már többet ígérő programként fogadhatjuk el annak vizsgálatát, hogy a felkészültség milyen fokán állnak a szembesített felek? Hogy tartanak lépést a "változó világ"-gal, melyikük és mennyivel maradt el a másikhoz képest? Milyen fejlettségi szinten találunk egymásra, mikor és miért lazul vagy szakad meg a kapcsolatuk? Hogy hatnak egymásra az elvárások és a tapasztalatok? Milyen viszonytipusok rajzolódnak ki a réteg és az intézmény, illetve ezek egyes kategóriái között? Az adatok arról tanuskodnak, hogy a könyvtárhasználat készsége az értelmiségiek körében a legerősebb, de lemorzsolódásuk, – legalább is a közművelődési könyvtárakban – minden más rétegnél nagyobb arányú. Mi van emögött? Ennek szeretnénk a végére járni.

Az értelmiség és a könyvtárak viszonya két nézőpontból vizsgálható:

1. Az értelmiség – pontosabban egyes értelmiségi csoportok – könyvtárakkal szembeni elvárásai;
2. A különböző típusú könyvtárak értelmiségiek körében betöltött funkciója felől.

A vidéki értelmiségiek és a könyvtárak közötti viszony vizsgálatát nem csupán mint egy jelentős társadalmi réteg vidéken élő tagjai és egy jelentős művelődési intézmény-típus közötti kapcsolatot; az értelmiségiek könyvtáron belüli helyzete leíró bemutatásának feladatát fogtuk fel, hanem kísérletként annak tisztázására is, hogy a könyvtári tagság tényétől, formáitól, tartalmától függően módosulnak-e vajon azok a mutatók, amelyek az értelmiség olvasási kulturájára jellemzőek? Feltevésünk szerint a könyvtárhoz való viszony az olvasási kultúra egyik objektív értékű, társadalmi jelentőségű jellemzője. Ennek a hipotézisnek az elvi alapja az a meggondolás, hogy a könyvtári tagság a művelődés, az olvasmányválasztás sajátos feltételeit jelentő körülmény, mely a széleskörű tájékozódás, a korszerű, folyamatos és tervszerű művelődés, a tájékoztatás és befolyásolás, a szelekció és az orientálás különleges lehetőségét biztosítja és kisebb nagyobb mértékben ennek igényét is tanúsítja. A könyvtárak tevékenységének társadalmi jelentőségét éppen ez a

körülmény, a könyvek és az olvasók közötti viszony tudatos alakítása, a művelődés folyamatának "programozási" szándéka határozza meg. Ha igazolható, hogy a könyvtári tagok olvasási kulturájának szintje magasabb, inkább megfelel a szocialista társadalom szükségleteinek, a korszerű műveltség normáinak, mint azoké, akiknek a könyvtárakkal nincs és nem is volt kapcsolata, nem kell sok érv annak bizonyítására, hogy könyvtáraink fejlesztése, munkájuk hatékonyságának fokozása elsődrendű közosségi érdek.

Amikor az előző bekezdésekben a könyvtár olvasást befolyásoló szerepéről beszéltünk, a kölcsönhatás egyik oldalát a bonyolult összefüggésrendszerből kiemelve, a könyvtár jelentőségét akaratlanul is túlhangsúlyoztuk. Mivel – könyvtárközpontu vizsgálódásról lévén szó – ez a továbbiakban is megismétlődhet, fontos leszögeznünk, hogy a könyvtárral való kapcsolat szintje korántsem kivételezett, hanem csak egyik mércéje az olvasásnak, s még inkább általában a szellemi színvonalnak. A könyvtárak használói átlagosnál magasabb színvonalat ért olvasók többsége már a beiratkozás előtt is kiemelkedett a többi közül, éppen avval, hogy igényelte egy magasabb szintű információforrás használatát. Mindezzel nem tagadtuk meg, csak valós arányaira kicsinyítettük a könyvtárhasználat pozitív hatását.

Ha nem is mondhatjuk azt, hogy a könyvtárak – kivált a közművelődési könyvtárak – feladatai között az értelmiség körében végzett munka áll az első helyen, az kétségtelen, hogy felkészültségük, teljesítőképességük felmérése – az értelmiséggel való viszony tükrében – pontosabban a "felsőfoku" társadalmi igényekkel való szembesítés alapján nyílik a legjobb lehetőség. Ezért gondoljuk⁶, hogy vizsgálataink megállapításai nem csupán egyetlen réteg vonatkozásában lehetnek érdekesek.

A könyvtárak tevékenységét – s a könyvtár-olvasó viszonyt is – három "szerepkörben" vázolhatjuk fel:

1. A könyvtárak, mint olvasmánykölcsonzó üzemek. Ez a könyvtárak hagyományos, de változatlanul fontos funkciója.
2. A könyvtárak, mint tájékoztatási centrumok, információs bázisok. Ez a funkcióbővülés már jellegzetesen a korszerű könyvtár sajátossága.
3. A könyvtárak, mint a művelődés társadalmi folyamatának "katalizátorai". Ebben a szerepkörben betöltött funkciót tekinthetjük a szocialista könyvtár "differencia specifikájának".

A katalizátor funkció nem csak a könyvtáros, valamint a könyvtár egészének nevelő szerepét foglalja magában, hanem a kölcsönző és tájékoztató funkció korszerű, szocialista tartalmu megvalósítása már önmagában katalizátor szerepkört ad a könyvtárnak a művelődés társadalmi folyamatában. Modelünket bevalljuk, csak a közművelődési könyvtárra "próbáltuk fel", most nem is végezzük el azokat a feltétlenül szükséges igazításokat, melyek a szak-

könyvtárakra is kiterjeszhető érvényességéhez szükségesek lennének. Többek között azért sem, mert vizsgálatunkban akarva - akaratlan a közművelődési könyvtárak kerültek előtérbe.

A könyvtárak mindhárom szerepkörben közvetítő intézmények. E szerepkörök elvi elkülönítése inkább csak annak a fejlődési folyamatnak a jelzésére szolgál, amely a könyvtárak fokozódó aktivitásának, potenciáljuk növekedésének jegyében megy végbe, s mely ezeket az intézményeket a kiszolgáló munka, a "szerviz" szintjéről a szociológiai-pszichológiai megalapozottságu pedagógiai tevékenység, a "laboratórium" fokára emeli. A könyvtáraknak ezt a funkcióját az olvasókra gyakorolt hatás vizsgálatában, az olvasmányszerkezet, az olvasmánynivó, az olvasásintenzitás, a tájékozottság szintjének mutatóiban lehet tetten érni.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a felvázolt modell jóval inkább ideálkép még mint valóság, tehát jóval inkább a könyvtárnak a modern világban betöltendő, potenciális szerepéről van szó, mint valóságos intézmények működésének elemzése során nyert általánosító következtetésekről.

Műfaját tekintve munkánk kutatási jelentés, nem statisztikai adattár, s nem tudományos kismonográfia. Tudósítás egy "örjáratról", az elmélet és gyakorlat mesgyéjén: első lépcsőfok - mely még nem teljesen meggyőző érveket, kidolgozatlanabb, további kimunkálásra szoruló részeket is tartalmaz, - amely azonban a sikeres folytatás esetén kísérletünket, s egyuttal a könyvtári munkát is magasabb szintre emelheti.

2. A VIZSGÁLAT MÓDSZERE

A vizsgálat adatbázisát elsősorban a tényleges és potenciális könyvtárhasználókkal készített személyes kérdőíves interjúk során nyert információk képezik. Ezt egészítik ki a könyvtárak vizsgálata során nyert információk, tapasztalatok. Az 1200 fős mintasokaság, négy egyenként 300 fős részmintából áll, ezek a különböző típusu települések szerint csoportosítják a vidéki értelmiségieket. Mivel a négyszer háromszáz fő nem egészen tükrözi a valós arányokat - tehát nem reprezentatív felmérésről van szó - nem annyira a pontos százalékarányok, mint inkább a tendenciák jelzésére alkalmasak az adatfelvétel során nyert információk. (Országosan reprezentatív vizsgálatról több okból, egyebek között azért sem lehetett szó, mivel a megfelelő statisztikai adatok az új népszámlálást közvetlen megelőző időszakban nem álltak rendelkezésünkre.)

Kérdés, nem lett volna szerencsésebb, ha az értelmiség és a könyvtár kapcsolatát a könyvtárral ténylegesen kapcsolatban levők, a könyvtári tagság körében vizsgáljuk. Ily módon a mintavétel is könnyebb lehetett volna, jobb lehetett volna a reprezentativitás foka is. Ugy érezzük, mindennek ellenére megfelelő érvek szólnak a választott módszer mellett. Azt, hogy ily módon a nem könyvtári tag olvasókkal is megismerkedhettünk, nem is soroljuk az érvek közé. Igazi érvünk a szélesebb körű minta mellett egyrészt az, hogy a

jelenleg nem könyvtári tagok jelentős része valaha tag volt, s a "szakítás" körülményei igen tanulságosak lehetnek, másrészt az, hogy ezeknek a nem könyvtári tag értelmiségieknek ismét jelentős része meglehetősen nagy valószínűséggel leendő könyvtári tagnak tekinthető, s a körükben végzett "piackutatás" a könyvtárak számára megint csak fontos tanulságokat szolgáltathat. Végül és harmadszor az ily módon történő mintavétel lehetővé teszi azt is, hogy a könyvtárat használó és nem használó értelmiségieket mint olvasókat összehasonlíthassuk.

A mintákba a következő települések kerültek:¹

1. Nagyobb városok: Miskolc (150), Debrecen (150)
2. Kisebb városok: Pápa (150), Mosonmagyaróvár (150)
3. Nagyközségek: Barcs (61), Budakalász (48), Kisterenye (51)
Kondoros (30), Nyiradony (21), Püspökladány (89)
4. Kisközségek: Árpás (7), Csanádapáca (30), Dég (33), Felgyő (15), Gelse (15), Gulács (13), Gyöngyösoroszi (14), Jakabszállás (22), Kaposfő (12), Gyogyórod (18), Rétság (35), Sellye (53), Szendrő (25), Szentgál (18), Szirák (15), Tárkány (15), Varsád (6).

A nagyobb és kisebb városok kiválasztása a település földrajzi, gazdasági helyzetének és a felsőoktatási intézmények figyelembevételével történt. A kisebb városok között az eredeti terv szerint Szolnok is szerepelt, de helyi technikai akadályok miatt mellőznünk kellett, így ez a kategória egyszerre lett szegényebb és gazdagabb is, hiszen Pápa és Mosonmagyaróvár meglehetősen homogén kategóriát alkot, míg Szolnok átmeneti típust képvisel az általunk kisebb és nagyobb városnak nevezett településtípusok között. A nagyközségek és a kisközségek kiválasztása véletlenszerűen történt.

A kisebb és nagyobb városokban megbizottaink a városban levő intézményeket felkeresve összeírták az ott dolgozó értelmiségiek számát, foglalkozásuk és végzettségük szerinti bontásban, s ezen adatok birtokában készítettük el a mintát. Az egyes személyek kiválasztása az intézmények dolgozóinak névjegyzéke alapján véletlenszerűen történt. A községekben teljes névjegyzékből választottuk ki a megfelelő foglalkozású interjúalanyokat, s az interjúkészítő megadott személyeket kerestett fel.

A tanító kategóriába soroltunk néhány óvónőt, az általános iskolai tanárokhoz néhány szakmunkástanuló iskolában oktatót, középiskolai tanár kategóriába pedig néhány egyetemi oktatót. Néhány gyógyszerész az orvos, néhány

¹ Zárójelben a kérdezettek számát tüntetjük fel.

állatorvos a mezőgazdasági értelmiségi kategóriába került.¹ Az egyéb kategóriába tartozók fele pap, a másik fele pedig 8-10 különféle foglalkozás között oszlik meg.

A körülbelül 40-50 percig tartó interjúkat a városokban 60 o/o-ban a munkahelyen, a községekben inkább a lakáson készítették.

Az interjúalanyok magatartása az esetek 84 o/o-ában pozitív volt, 16 o/o-ban közömbös, illetve negatív, de az interjú megtagadók száma 1 o/o alatt volt. Az interjúkat 70 kérdezőbiztos készítette, nagyobb részt a tanácsi hálózatban dolgozó könyvtárosok, rajtuk kívül pedagógusok, egyetemi hallgatók, stb.

Az adatok feldolgozása optikai lyukkártya segítségével történt.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

¹ Ezeknek az aránya egyik esetben sem éri el az egyes kategóriákba tartozók 10 o/o-át.

Minták összetétele a következő volt:

	kis község	nagy község	kisebb város	nagyobb város	összesen.
	szám o/o	szám o/o	szám o/o	szám o/o	szám o/o
nők	132 44	133 45	110 37	72 25	447 48
férfiak	168 56	167 55	190 63	228 75	753 62
20-29 évesek	103 34	80 27	90 30	82 27	355 29
30-39 évesek	98 33	112 37	104 35	114 38	428 36
40-49 évesek	58 19	61 20	68 23	72 23	259 21
50 felett	28 9	47 16	35 11	31 11	141 12
ismeretlen	13 5	- -	3 1	1 1	17 2
tanító	93 31	73 24	33 11	7 2	206 27
ált. isk. tanár	71 24	90 30	60 20	29 10	250 21
középisk. tanár	10 3	28 9	52 18	58 19	148 12
közgazdász, jogász	22 7	33 11	34 11	55 18	144 12
orvos	35 12	35 12	35 12	41 14	146 12
műszaki ért.	19 6	20 7	52 17	84 28	175 15
mezőgazd. ért.	33 11	12 4	24 8	14 5	84 7
egyéb	16 6	7 3	10 3	10 4	42 4
ismeretlen	1 -	2 -	- -	2 -	5 -
tanítóképző	73 24	71 24	24 8	7 2	175 16
főiskola	117 39	86 29	118 39	48 16	369 31
egyetem	97 36	130 46	155 52	238 80	620 52
ismeretlen	13 1	13 1	3 1	7 2	36 1
nem tanul	223 74	241 80	220 73	153 51	837 70
tanul	77 26	59 20	80 27	147 49	363 30
ebből: ideológiai továbbk.	23 8	26 9	14 5	18 6	81 7
nyelvtanulás	30 10	12 4	41 14	86 29	169 13
szakmai továbbk.	11 4	19 6	20 7	43 13	93 8
egyetem	13 4	2 1	5 2	- -	20 2
1000-1500 Ft jöved.	30 10	22 7	18 6	13 4	83 7
1501-2000 Ft jöved.	93 31	88 30	58 20	47 16	286 24
2001-2500 Ft jöved.	70 23	82 27	91 30	47 16	290 24
2501-3000 Ft jöved.	50 17	52 17	65 22	67 23	234 19
3001 - Ft felett	53 18	50 17	64 21	121 39	288 24
ismeretlen	4 1	6 2	4 1	5 2	19 2

I. Portré

az értelmiségi olvasóról

Milyen olvasó az értelmiségi? Ennek a kérdésnek a megválaszolása részben arra a kérdésre is válasz, hogy valóban értelmiséginek számítható-e az okleveles mérnök, a diplomás orvos és tanár, vagy csak korlátozott érdeklődési körű, munkáját gépiesen végző szellemi foglalkozású hivatalnoknak. Értelmiséginek lenni többet kell jelentsen ennél: állandó szellemi mozgást, befogadásra való készenlétet, azaz nagy mennyiségű helyzeti és mozgási szellemi energiát, ezek állandó egymásba alakulását, s az ezekből a folyamatokból származó teljesítményeket, aktív, gondolkodó, közéleti magatartást. Mindez olvasmányok, tájékoztató eszközök és források igénybevétele nélkül nehezen képzelhető el. Annak az újfajta emberi és szellemi magatartásnak, melynek jellemzője az állandó, friss, aktivitásba átlendülni kész intellektuális készenlét, szerves része egy bizonyos, az átlagoshoz képest jóval fejlettebb olvasói magatartás is. Az 1200 interjú során nyert ecsetvonásokból összeálló olvasói portrét most evvel az idealizált, példaképpül állított olvasói arculattal vetjük össze, hogy a hasonlóság mértékéből következtetéseket vonhassunk le, elsősorban a könyvtárügy számára, a könyvtárak "piacának" azaz jelenlegi és leendő használóinak jobb megismerése céljából.

1. SZABADIDŐ ÉS OLVASÁS

Az olvasásnak más szabadidőtevékenységek között elfoglalt helye és rangja megállapításához nem időmérleget készítettünk, hanem az egyes szabadidőtevékenységek kedvelésének arányát, s a kedveltségük fokát vizsgáltuk. E célból busz féle szabadidőtevékenység közül a kérdezettekkel kiválasztottuk a számukra legkedveltebb ötöt, majd ezek közül a két leginkább nélkülözhetőt, s a megmaradottak közül pedig a számunkra legfon-

tosabban: így az öt kiválasztottat a kedveltség három lépcsőfokára helyeztük.¹ Az egyes tevékenységfajták kedvelésének fokát két mutatóval is szemléltetjük: az előnyben részesített tevékenységek százalékarányával és a kedvelés átlagosztályzatával, 1-3 között.

	a kedvelők % ^o -a	a kedvelés foka a kedvelők kö- rében (1-3 között)
Tévénezés	76	1.91
olvasás	75	2.20
rádióhallgatás	39	1.65
továbbképzés	26	2.00
séta-kirándulás	25	1.68
mozilátogatás	25	1.43
komoly zene hallgatás	24	1.79
színház látogatás	22	1.70
könnyűzene hallgatás	21	1.56
kertészkedés	20	1.80
társaság	19	1.58
nyelvtanulás	16	1.80
barkácsolás	15	1.82
sport	13	1.90
kézimunka	13	1.65
muzeumlátogatás	11	1.60
fényképezés	11	1.60
előadások hallgatása	9	1.54
kártyázás	9	1.42

Az olvasás mindkét mutató alapján az élen áll, a tévével együtt legnagyobb arányban kedvelik, kedvelői körében viszont magasabb a kedvelési foka, mint a tévénezés kedvelése esetében. A szabadidőmérleg és egyéb szabadidővizsgálatok adatai ismeretében nincs okunk tulságosan nagy arányú szépitést feltételezni az olvasás kedvelését illetően.

Előnyben részesítésének arányához képest magas a továbbképzés, a sport és a barkácsolás, alacsony a film és a rádió hallgatás kedvelési foka.

¹ Az öt legkedveltebb közül a két leginkább nélkülözhető 1-es, a megmaradt három közül a számukra legfontosabb 3-as, a többi 2-es osztályzatot kapott. A nem túl szerencsés "nem nélkülözhető" (jobb lett volna "az öt közül legkedveltebb") szóhasználat miatt bizonyítástorzulásokkal, főleg a "nem nélkülözhető" továbbképzés és olvasás esetében számolnunk kell.

Az asszociációs számítások¹ alapján felrajzolt "térkép" – egymást vonzások és taszításuk mértéke alapján – az egyes szabadidő tevékenységek "rokonsgái fokát" szemlélteti.

Az olvasást előszeretettel részesítők körében az átlagosnál valamivel gyakoribb a mozi- és színházlátogatók, a tévénézők s a magukat továbbképzők, lényegesen kevesebb a sportolók, mozgást, kirándulást kedvelők aránya. Ennek alapján úgy tűnik, hogy a vidéken élő értelmiség számára az olvasás amolyan otthonülő tevékenységfajta.

Az olvasás egyaránt pozitíven kapcsolódik a kevésbé előkelő rokonokkal (pl. kártyázás) rendelkező mozilátogatókkal, s a komolyzene-hallgatással rokon színházlátogatókkal is. Ugy gondoljuk ezek a kapcsolatok jól jellemzik az olvasásnak a különböző "rangú" szabadidőtevékenység fajták között elfoglalt helyét.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1 rádió hallgatás		x		x			x						xx	
2 tévénézés	x		--					x	-			x	x	x
3 komolyzene hallg.		--		xx	--			--	--		x			
4 könnyűzene hallg.			xx				-							
5 barkácsolás			--						xx			-	--	
6 séta, sport								x			-		--	--
7 társaság	x			-				x	-					
8 kártyázás		x	--			x	x			--		x		
9 kertészkedés		-	--		xx		-			--		-	x	
10 továbbképzés												-	-	x
11 színházlátogató			x					--	--				x	x
12 mozilátogató		x						x	-		x			x
13 kézimunkázás	xx	x			--	--			x		x			
14 olvasás		x				--				x	x	x		

xx erősebb vonzás

x gyengébb vonzás

- gyengébb taszítás

-- erősebb taszítás

A különböző típusú településeken élők kulturális tartalommal töltött szabadidejének szerkezetét azon tevékenységfajták kedvelési arányainak összehasonlításával szemléltetjük, amelyeknél jelentős eltéréseket tapasztaltunk:

¹ Két szabadidőtevékenység együttes előfordulása alapján a kapcsolat erősségét a Yule-féle asszociációs koefficienssel mértük.

	A kedvelők aránya			
	kis- község o/o	nagy- község o/o	kisebb város o/o	nagyobb város o/o
tévénézés	77	79	78	65
olvasás	75	72	80	74
séta, kirándulás	50	38	37	31
kertészkedés	26	23	19	12
nyelvtanulás	13	8	17	25
kézimunkázás	19	16	15	5
fényképezés	11	8	8	19

A különböző településeken élők körében az olvasásnak mind előnyben részesítési aránya, mind kedvelői közt kedveltségi foka csak kisebb eltéréseket mutat. Az olvasás mind a négy településtípus esetében a legkedveltebb szabadidőtevékenységnek bizonyult, bár a nagyobb városokban élő kedvelők körében a tévé és a továbbképzés kedvelésének foka (2,16 és 2,14) erősen megközelíti az olvasását (2,17).

A nők körében valamivel magasabb az olvasás kedvelésének aránya és foka (80 o/o illetve 2,28), mint a férfiaknál (70 o/o illetve 2,14). Az olvasás mellett a nők részesítik előnyben lényegesen nagyobb mértékben a következő szabadidőtevékenységet: rádió (nők: 46 o/o, férfiak: 35 o/o), komolyzene-hallgatás (27 o/o, 20 o/o), mozi látogatás (30 o/o, 23 o/o), színházlátogatás (30 o/o, 16 o/o), muzeumlátogatás (13 o/o, 9 o/o). A férfiak körében szerepelnek nagyobb arányban a következők: fényképezés (nők: 3 o/o, férfiak: 14 o/o), séta, kirándulás (20 o/o, 26 o/o), kertészkedés (15 o/o, 24 o/o), sport (2 o/o, 14 o/o), nyelvtanulás (12 o/o, 18 o/o), egyéb (7 o/o, 15 o/o).

A különböző korosztályoknál a legnagyobb különbségek az alábbi területeken tapasztalhatók:

	20-29 évesek o/o	30-39 évesek o/o	40-49 évesek o/o	50-59 évesek o/o
tévénézés	67	84	77	69
komolyzene- hallg.	24	21	24	38
könnyűzene- hallg.	27	21	17	12
fényképezés	9	14	13	6
barkácsolás	19	17	20	11
kertészkedés	10	17	34	29
mozilátogatás	36	24	20	13
muzeumlátogatás	9	10	9	19
.....
olvasás	76	80	75	70

Mint látható az olvasás inkább azok közé a tevékenységfajták közé tartozik, amelyek kedvelésénél a különböző korosztályok között nem tapasztaltunk igazán jelentős különbségeket.

A különböző foglalkozásúak szabadidőtevékenység strukturája a valamelyest egymásra hasonlító tanítókéttől és általános iskolai tanároktól eltekintve eléggé különbözik egymástól, mint az már az alábbi négy szabadidőtevékenység esetében is érzékelhető a már ismert két mutató alapján:

	olvasás		tévé		tovább- képzés		barkácsolás	
tanító	75 o/o	2,25	81 o/o	2,13	20 o/o	1,88	11 o/o	1,65
ált. isk. tanár	78	2,54	76	1,88	22	1,90	16	1,93
középsk. tanár	77	2,26	64	1,78	37	2,14	6	1,55
orvos	73	2,20	35	1,62	31	2,16	6	1,89
jogász, közgazdász	74	2,10	37	2,00	26	2,03	13	1,55
műszaki ért.	70	1,89	36	1,93	36	1,97	31	1,97
mezőgazdasági ért.	70	1,86	45	1,75	31	2,03	14	1,65
egyéb	86	2,26	47	2,08	37	2,00	17	1,43

A kedvelők között a kedvelés fokát tekintve az olvasás az általános iskolai tanároknál mutatkozik kiemelkedően a legkedveltebb szabadidőtevékenységnek, s csak a műszaki és a mezőgazdasági értelmiségiek körében nincs az első helyen. Érdeemes megfigyelni, hogy a kedvelők körében a tévét és az olvasást közel egyenlő arányban kedvelő általános iskolai tanárok esetében a legnagyobb a "távolság" a tévé és az olvasás között a kedveltség foka tekintetében ($2,54 - 1,88 = 0,66$). Hasonlóképpen nagy ez a "távolság" a tévét az olvasáshoz képest csak fele arányban kedvelő orvosoknál is ($2,20 - 1,62 = 0,58$).

2. A CSALÁDI KÖNYVTÁRAK

A mintában szereplő értelmiségiek otthonában található könyvek száma átlag 275 kötet. Ez a mennyiség az 1964-es állapothoz képest¹ (231 kötet – az egész értelmiségre vonatkozó) mintegy 20 o/o-os állománygyarapodást jelent. A családi könyvtárak kötettségének megoszlása így fest:

¹ MÁNDI Péter: Könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon. Bp. KTKK. 1965. 52. old.

50 kötetnél kevesebb	4 o/o
51 - 100 kötet	11
101 - 200 kötet	19
201 - 300 kötet	20
301 - 500 kötet	22
501 - 1000 kötet	15
1001 - nél több könyv	7
nem állapítható meg	2
	<hr/>
	100 o/o

A 100 kötet alatti könyvtárak aránya az elmúlt 6 év alatt 35 o/o-ról 15 o/o-ra csökkent.¹

A négy részmintához tartozók családi könyvtárainak átlagos kötetszámánál jelentősebb különbségeket tapasztalhatunk:

nagyobb város	335 kötet
kisebb város	276 kötet
nagyközség	275 kötet
kisközség	225 kötet

A nagyobb városokban élőknek már csak 11 o/o-a rendelkezik 100 kötetnél kevesebb könyvvel, a már "könyvtárnyi" nagyságu, 1000 kötetesnél nagyobb családi könyvtárak aránya pedig 12 o/o.

A legtöbb könyv a középiskolai tanárok otthonában található, átlagosan 434 kötet, közülük is a nagyvárosokban élőknel (592 kötet); őket az "egyéb" kategóriába tartozók követik 394 kötettel, majd az orvosok (319). Az egyes foglalkozási rétegeken belül a legkisebb eltérés a különböző helyen élő orvosoknál tapasztalható. Legkevesebb könyv a mezőgazdasági értelmiség (194) és a műszaki értelmiség (229) könyvespolcain található.

A családi könyvtárak állományának mintegy 70 o/o-a a szépirodalmi mű és lektür, 8 o/o-a gyermekirodalom, 8 o/o-a ismeretközlő könyv, 14 o/o-a pedig szakkönyv. A családi könyvtárak 29 o/o-ában 15-nél kevesebb, 22 o/o-ában 16-30 kötet, 39 o/o-ában pedig 31 kötetnél több szakkönyv található. A nagyobb városokban élők jóval több szakkönyvvel rendelkeznek, mint a kisebb településeken lakók, akik között e téren nem észlelhetünk jelentős különbségeket. A legtöbb szakkönyv a középiskolai tanárok és az "egyéb" kategóriába tartozók otthonában található (34-35 kötet átlagosan), őket az orvosok követik (31 kötet), legkevesebb szakkönyve a tanítóknak van. Hasonló a helyzet a lexikonok esetében is. A kérdezettek 18 o/o-a egyetlen lexikkal sem rendelkezik.

¹ Uo. Függelék. XIV.2. táblázat

3. KÖNYVVÁSÁRLÁS

A kérdezettek az alábbi megoszlásban vásároltak könyvet 1969-ben:

0 - 3 db	4 o/o
4 - 5 db	8
6 - 10 db	18
11 - 20 db	31
21 - 30 db	20
31 - 50 db	12
51 - felett	6
nem válaszolt	1
	<hr/>
	100 o/o

A vásárlás volumene 1964-hez képest mintegy 10 o/o-os növekedést mutat, átlagosan évi 16,5 kötetet tesz ki. A négy almintához tartozók közül a legtöbb könyvet (átlag 22 kötet) a nagyobb városokban élők vásárolnak, a többiek között jelentős eltérést nem tapasztalhatunk (átlag 15-16 kötet), tehát szemben a családi könyvtárak nagyságával tapasztaltakkal téren a kisközségekben élő értelmiségiek sem maradnak el a nagyközségekben és a kisvárosokban élő értelmiségtől. A könyvvásárlásban az orvosok és a középiskolai tanárok (átlag 24 és 23 kötet) megelőzik az "egyéb" kategóriába tartozókat (20 kötet). Legkevesebbet a mezőgazdasági értelmiségiek (12 kötet), s a tanítók (13 kötet) vásárolnak. A 2000 forint aluli jövedelműek átlagosan 14, a 3000 forint felettié 19 könyvet vásárolnak egy évben.

A kérdezettek 76 o/o-a vásárol a lakóhelyén, a lakóhelyén kívül más városokban is vásárol 33 o/o, Budapesten is vásárol 17 o/o. A községekben lakóknak csak 45 o/o-a vásárol helyben könyvet.

Országos Széchényi Könyvtár

4. A KÖNYVOLVASÁS GYAKORISÁGA

A kérdés előtti három hónapban (tehát 1969. november, december és 1970. január) a kérdezetteknek mindössze 4 o/o-a nem olvasott egyetlen könyvet sem. A KSH 1962-es vizsgálata¹ adatai szerint a községekben élő értelmiségiek és vezető állásúak 39 o/o-a, a vidéki városokban lakók 28 o/o-a nem olvasott a vizsgált három hónapban egyetlen könyvet sem. Ennek alapján úgy tűnik, hogy mint az előző fejezetben tapasztaltuk, nem csak a vásárlóereje, hanem valamelyest az olvasási kedve is nőtt az értelmiségnek az eltelt 8 év alatt, még akkor is, ha bizonyos arányú szépítések is figyelembe vesszünk. 1969 végén a kérdezettek átlagosan 6,8 könyvet olvastak el három hónap alatt.

¹ Mit olvasunk? Bp. KSH. 1965. 36. és 39. 1.

A négy részminta között ebben a vonatkozásban jelentős különbségeket nem rögzíthetünk, de a csekélyebb eltérések is az eddigi kialakult képet igazolják:

nagyobb városok	7,31 kötet
kisebb városok	6,88 kötet
nagyközségek	6,99 kötet
kisközségek	5,70 kötet

A férfiak 6,3, a nők 7,5 könyvet olvastak az adott időszakban. Ez a különbség megfelel annak az eltérésnek, amelyeket az olvasás, mint szabadidő-
tevékenység kedvelésének tekintetében tapasztaltunk a nők és férfiak körében.

A legrendszerezesebb olvasóknak a középiskolai tanárok bizonyultak, megelőzve az általános iskolai tanárokat és az orvosokat, az adott időszak alatt legkevesebbet a műszaki és a mezőgazdasági értelmiségiek olvastak.

Az egyes korosztályok között jelentős eltéréseket csak a 20-20 évesek esetében állapíthattunk meg, akik átlag 8,2 könyvet olvastak.

Az iskolai végzettség tekintetében nagyjából homogén mintában csak a tanítóképzőt végzettek és a magasabb végzettségűek között sikerült valamilyen eltérést kimutatni (6,35 - 6,87).

5. TÁJÉKOZÓDÁSI SZOKÁSOK

A legutoljára olvasott 6 könyvről a kérdezettek a következő forrásokból szereztek tudomást:

könyvesbolt kirakata	44 o/o
munkatársak	39
más személyes információforrás	30
szakmai hírforrás	27
könyvkereskedelmi könyvjegyzék	26
könyvesbolti előadó	21
könyvtáros	18
rádió	14
tévé	14
folyóiratok	13
napilapok	10
ajánló polc a könyvtárban	10
katalógus	6
bibliográfiák	3

27 o/o említ még egyéb forrást, 20 o/o pedig véletlenül jutott hozzá valamilyen könyvhöz a hat közül. Az információk legfőbb forrása a könyvkereskedelem (91 o/o), de jelentős hányadot (69 o/o) képviselnek a személyes információk, melyek a könyvtárostól és a könyvesbolti előadótól származó információkkal együtt 107 o/o-t tesznek ki. A tömegkommunikációs eszközök 51 o/o-uk esetében szállítanak az olvasmá-

nyokkal kapcsolatos információkat, a könyvtár 37 o/ó-uk, a munkahelyek 27 o/ó-uk esetében. Természetesen a személyes információk az esetek nagyobb részében másodlagos, vagy harmadlagos információforrások, mögöttük a felsorolt egyéb források állanak.

A négy településtípus értelmiségi olvasói a következő arányban merítenek a főbb tájékozási forrásokból.

	kis- község o/o	nagy- község o/o	kisebb város o/o	nagyobb város o/o
könyvkereskedelem	22	26	28	34
tömegkommunikáció	16	18	15	13
könyvtár	10	9	8	7
ismerősök	29	21	26	20
munkahely	7	7	8	9
egyéb	11	12	10	11
nem tudja megnevezni	5	7	6	6
Összesen:	100	100	100	100

Nagyobb különbségek csupán a nagyobb városok és a kisebb településtípusok között észlelhetők. A könyvkereskedelem szerepe a település nagyságával együtt növekszik, a tömegkommunikációs eszközöké, s az ismerősöktől származó információké – ha nem is ilyen egyértelműen és nem is ilyen arányban – csökken.

A különböző foglalkozásuak könyvolvasmányaikkal kapcsolatos tájékozási szokásai jelentősen eltérnek. A könyvesbolt kirakata s a könyvesbolti eladó az orvosoknál, jogászoknál és közgazdászoknál, valamint a műszaki értelmiség körében gyakoribb információforrás. A könyvkereskedelmi könyvjegyzéket az orvosok és a középiskolai tanárok használják leginkább. A könyvtáros a műszaki értelmiségiéknél szerepel leggyakrabban és az orvosoknál legritkábban, mint a tájékozási forrása. A szakmai hírforrásokat a középiskolai tanárok említik leggyakrabban, s az orvosok legritkábban. A tömegkommunikációs eszközök a tanítóknál és az általános iskolai tanárok tájékozásiát szolgálják leghatározottabban. A folyóiratokat a középiskolai tanárok, a katalógusokat és a bibliográfiákat pedig az "egyéb" kategóriához tartozók említik legnagyobb arányban, mint az információszerzés forrását.

Bizonyos információforrások eléggé különböző arányban szerepelnek az egyes korosztályoknál. Ezek közé tartozik elsősorban a kirakat, melynek szerepe fokozatosan csökken az életkor növekedésével; a 20-29 évesek 50 o/ó-a, az 50 éven felülieknek már csak 35 o/ó-a említi. A rádió és a folyóiratok az 50 éven felülieknél jelentősen nagyobb szerepet játszanak, mint a fiatalabbnál. A könyvhöz "véletlenül" jutók aránya a 20-29 évesek között a legnagyobb.

Az olvasmányokkal kapcsolatos tájékozottság tekintetében a férfiak és a nők között is jelentős különbségeket rögzíthetünk. A rádió és a tévé, valamint a könyvtáros a nők számára, a szakmai hírforrások a férfiak számára jelentenek nagyobb arányban igénybe vett információszerzési lehetőséget. Véletlenül a férfiak 11 o/o-ával szemben a nők 24 o/o-a "magyarázza" olvasmányai eredetét.

A kifejezetten szakmai tájékozódásban a legfontosabb szerepet még a "hagyományos" tankönyvek töltik be, a kérdezettek 69 o/o-a veszi kézbe őket, amikor egy új szakmai feladatot meg kell oldaniuk. 48 o/o-uk élelőszóiban konzultál, 35 o/o-uk saját jegyzeteire támaszkodik, 25 o/o az irodalmi hivatkozások nyomán indul el, 22-22 o/o fordul monográfiaihoz és a katalógusokhoz, 12 o/o vesz igénybe témafigyelő szolgálatot, 7 o/o bibliográfiákat, és 4 o/o referáló folyóiratokat.

A tankönyv mindegyik foglalkozás-csoportnál az első helyen szerepel, csupán a jogász-közgazdászok képeznek kivételt, mert náluk a szóbeli konzultáció áll az élen. A legintenzívebb tankönyv használók az orvosok (83 o/o), legkevésbé pedig az "egyéb" kategóriához tartozó, alkalmazták ezt az információforrást. Az irodalmi hivatkozásokat a középiskolai tanárok csaknem kétszeres arányban használják fel, mint a többiek. A monográfiákat és a bibliográfiákat a középiskolai tanárok és az "egyéb" kategóriába tartozók, a könyvtári katalógust pedig a középiskolai tanárok mellett a műszakiak részesítik előnyben leginkább. A témafigyelés a műszaki értelmiség speciális tájékozási forrásának bizonyult: kétszeres nagyobb arányban veszik igénybe, mint az átlag. Legtöbbféle információszerződési eszközt a középiskolai tanárok és a műszakiak vesznek igénybe, a legkevésébbet pedig a tanítók.

Szakterülete irodalmáról a kérdezettek 18 o/o-a készít saját maga számára valamiféle kartoték rendszerű nyilvántartást, a nagyobb városokban élőknek 30 o/o, a kisközségeken élőknek 11 o/o-a.

6. AZ OLVASMÁNYOK BESZERZÉSI FORRÁSAI

A kérdezettek 94 o/o-a említ olyan könyvet a kérdéses időpontjától¹ számítva legutoljára olvasott hat könyv között, mely sajátja, s amely az esetek döntő többségében könyvesboltból származik. 37 o/o esetében a 6 közül legalább egy könyv könyvtári eredetű, 29 o/o-nál pedig legalább egy származik ismerősöktől. Az olvasmányok 73 o/o-a saját könyv, 17 o/o-a könyvtári, 10 o/o-a ismerősöktől kölcsönzött.

Az erősen egy forráshoz kapcsolódók (akik a hat legutoljára olva-

¹1970. január

sott könyv közül legalább négyet egyfajta forrásból szereztek be), csaknem minden olvasmánya a könyvesboltból (illetve saját könyvtárukból) származik, az ismeretterjesztő könyvek 89, a lektűrök 87, a szépirodalmi művek 85 o/o-a, a könyvtárnak csupán a szakirodalom¹ terén van – nem tulságosan jelentős – szerepe (18 o/o). A többféle forrásból táplálkozó olvasóknál is a könyvesbolt a legfontosabb beszerzési hely, méghozzá mind a négy olvasmányfajtnál csaknem azonos arányban (43-50 o/o), a könyvtárak inkább az ismeretterjesztő (34 o/o) és a szakirodalom (33 o/o) olvasásában, az ismerősöktől kölcsönzött könyvek pedig a szépirodalomnál (28 o/o) és a lektűröknél (31 o/o) játszanak nagyobb szerepet. A könyvtárnak, mint könyvbepeszerzési formának a szerepe a település nagyságával csak egészen minimális mértékben növekszik.

A hat közül egynél több könyvet szerzett be könyvtárból a mezőgazdasági értelmiség 38 o/o-a, a középiskolai tanárok 34 o/o-a a legkevesebbet az orvosok (10 o/o).

Olvasmányaik nagyobb részét a hat közül legalább négyet a középiskolai tanárok és az "egyéb" kategóriába tartozók szereztek be legnagyobb arányban könyvtárból, 14-14 o/o-uk. Az ismerősöktől való kölcsönzés a tanítók és az általános iskolai tanárok – tehát főképpen a kis- és nagyközségekben élők – körében a legnagyobb arányú.

A férfiak valamivel nagyobb arányban szereztek be a 6 legutoljára olvasott könyv nagyobb részét könyvtárból (18 o/o), mint a nők (14 o/o), akik viszont valamivel nagyobb arányban kölcsönzték ismerősöktől a könyveket.

Az életkorral – ha nem is nagy mértékben – növekszik mind a könyvtárból származó, mind a saját könyvek aránya.

A három különböző forrásból – könyvesbolt, könyvtár, ismerősök – származó könyvekkel olvasóik nagyjából hasonló arányban voltak elégedettek; valamivel nagyobb arányban a saját könyveiket olvasók (74 o/o), mint a könyvtári könyveket (70 o/o) és az ismerősöktől származó könyveket olvasók (69 o/o).

7. OLVASMÁNYSZERKEZET

A legutoljára olvasott 6 könyv összetétele a következőképpen alakult:

szépirodalom	44 o/o
lektűr	31
ismeretterjesztő	14
szakkönyv	11
	<hr/>
	100 o/o

¹A "szakirodalom", "szakkönyv" kifejezés alatt a továbbiakban is olyan szakönyveket értünk, melyek a kérdezettek szakterületén szakkönyvek.

A négy almintánál a következő megoszlást találjuk:

	szép- irod.	lektúr	ismeret- terjesztő	szak- könyv	Összesen
kisközség	48	31	13	8 =	100 o/o
nagyközség	45	34	13	8 =	100 o/o
kisebb város	44	32	13	11 =	100 o/o
nagyobb város	42	25	15	18 =	100 o/o

Az ismeretközlő (ismeretterjesztő, szakkönyv) könyvek aránya a nagyobb városokban élők olvasmányai között a legnagyobb, s az ő olvasmányaik között legkisebb, a lektűrök aránya, vagyis ennek a rétegnek az olvasmány szerkezete a legkedvezőbb összetételű. A három kisebb településen élők olvasmány szerkezete nem mutat nagy eltéréseket.

A férfiak és a nők olvasmány szerkezete a következő képet mutatja:

	férfiak	nők
szépirodalom	41	50
lektűr	29	34
ismeretterjesztő	16	10
szakkönyv	14	6
Összesen:	100 o/o	100 o/o

Az ismeretterjesztő és szakirodalom arányában, akár a többi olvasórétegnél, a vidéki értelmiségiekénél is jelentős különbségeket tapasztalhatunk nők és férfiak között, nem sokkal kisebbeket, mint például a munkások körében, a szépirodalom és a lektűr aránya vonatkozásában viszont már nincsenek jelentős különbségek a nők és a férfiak között.

	Egy lektűrre jutó szépirodalmi művek száma	
	munkások	értelmiség
nők	1,23	1,47
férfiak	0,94	1,42

Természetesen az ismeretterjesztő és szakirodalom aránya a mindkét nemhez tartozó értelmiségiek között magasabb, mint más társadalmi helyzetű olvasók körében.

Az ismeretterjesztő és szakirodalom aránya a mezőgazdasági és a műszaki értelmiség, a középiskolai tanárok, a jogászok és közgazdászok, valamint

az "egyéb" kategóriába tartozóknál a legnagyobb (29-33 o/o), s a tanítóknál a legkisebb (15 o/o), de átlag alatt van az orvosoknál (20 o/o) és az általános iskolai tanároknál (23 o/o) is. Szakkönyvet a középiskolai tanárok (20 o/o) és az "egyéb" kategóriába tartozók (21 o/o) olvasnak legtöbbit, s a tanítók (5 o/o), az általános iskolai tanárok (8 o/o), s az orvosok (8 o/o) a legkevesebbet. A szép irodalom és a lektúr aránya az "egyéb" kategóriához tartozóknál (4,01) a középiskolai tanároknál (1,50) a legjobb, s az orvosoknál (1,16) a legrosszabb.

A négyfajta olvasmány beszerzési forrásai a következőképpen oszlanak meg:

	ismerősök o/o	könyvtár o/o	könyvesbolt o/o	összesen o/o
szépirodalom	13	16	71	100
lektúr	14	13	73	100
ismeretterjesztő	9	16	75	100
szakkönyv	6	23	71	100

A könyvtár tehát a szakkönyvek beszerzésénél játszik viszonylag jelentősebb szerepet, az ismerősök "fiction" irodalomnál, míg mind a négy olvasmányfajtának a könyvesbolt (illetve a saját könyvtár) a legfőbb forráshelye. Igaz tehát az, hogy az értelmiségiek inkább megveszik a szakkönyveket, minthogy könyvtárba menjenek érte, ha a különböző forrásból származó könyvek arányát hasonlítjuk össze, de nem mondhatjuk ezt ugyanilyen hangsúllyal, ha a könyvtárból származó olvasmányfajták arányát hasonlítjuk össze. A könyvtári származású ismeretterjesztő könyvek alacsony aránya – ne felejtsük el, hogy most nem csak a legelemibb szintű ismeretterjesztésről van szó – a könyvtárak állománygyarapítási és irodalomnépszerűsítő munkáját is minősíti.

8. SAJTÓOLVASÁS

Az 1200 vidéki értelmiségi 630 féle sajtóterméket olvasott. A tíz legolvasottabb felsorolásánál zárójelben a munkások körében való olvasottságuk arányát is közöljük.

	olvasók aránya o/o-ban
Népszabadság	71 (52)
Nők Lapja	46 (30)
Megyei napilapok	43 (42)
Magyarország	30 (6)
Köznevelés	26 (-)
Élet és Tudomány	25 (8)
Rádió és TV Ujság	23 (5)
Ludas Matyi	19 (20)
Ország Világ	18 (19)
Tükör	16 (12)

Ezekből 6 a munkások körében legolvasottabb tíz sajtótermék között is megtalálható, s a három legolvasottabb azonos is, az eltérések azonban nagyon jellemzőek, s jelzik az értelmiségi olvasók sajátos karakterét. A Magyarországot az értelmiségnek hatszorta nagyobb hányada olvassa, mint a munkásoké, az Élet és Tudomány olvasásánál két és félszeres a különbség. A Rádió és TV Ujság előkelő helyezése a tömegkommunikációs eszközök tudatosabb és kulturáltabb használatát árulja el. Az is jellemző, hogy a 25 legolvasottabb sajtótermék között a négy legfontosabb irodalmi folyóirat is szerepel, míg a munkásoknál ezek sereghajtók voltak.

A kérdezettek 59 o/o-a olvas társadalomtudományi folyóiratot, legtöbbször a következőket:

Köznevelés	316
Társadalmi Szemle	95
Tanító	80
Valóság	72
Pedagógusok Lapja	70
Pártélet	59
Pedagógiai Szemle	51
Magyartanítás	42
Tanítók Lapja	38 fő

A legtöbbször által olvasott társadalomtudományi folyóiratok zöme pedagógiai szaklap, a mintánkban szereplő 604 pedagógus olvasmányai. A Társadalmi Szemlét és a Valóságot egytizede sem olvassa a kérdezetteknek; a Kritikát már csak 26-an, a Világosságot 29-en, de közülük tíz pap.

Természettudományi, műszaki és mezőgazdasági folyóiratot a mintánkban szereplő értelmiségiek 41 o/o-a olvasott, leginkább a következőket:

Autó - Motor	122
Magyar Mezőgazdaság	108
Buvár	87
Orvosi Hetilap	85
Delta	78
Technika	42
Mezőgazdasági Világirodalom	40
Természet Világa	39
Műszaki Élet	37 fő

Irodalmi és művészeti folyóiratot a kérdezettek egyharmada olvas, mindenekelőtt a következőket:

Élet és Irodalom	143
Nagyvilág	109
Új Írás	109
Kortárs	96
Alföld	35
Filmvilág	27
Művészet	24 fő

"A nappali szoba könyvbölcsejében a következő lapokat, folyóiratokat talál-
tam: Magyarország, Élet és Irodalom, Kortárs, Nagyvilág, Uj Irás, Nők
Lapja, Tükör, Magyar Ifjuság, Ifjúsági Magazin. Idejét nem tudom, mikor
jártam olyan pedagógusnál, aki irodalmi lapokat előfizet" – írja Szemes Pi-
roska Diplomások falun című riportjában. A mintákban szereplő 604 pedagó-
gus közül csak minden hatodik olvassa az Élet és Irodalmat, minden tizedik
a Nagyvilágot, Kortársat és az Uj Irást, az előfizetők aránya ezeknek az ará-
nyoknak kevesebb mint fele, tehát 5 - 8 o/o.

Szakfolyóiratként a kérdezettek 41 o/o-a olvas társadalomtudományi
(főként a Köznevelést), 38 o/o természettudományi és műszaki és 9/o irodalmi
és művészeti folyóiratot.

A kérdezettek átlagosan 7 féle ujságot, folyóiratot olvasnak, nézeget-
nek, lapozgatnak. A 630 féle sajtótermék közül 50 féle idegennyelvű sze-
repel. Ezeket 30-an olvassák. Felerészben szakmai, felerészben szórakoz-
tató, hobbykkal kapcsolatos folyóiratok és politikai napilapok.

A folyóiratolvasás vonatkozásában a 4 részminta kissé másfajta arculatot mu-
tat, mint az olvasás más indikátorainál:

	Egyes folyóirattípusok olvasóinak aránya a kérdezettek o/o-ban		
	társadalom- tudományi f. i.	természettud. és műszaki f. i.	irodalmi és művészeti f. i.
nagyobb város	47	56	36
kisebb város	60	48	41
nagyközség	79	27	39
kisközség	68	34	23

A folyóiratolvasás volumene szempontjából csak a három nagyobb településen
és a kisközségekben lakók között lehet különbséget tenni.

A szakmájuktól többé-kevésbé függetlenül, általános műveltségük nö-
velése céljából szintén a három nagyobb településen élők olvasnak nagyobb
arányban folyóiratokat (35-37 o/o), mint a kisközségekben (23 o/o).

A folyóiratok olvasása mutatja meg talán legélesebben a különböző foglalko-
zásuk olvasmányszerkezete között mutatkozó eltéréseket:

	A különböző fajta folyóiratokat olvasók aránya o/o-ban		
	társadalom- tudományi f. i.	természettud. és műszaki f. i.	irodalmi és művészeti f. i.
tanító	95	8	27
általános isk. tanár	98	8	46
középiskolai tanár	62	46	52
orvos	8	97	25
jogász és közgazdász	74	20	31
műszaki értelmiség	18	73	19
mezőgazdasági értelmiség	12	99	11
"egyéb"	81	12	76

A "két kulturához" tartozók élesen elkülönülnek egymástól. A leg-harmónikusabb az olvasmány szerkezete a középiskolai tanároknak, még akkor is, ha nem feledkezünk meg arról, hogy ez a két kultúra szempontjából vegyes kategória, hiszen humán és reál szakokat tömörít. Ezt bizonyítja az is, hogy a legnagyobb százalékuk (46 o/o) olvas általános műveltség gyarapító folyóiratot. E téren a jogászok és közgazdászok állanak a második helyen (38 o/o), akik a humán értelmiségiek közül legnagyobb arányban olvasnak természettudományos és műszaki folyóiratokat. Igen alacsony százalékba olvas természet tudományos folyóiratot a tanítóknak és az általános iskolai tanároknak, akik tulajdonképpen szintén a vegyes kategóriába tartoznak.

A társadalomtudományi folyóiratoknak a tanítók és az általános iskolai tanárok körében feltűnően magas arányú olvasottsága avval magyarázható, hogy többségüknél az egyetlen társadalomtudományi folyóirat a Köznevelés.

Országos Széchényi Könyvtár

9. IRODALMI IZLÉS

A legutoljára olvasott 6 (összesen 6500) könyv közül a leggyakrabban szereplő 20 mű szerzői – összehasonlítva a munkások kurrens olvasmányai alapján legnépszerűbb szerzőkkel – a következők:

Értelmiségiek (1969)

Szilvási
Berkesi
Dallos
Passuth
Remarque
I. Shaw
Mailer
Moravia
Hemingway
Jókai
Bronte
Zilahy
Beauvoir
Knight

Munkások (1968)

Jókai
Gárdonyi
Rejtő
Berkesi
Dallos
Dold-Mihajlik
Bronte

Bár a gyakorisági listák élmezőnye – főképpen a kurrens olvasmányoknál – inkább illusztratív jellegű, mint lényegi mutató, a fenti névsorok eltérései már jellemzik az értelmiségiek és az átlagolvasókhöz legközelebb álló munkások szépirodalmi izlésében mutatkozó eltéréseket. 1962-ben még Jókai volt a szellemi foglalkozásuk körében is a legolvasottabb szerző, 1969 végén az értelmiség olvasmányainak szerzői között jóval szere-nyebb helyet foglal el Jókai, s hasonlóképpen szerényebb helyet, mint a munkások hasonló jellegű olvasmányainak szerzői között 1968 őszén. A munkások körében igen olvasott Rejtő sem szerepel az értelmiségiekénél az élvonalban. Fordított a helyzet Szilvási és Passuth esetében, ők a munkások körében is népszerű Berkesivel és Dallossal együtt az értelmiségi olvasók által legkeresettebb könyvek szerzői közé tartoznak. A munkások körében is hódít I. Shaw mellett Remarque, Mailer és Knight könyveivel összességében jóval nagyobb hányaddal képviselteti magát az értelmiségi olvasmányok között az olvasmányos háborús irodalom rangosabb válfaja. Jellegzetes színtöltja az értelmiségi olvasmánylistának Moravia, Beauvoir és Zilahy is. A kérdéses időpontjában "szenzációs" ujdonságnak számító Zilahy regény nem hagyott mély nyomot. Nem találkozunk vele a legkedvesebb olvasmányok között, de a legutóbbi idők jelentősebb élményei között is csak elvétve.

A legutolsó 6 olvasmány 44 o/o-át kitevő szépirodalmi művek három kategóriája az átlagolvasóhoz legközelebb álló munkások és az értelmiségiek körében a következőképpen oszlik meg:

	értelmiségiek o/o-a	munkások o/o-a
romantikus művek	10	46
hagyományos klasszikus mű	38	35
modern művek	52	19
szépirodalom összesen	100	100

Mivel a munkások kurrens olvasmányai között is hasonló hányaddal szerepel az értékes szépirodalom (a lektűr természetesen jóval nagyobb az ismeretközlő irodalom jóval kisebb arányban) a táblázat két oszlopa nemcsak az értékes szépirodalom belüli arányok, hanem általában a kurrens olvasmányok szerkezete szempontjából is összehasonlítható. A hagyományos felépítésű klasszikus művek – melyek Sas Judit szerint az egységes irodalmi alampültségekhez tartoznak – mind a munkásoknál, mind az értelmiségnél azonos sulyal képviseltetik magukat a kurrens olvasmányok között. Sajátos olvasói arculatukat – többek között – a romantikus és a modern művek fordított a ránya jelzi. Kérdés, hogy valóban ilyen nagyok a különbségek ebben a vonatkozásban, azaz, mennyiben alkalmasak a kurrens olvasmányok az irodalmi izlés megítélésére, mennyiben fogja majd az így kialakult képet módosítani a legkedvesebb olvasmányok elemzése után kialakult kép.

Az értelmiségiek körében a 10 legkedvesebb olvasmány – ismét a munkásokéval összehasonlítva – az alábbi képet mutatja:

értelmiségiek o/a		munkások o/a	
I. Shaw: Oroszlánkölyök	8	Gárdonyi: Egri csillagok	19
Hemingway: Akiért a harang szól	7	Jókai: A kőszívű ember fiai	12
Tolsztoj: Háboru és béke	7	Jókai: Aranyember	11
Hugo: Nyomorultak	6	Hugo: Nyomorultak	8
Knight: Légy hü magadhoz	5	Dumas: Monte Christo grófja	6
Hemingway: Az öreg halász	5	Berkesi: Sellő a pecsétgyűrűn	6
Jókai: A kőszívű ember fiai	4	I. Shaw: Oroszlánkölyök	5
Dallos: Aranyecset	4	Tolsztoj: Háboru és béke	4
Tolsztoj: Anna Karenina	4	Solohov: Csendes Don	4
Solohov: Csendes Don	4	Jókai: Fekete gyémántok	3

Öt szerző azonos, s az eltérések sem tulságosan nagyok, bár az értelmiségiek eltérő szerzői: Hemingway, Knight, Tolsztoj és Dallos kétségtelenül magasabb színvonalu együttest jelentenek, mint a munkások Jókai, Gárdonyi, Dumas, Berkési összetételű "csapata".

Az értelmiségiek körében legnépszerűbb szerzők a következők:

Hemingway	8 mű	192 említés
Jókai	21	153
Tolsztoj	7	146
Berkesi	10	98
Shaw	1	92
Németh L.	14	86
Dallos	2	89
Hugo	3	82
Passuth	14	70
Remarque	4	67
Mann	11	64

Az értelmiségiek szépirodalmi izléséről eddig kialakított véleményünket ebből a felsorolásból két szerző neve: Németh László és Thomas Manné módosítja, feltétlenül pozitív irányban.

A munkások és az értelmiségiek legkedvesebb olvasmányainak megoszlását a következő táblázat hasonlítja össze

	értelmiségiek o/a	munkások o/a
értékes regény	68	43
lektűr	21	30
ifjúsági regény	2	19
novella, vers, dráma	4	5
ismeretközlő könyvek	5	3
összesen	100	100

Az összehasonlítást bizonyos mértékig megnehezíti az ifjúsági művek-nél tapasztalt nagy különbség, ami egyben természetesen szépen megmutatja az olvasói nagykorúság vonatkozásában tapasztalható különbségeket. Ha az ifjúsági regény kategóriát – feltételezve benne az értékes és a lektűr szintű művek hozzávetőlegesen egyenlő arányát – elfelezzük, az értékes regények és a lektűrök aránya az értelmiség körében 3,4 a munkásoknál 1,3 lesz. Jellemzőnek tartjuk, s nem tulságosan hízelnének az értelmiségre nézve a többi "töményebb" szépirodalmi műfaj alacsony arányát.

Az értékes regények további bontása árnyaltabban jellemzi az értelmiség irodalmi izlését:

	értelmiségiek o/o	munkások o/o
romantikus művek	22	50
hagyományos klasszikusok	37	30
modern művek	41	20
összes szépirodalom	100	100

A legutoljára olvasott értékes regények alapján nagyobb különbséget tapasztaltunk a két réteg izlése között, úgy érezzük, ez a reális különbség. Nem érdektelen tanulság az sem, hogy a munkások esetében nagyjából fedték egymást, az értelmiség körében viszont a kurrens olvasmányok mintha kisebb "előreszaladtak" volna az inkább a legkedvesebb olvasmányok által jellemzett izlésükhöz képest. Ez az eltolódás természetesen egyszerre jelenti azt, hogy modern művek 52 o/o-os arányánál még nem tartanak, de azt is, hogy e réteg olvasmányai között a modern művek egyre növekvő aránya a tendencia.

A szakértők által különböző értékűnek, s meglehetősen egyértelműen egymás fölé és alá rendelhetőnek minősített tíz regény rangsorolása, melyre minden kérdezett megkértünk, elsősorban a vidéki értelmiségiek irodalmi értékek felőli tájékozottságát, de ezen felül az izlés szintjét is tükrözte. Az 1200 megkérdezett kollektív sorrendje, kollektív véleménye a következőképpen alakult:

1. Hemingway: Akiért a harang szól	7,40
2. Tolsztoj: Anna Karenina	6,72
3. Jókai: A kőszívű ember fiai	5,63
4. Mann: Buddenbrook ház	4,96
5. Móricz: Boldog ember	4,42
6. Zola: Germinal	4,34
7. Dumas: Gróf Monte Christo	3,91
8. Sánta: Husz óra	3,74
9. Berkes: Sellő a pecsétgyűrűn	2,70
10. Rejtő: Piszkos Fred a kapitány	1,36

Az értelmiségiek körében legkedvesebb olvasmányok között ugyanezeknek a

műveknek a sorrendje csak kisebb eltéréseket mutat, ezek közül a legjellemzőbb, hogy a legkedvesebb olvasmányok között Jókai és Tolsztoj regénye még egy szinten van. Az alábbiakban az értelmiségiek kollektív véleményét az átlagolvasókhoz legközelebb álló munkások és 17 szakértő kollektív véleményét tükröző sorrendeket hasonlítjuk össze:¹

szakértők:		értelmiségiek:		munkások:	
Tolsztoj	8,55	Hemingway	7,40	Jókai	6,03
Mann	7,87	Tolsztoj	6,72	Tolsztoj	5,84
Hemingway	6,57	Jókai	5,63	Hemingway	5,54
Móricz	5,76	Mann	4,93	Dumas	5,43
Sánta	5,56	Móricz	4,42	Berkesi	4,51
Zola	4,13	Zola	4,34	Zola	4,11
Jókai	3,26	Dumas	3,91	Móricz	3,93
Dumas	1,97	Sánta	3,74	Mann	3,91
Rejtő	1,20	Berkesi	2,70	Sánta	3,23
Berkesi	0,13	Rejtő	1,36	Rejtő	2,44

Első pillanatra látszik, hogy az értelmiségiek kollektív sorrendje hasonlít jobban a szakértőkére. Ha egy foknyi eltérés egy pontnak számít az értelmiségiek és a szakértők közötti eltérés 16, a munkások és az értelmiségiek közötti eltérés 18, a munkások és szakértők közötti eltérés 30 pont. A szakértők a 0-9 fokú azaz 9 fokos terjedelmű skálából 8,42 lépcsőfokot elfoglaltak, az értelmiségiek 6,04, a munkások pedig csak 3,59 lépcsőfokot. Az értelmiség és a szakértők között a legnagyobb véleménykülönbség Mann, Berkési és Jókai, a legkisebb Zola és Hemingway értékelésénél mutatkozott.

A szépirodalmi izlés fejlettségét – akár a munkások körében végzett vizsgálatnál² – 5 osztállyal jelöltük, de most az öt osztályzatot több mutató alapján képeztük, s a legkedvesebb olvasmányok mellett most a kurrens olvasmányok és a már bevált tíz különböző esztétikai értéket képviselő regény rangsorolásának osztályzataival is minősítettük az olvasókat. Mércénk valamivel szigorubb, mint a munkások esetében volt, s így az összehasonlításkor a munkások eredményeiből kb. 0,2-t le kell számítani. A szakértők szintjét (4,51 felett) az értelmiségiek közül mindössze ketten érték el, a fejlett izlésű értelmiség szintjét (Tolsztoj, Hemingway, Mann - 3,51 - 4,50) 16 o/o, míg a munkásoknál csak 8 o/o, az átlagolvasó szintjét (Jókai, Dumas, Tolsztoj - 2,51 - 3,50) 50 o/o, a munkásoknál 43 o/o. 32 o/o csak a Berkési, Dumas, Jókai szintig jutott el (1,51 - 2,50), a munkásoknak 40 o/o-a. 2 o/o még ezt a szintet sem érte el. A vidéki

¹ ld. a módszer leírásával együtt: Kamarás István: A munkások és az olvasás 159-161. l.

² A módszer részletesebb leírását ld. Kamarás István: A munkások és a könyv (Bp. NPI 1969.) 165-166. oldalán. A lényege: 15 szakértő 1-10-ig terjedő osztályzatokkal - amelyeket később öt osztályzatra vontunk össze - leosztályozta a munkásolvasók legkedvesebb olvasmányaiként szereplő szépirodalmi művek többségét. Ezek után leosztályozott olvasmányaikkal magukat az olvasókat osztályoztuk le irodalmi izlésük szintje alapján.

értelmiség szépirodalmi izlését jelző osztályzat 2,80, a munkásoké – a két mérce különbözősége korrekciójával – kb. 2,30.

A négy részminta tagjai közül a nagyobb városokban élők átlagosztályzata volt a legmagasabb (2,91), de a többieké sem volt lényegesen alacsonyabb (nagyközségek 2,83; kisközségek és kisebb városok 2,72-2,72).

A nők és férfiak közötti különbség megfelel az olvasmányszerkezetben a szépirodalom és a lektűr arányánál a nők javára tapasztalt minimális különbségnek (2,78-2,85), mely a munkás nők és a munkás férfiak között tapasztalt eltérés hasonló mértékű.

A középiskolai tanárok irodalmi izlése a legfejlettebb (3,1), őket az "egyéb" kategóriához tartozók és az általános iskolai tanár követik (2,88 - 2,88). Legjobban a tanítók és a műszaki értelmiségiek (2,66-2,66), valamint a mezőgazdasági értelmiségiek (2,64) maradtak el az átlagtól.

A különböző korosztályok között csupán a 30 éven aluliak (2,66) és az idősebbek között (2,74-2,79) észlelhetünk már nem elhanyagolható eltéréseket.

*

Az olvasási és tájékozódási szokások tekintetében a nagyközségekben és a kisvárosokban élők a vidéki értelmiségiek átlagos színvonalát közelítik meg, ezt jelentősebben meghaladják a nagyobb városokban élők, s ettől valamivel elmaradnak a kisközségekben lakók.

A különböző foglalkozásuk közül a legmagasabb szintet a középiskolai tanárok olvasási és tájékozódási kulturáltsága éri el, nem sokkal maradnak el tőlük az "egyéb" kategóriához tartozók. Az orvosok, az általános iskolai tanárok, valamint a jogászok és közgazdászok az átlag körül helyezkednek el. A tanítók, a műszaki, valamint a mezőgazdasági értelmiség olvasásának és tájékozódásának színvonala nem éri el az átlagot.

A szakirodalmi olvasottság és tájékozottság vonatkozásában az általánostól kissé eltérő a helyzet a különböző foglalkozásuk körében. Ezen a téren a középiskolai tanárok és az az "egyéb" kategóriához tartozók egymás mellett állnak az élen. Az átlagot legjobban a műszaki és a mezőgazdasági értelmiségiek, valamint a jogászok és közgazdászok közelítik meg, míg az orvosok és a tanítók erősebben elmaradnak az átlagtól.

II. Könyvtári tagság

Mint bevezetőnkben írtuk, az olvasási kultúra formálásában, fejlesztésében a könyvtáraknak aktív szerepet tulajdonítunk. Ha ez a feltevés helytálló, a könyvtári tagság hatásának tükröződnie kell azokban a mutatókban is, amelyekkel a vizsgált sokaság olvasási kulturáját jellemeztük.

A bizonyítás kísérlete előtt legegyszerűbben is a tagság jelentésének értelmezéséről kell írni. A könyvtári tagság, mint objektív feltételek és szubjektív igények konkrét "vegyülete", összetett tartalmat, többféle jelentést hordoz. Tartalma, minőségi értéke elsősorban e két összetevőtől: az adott könyvtártól és az adott olvasótól, másodsorban ezek kapcsolódásának formájától függ.

Vagyis mást jelent a tagság a) a tag személyétől (korától, igényeitől, anyagi helyzetétől stb.); b) a könyvtártól (annak jellegétől, színvonalától, helyétől stb.); c) végül attól függően is, hogy hol, hogyan, miért jött létre és mióta áll fenn ez a kapcsolat, mennyire intenzív, milyen előzményei vannak stb.

Tehát mást jelent a könyvtári tagság, vagy a könyvtártól való tartózkodás egy nyugdíjas háztartásbeli és mást egy középiskolás diák esetében, másról tanuskodik a közművelődési könyvtár, vagy a szakkönyvtár használata és másként tag az, aki rendszeres használója valamely könyvtárnak – esetleg többnek is – mint az, aki csak azért iratkozott be valahová, mert másként nem tudott egy könyvhöz hozzájutni. A jelenség, amit általában pozitívnak minősíthetünk, szélső esetben negatív tartalmat is kifejezhet.

Felmerül a kérdés: hogyha ennyi tényezőtől függő, ennyire "változatos" jelentése van a könyvtári tagságnak, van-e létjogosultsága annak, hogy mint kategóriát "önállósítva" is alkalmazzuk? Nem mondunk-e többet valakinek a könyvszükségletéről, egész "olvasási kulturájáról", ha azt mondjuk, "nyugdíjas tisztviselő", vagy "kutató mérnök", mintha azzal jellemezzük, hogy "könyvtári tag"? Feltétlenül többet mondunk az előbbivel. Mégis, ha nem

teszünk le arról, hogy könyvtárainkat társadalmi célkitűzéseink szolgálatába állítsuk, hogy feladataikat ne fiktív olvasók képzelt igényeire számítva határozzuk meg, nem nélkülözhetjük a könyvtári tagság tartalmának egzakt ismeretét.

A kategória-képzés logikai jogának védelmére pedig hadd mondjunk annyit, hogy minden különbség ellenére, amely a könyvtári tagok egyes csoportjait egymástól elválasztja, van olyan valami is, ami őket, magatartásukat közösen jellemzi. Ez pedig a művelődésnek, az olvasásnak az az igénye, amelynek kielégítését intézményes keretek között keresik, rábízva magukat azokra az olykor (vagy részben) korlátozó, többnyire mégis horizont-tágító hatásokra, amit egy-egy intézmény a maga gyűjtőkörével, választékával, tájékoztató munkájával, egyszóval egész szellemi "habitusával", rendeltetésével és lehetőségeivel képvisel. Ez pedig hat, akár akarjuk, akár nem. Más kérdés, hogy kikre és hogyan, milyen irányban és milyen mértékben, de hiszen éppen ennek a megismerése lenne a feladatunk.

Pontosabban ennél kevesebb, és több is. Ugyanis a könyvtári tagoknak nem a teljes taborát, hanem csak egyetlen tömbjét, az értelmiségi tagokat vizsgáljuk. Nem érjük be viszont a "belterjes" vizsgálattal, vagyis az értelmiség és a könyvtár viszonyát nem csak a tagság könyvtárhasználati szokásait és igényeit figyelve, hanem a teljes populációt elég jól reprezentáló minta méreteiben, és az olvasási kultúra tágabb dimenziói között igyekszünk feltárni.

Mi függ a tagságtól és mitől függ a tagság? Kíváncsiságunknak ezek a partjelző kérdései.

Annak bemutatása előtt, hogy mit jelent, hogyan hat a könyvtári tagság, arról szeretnének képet adni, hogy az értelmiségiek rétegén belül kikre hat a könyvtár egyáltalán: falun és városon hol huzódnak hatókörének határai, milyen szűk, vagy széles "bejáratot" jeleznek a kor, a végzettség, a jövedelem és a jellemzés egyéb ismérvei? Vagyis a következmény: a hatás vizsgálata előtt a hatás feltételeit szeretnénk tisztázni.

1. A könyvtári tagok aránya a vidéki értelmiség egyes csoportjaiban

Az értelmiségiek vizsgált sokaságában a könyvtári tagok 53 o/o-os részarányt képviselnek. Ettől az átlagos arányszámtól település típusonként mindkét irányban mindössze 2-3 o/o-os eltérést tapasztalunk, ami arra mutat, hogy a könyvtár használatára a lakóhelynek csak jelentéktelen mértékben, illetve önmagában semmi esetre sem, legfeljebb más jellemzők kíséretében van befolyása. A lakóhely szerepével a továbbiakban még részletesen foglalko-

	A csoporthoz tartozók száma	A könyvtári tagok aránya				
		átla- gosan	településtípusonként			
			kis- község	nagy- község	kis- város	nagy- város
A vizsgált sokaság	1200	53	50	55	52	55
NEM	749	55	50	52	58	59
férfi	451	51	51	60	42	43
nő						
ÉLETKOR						
20-29	355	55	55	51	60	56
30-39	428	54	48	60	58	49
40-49	257	50	47	54	41	59
50 felett	141	46	(43)	(49)	(35)	(58)
ismeretlen	19					
ISKOLAI VÉGZETTSÉG						
tanítóképző	175	46	46	54	(21)	(45)
főiskola	369	53	55	68	53	40
egyetem	621	53	48	49	64	57
egyéb és ismeretlen	35					
FOGLALKOZÁS						
tanító	206	47	49	53	33	(43)
ált. isk. tanár	250	57	59	66	40	43
középisk. tanár	148	72	(40)	47	76	95
orvos	144	29	26	31	20	41
jogász + közgazdász + alkal- mazott	146	51	50	45	40	60
műszaki	175	57	53	20	71	52
mezőgazdasági	84	51	44	(46)	65	(47)
egyéb	42	54	(43)	(100)	(60)	(45)
ismeretlen	5					
JÖVEDELEM						
1 000-1 500	83	59	53	60	(72)	(63)
1 501-2 000	286	49	45	64	43	48
2 001-2 500	290	48	57	61	45	52
2 501-3 000	234	56	55	45	56	64
3 000 felett	280	49	37	43	54	51
ismeretlen	27					
TANULÁS						
ideológiai továbbképz.	81	58	59	62	(77)	(47)
nyelvtanulás	169	66	63	(75)	75	68
szakmai továbbképz.	93	59	(55)	47	70	60
egyetem	20	(80)	(100)	-	(60)	(100)
összes tanuló	363	63				
nem tanuló	837	48				

zunk. Ha áttekintjük azt a táblázatot, mely a könyvtári tagok arányszámáról a demográfiai ismérvek szerint képzett csoportok bontásában ad kimutatást, azt állapíthatjuk meg, hogy olyan jellemző, amelynek a könyvtárhoz való viszonyt szabályozó ereje minden körülmények között, minden más jellemzőtől függetlenül, érvényesülne, nincs. Legfeljebb arról beszélhetünk, hogy a könyvtárral szembeni magatartást kialakító tényezők együttesében egyik jellemző a másikhoz képest "rangosabb"-nak bizonyul, vagy azért, mert szerepe a (ha nem is meghatározó módon, de az esetek döntő többségében érvényesül (ilyen szerepe van az életkornak, vagy az iskolai végzettségnek) b) bizonyos esetekben ugyan, de meghatározó módon érvényesül (ilyen szerepe van például az orvosi foglalkozásnak).

Megállapításaink tehát az egyes jellemzők szerepéről feltételes érvényűek, valamihez képest, illetve bizonyos körülmények között s többnyire csak egy-egy csoport átlagát tekintve állják meg helyüket. Hogy erről a relatív funkcióról valami érvényest mondhassunk, az ismérveket együttesen kellene mérlegelnünk. Az adatok száma és eddigi feldolgozási szintje azonban a jellemzők komplex értékelését csak korlátozottan teszi lehetővé.

a) Foglalkozás

Ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy az osztályozás alkalmazott ismérvei közül melyik mond legtöbbet az értelmiség és a könyvtárak viszonyáról, azt kell megnéznünk, hogy melyik jelzi legérzékenyebben az egyes csoportok magatartása közötti különbségeket, melyikhez tapadnak a legnagyobb mérvű, legszélsőségesebb eltérések.

Az arányszámok átlagtól való eltérése a foglalkozás szerinti ismérveknél a legerősebb, vagyis a könyvtári tagság alakulása szempontjából – az értelmiségiek esetében – ezt lehet a legfontosabb megkülönböztető jegynek tekinteni. Természetesen arról sem szabad megfeledkezni, hogy a foglalkozás sok egyéb jellemzőnek is foglalata, szorosan összefügg az iskolai végzettséggel, de még a jövedelem, a lakóhely, sőt a nemi hovatartozás is kifejeződik benne valamelyest. Az említett ismérvek közül azonban, mint már említettük egyiknek sincs átütő, minden más jellemzőt maga alá rendelő ereje. Azok a különbségek, amelyek a könyvtári tagság terén pl. az egyaránt egyetemet végzett orvosok, mérnökök, pedagógusok között mutatkoznak, sokkal nagyobbak, mint azok, amelyek az egyetemi végzettségüket a főiskolai, vagy annál alacsonyabb végzettségűektől elválasztják.

A könyvtári tagok aránya a középiskolai tanárok körében a legmagasabb (72%), és az orvosok körében a legalacsonyabb (29%). Hogy az, amit általánosságban, az összességet tekintve, érvényesnek látunk, az nem feltétlenül igazolódik a konkrét esetekben, hogy az olyan absztrakció, mint az átlagarány, a tényeket hogy torzíthatja, arra jó példával szolgál az egyes foglalkozási csoportok további, lakóhely szerinti vizsgálata.

Az azonos foglalkozásúak között, a szerint, hogy hol élnek, sok esetben

nagyobb a különbség, mint az ugyanott élő, de különböző foglalkozásuk között. A községek és a városok általános iskolai tanárai pl. mintha nem is egy céhhez tartoznának. Tagsági arányukat tekintve falun a legaktívabbak, városban a legpasszívabbak közé tartoznak. Mit árul el ezekről a különbségről az a kimutatás, amely az általános iskolai tanárokat sommásan kezelte, és a tényleges végleteket eltakarva, egy, a valóságban nem is létező magatartás normát kreál, és ennek alapján az egész kategóriát a második helyre teszi?

Mit mutat a különböző foglalkozási kategóriák tagsági arányának a lakóhely szerinti vizsgálata?

1. Először is azt, hogy minden foglalkozási ágban megmutatkoznak a lakóhely szerinti különbségek.
2. A lakóhely szerinti különbségek nem egyformák a különböző foglalkozású értelmiségiek esetében. "A körülmények hatalmá"-val szemben a legellenállóbbnak az orvosok, a jogászok, közgazdászok, mutatkoznak, míg a legelutóbb magatartási formákra a középiskolai tanárok és a műszaki értelmiségiek körében figyelhetünk fel.
3. Arról sem beszélhetünk, hogy a lakóhely típusa szerint a különbségek is tipikusak. Az átlagos arány szerinti rangsorban elfoglalt helyükhöz képest pl. kisközségekben a középiskolai tanárok helyzete negatív, ugyanakkor a tanítóké pozitív: a kisvárosokban az általános iskolai tanároké negatív, az agrárértelmiségé pozitív irányú eltolódást jelez stb. Az adatainkkal hitelesen bizonyítható pozíció váltások közül a kisvárosi általános iskolai tanárok "lecsuszása" és a nagyközségi tanítók előlépése a legérdekesebb.

Táblázataink dokumentálják a fenti megállapítások érvényét, jelzik, hogy a településtípustól függően hogy módosulnak az egyes foglalkozási kategóriák könyvtári tagságának mutatói. Annak bizonyítására, hogy – kivételes esetektől (mint pl. az orvosoké) eltekintve – a foglalkozást nem lehet "mindenható érvényű"; kategórikus kijelentésekre jogosító meghatározónak tekinteni, ennyi elég is lenne. Talán annak elhitételére is, hogy a foglalkozásuk szerint együvé tartozók más ismervek szerinti további vizsgálata szintén sok belső különbséget hozhatnak felszínre. Ez az érem egyik, mondhatnánk, negatív oldala.

A másik oldal a pozitív összefüggések keresésére készített, a megismert különbségek okának, okozójának vizsgálatára. Annak tisztázására, hogy miért és hogyan hat a lakóhelyi környezet az értelmiségre, és ennek a könyvtárral való viszonyára? Milyen magatartási formák válnak jellegzetessé, vagy éppen uralkodóvá falun és városban?

Az már az eddigiek alapján is megállapítható, hogy a lakóhellyel összefüggésben sok fontos különbség nyilvánul meg, de semmi jogunk egyelőre a tapasztalt tüneteket környezeti különbségekkel magyarázni, a foglalkozás meghatározó szerepét tagadva a lakóhely meghatározó szerepe mellett kar-

doskodni. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy a környezet, amelyben az értelmiségi él, és amely bizonyos fokig a könyvtárak jellegét és színvonalát is meghatározza, feltétlenül hat, befolyásol. A környezet szerepéről egyelőre semmit nem állithatunk, és semmit nem tagadhatunk. Ehhez a különböző településtípusokra jellemző adatokat más ismérvekkel összefüggésben is meg kell még ismerni.

Be kell érniük egyelőre azoknak a jellegzetességeknek a közlésével, amelyekre az eddigiekben utaltunk, s amelyekhez még a következő kiegészítés kívánkozik:

A legegységesebb, de egyszersmind a legalacsonyabb átlagszintű magatartást a kisközségek értelmisége képviseli. Az értékelhető adatok tanúsága szerint az átlagos arányszámtól (53 o/o) a szélső értékek nincsenek messze (49-59 o/o). A magasabb települési forma felé haladva a szóródás nagyobb lesz, viszont az ingadozó mutató egyre magasabb értékeket érint 59 o/o - 66 o/o - 76 o/o - 95 o/o¹

Végül néhány adat egyes településtípusok pozitív és negatív csúcserkéi szerint: kisközségekben, nagyközségekben egyaránt az általános iskolai tanárokat, kisvárosokban pedig a középiskolai tanárokat lehet a könyvtárak iránt leginkább érdeklődő értelmiségi kategóriának tekinteni.

A teljes mezőny legjobb eredményét a nagyvárosi középiskolai tanárok 95 o/o-os képvisellete jelzi. A második helyen a kisvárosi tanárok (75 o/o), a harmadikon a kisvárosban élő műszaki értelmiségiek állnak. Az utolsó helyet valamennyi településtípusban az orvosok foglalják el.

b) Tanulás

Alkalmazott ismérveink rangsorában a tanuláshoz való viszony került a második helyre, mint olyan jellemző, amely a könyvtárral való kapcsolat terén fennálló különbségeket a foglalkozás után a legérzékenyebben jelzi. Látjuk, hogy a legmélyebb árok nem is a tanulók, nem tanuló, hanem a különböző tanulási formákhoz kapcsolódók csoportjait választja el. Ugy tünik, hogy az egyetemi tanulmányokat folytatók nem nélkülözhetik a könyvtárakat, míg pl. az ideológiai és egyéb továbbképzésen résztvevők viszonylag nagy része boldogul nélkülük is.

¹ld. a 36. oldalon levő táblázat foglalkozás-településtípus rovatát.

c) Társadalmi aktivitás

A jellemzők "érzékenységi" rangsorában a harmadik helyet elfoglaló "társadalmi aktivitás, azaz a társadalmi és szakmai tisztségviselés szerint szintén érdekes különbségek rajzolódhatnak ki. Ezek arra vetnek fényt, hogy a közéleti tevékenység, különösen a funkció-viselés, amely ugyancsak időigényes elfoglaltság, nemhogy nem vonja el az értelmiségieket a könyvtártól, hanem éppenséggel a közelükbe viszi.

d) Jövedelem

A jövedelem szerint is jelentős különbségeket regisztrálhatunk. A legkisebb (1500 Ft. alatti) jövedelműek körében mindenütt magasabb a könyvtári tagok aránya, mint a legmagasabb (3000 Ft feletti) jövedelműek kategóriájában. Érdekes, hogy a jövedelem szerinti különbségek a városokban (ahol a könyvtárak színvonala is magasabb) nem polarizálnak olyan mértékben, mint a községekben. Feltűnő, hogy a magas (2500 Ft feletti) jövedelem csak a kisebb települések értelmiségénél jelzi a könyvtári tagok arányának jelentős csökkenését. Feltételezhetjük, hogy a magasabb jövedelműek esetében presztizs okok is szerepet játszanak: egyesek számára a községi könyvtárba járni "nem elegáns", a városba elmenni viszont kényelmetlen. (Kevésbé helytálló az a magyarázat, hogy a magasabb jövedelműek otthoni könyvgyűjteménye könnyebben veszi fel a versenyt a könyvtárral, hiszen a legjobb jövedelműek közé tartozó orvosok saját könyveinek kötetszáma értelmiségi viszonylatban nem haladja meg az átlagot.)

e) Életkor

Megkülönböztetett figyelmet érdemel az életkor. Nem pusztán jelző, de vitathatatlan, általánosan és tendenciózusan érvényesülő befolyásoló szerepe miatt is. Az életkor a más társadalmi osztályok, rétegek vizsgálatánál megszokott sorrendtől eltérően az értelmiség esetében jelentősebb szerepet tölt be, mint az iskolai végzettség. Az azonos végzettségi szinten állókat, mint láttuk, a foglalkozás, – és azon belül, vagy attól függetlenül is – a lakóhely nagy mértékben differenciálja. Ilyen nagyarányú eltéréseket az életkori kategóriák többségénél – ahogy az a lakóhely szerinti összehasonlításából kitűnik – nem tapasztalunk. Az életkor az átlagnormához viszonyítva eléggé stabilizálja a tagsági arányt, egy-egy korcsoporton belül több a rokonvonás, erősebb a kohézió, mint az azonos iskolai végzettségűek, vagy foglalkozásuk legtöbb csoportjában.

A könyvtári tagok a legfiatalabbak a 20-29 évesek korcsoportjában 55 %-ot, míg a legidősebeknél, az 50 év feletti kategóriájában 46 %-ot képviselnek. Ez a jövőre nézve is biztató jelenség, részben a fiatalok nagyobb könyvtárhasználati készségéről, könyvtáraink rájuk gyakorolt vonzó erejének mértékéről vall, ugyanakkor e korcsoport további megtartásának kötelezettségére is figyelmeztet.

f) Iskolai végzettség

Párhuzamot látunk az iskolai végzettség szintjének emelkedése és a könyvtári tagság átlagos arányszámának növekedése között, de ennek a párhuzamnak a vonalai foglalkozásonként olykor nagyon is éles szögbe törnek. A táblázat másik, negatív tanulsága a tanítóképzőt végzettek könyvtári képviselésének az átlagszint alatti aránya. Képzettségük korlátozó kereteit csak a nagyközségbeliek csoportja feszegeti.

g) Férfiak és nők

Örvendetesnek találjuk, hogy a hagyományosan első demográfiai ismérv szerinti különbségekről utoljára kell szólnunk. Azt látjuk ugyanis, hogy a könyvtárak iránti érdeklődés terén értelmiségi szinten a nemi hovatartozás már nem játszik jelentős szerepet. Ezt az általánosságban igazolható megállapítást, a két nem magatartásának rokonságát, a nagyközségekben és a városokban tapasztaltak azonban ismét gyengítik, az előbbieken a nők, az utóbbiakban a férfiak tulsulya szembeszökő.

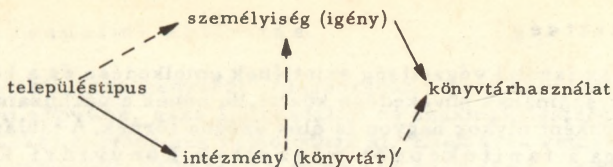
Tendenciaként rajzolódik ki a férfiak esetében a fejlettebb lakóhelyi környezetnek a könyvtárral való kapcsolat erősítésére mutató hatása, míg a nők esetében sem ezt, sem az ellenkezőjét semmi nem igazolja.

h) Környezet (lakóhely)

Táblánk szerint a lakóhely is olyan jellemző, amelynek szerepe csoportonként változó módon érvényesül. Kevésbé befolyásolja pl. a fiatalokat, mint az öregeket. Mi e változó szerepjátszás titka? Próbáljunk meg először ennek a végére járni. Talán a könyvtárak szerepéről is megtudunk valamit közben.

Amikor a lakóhelynek – pontosabban valamely településtípusnak – a művelődésre, s ennek egyik tüneteként a könyvtárak használatára, a könyvtári tagság alakulására gyakorolt hatását vizsgáljuk, objektív körülmények és szubjektív igények kapcsolatával foglalkozunk.

Az adott telepítéstípusban megtestesülő körülmények és a könyvtárhasználatban megmutatkozó igények közötti kapcsolat azonban nem egyetlen tényezőn, nem kizárólagosan a személyiségen – illetve a környezetnek a személyiségre gyakorolt hatásán mulik. A kapcsolatrendszernek még egy tagja, objektív jellegű közvetítő eleme van: a könyvtár. Ez a közbülső tag – feltételezhetjük – bizonyos fokig szintén meghatározó tényezője a könyvtárhasználatnak, ugyanakkor – ez viszont kétségtelen – maga is függvénye a környezetnek. Sematikusan ábrázolva:

(A szaggatott vonalak a feltételezett, a folyamatosak a kétségtelennek tartott hatások irányát jelzik)

Igy hát hipotéziseink – implicite – a könyvtárak fejlettségének a könyvtárak használatára gyakorolt hatásáról is szólnak. A lakóhely személyiségre gyakorolt hatásának értelmezését is tisztázni kell. Nem csak az emberek keresik, választják ki a számukra legmegfelelőbb lakóhelyet, bizonyos fokig a település típus is megválasztja, rostálja embereit. Míg az előbbi választásokban túlnyomórészt egyéni szempontok érvényesülnek, az utóbbiban alapvetően társadalmi érdekek fejeződnek ki.

2. A TÖBBSZÖRÖS KÖNYVTÁRI TAGSÁG

A könyvtári tagság csak a könyvtárhasználat igényét, a könyvtárakkal való "törvényes viszony" létrejöttét jelzi.

A tagság tényezői nem csak e viszony tartalmát "titkolják", formájáról sem nyilatkoznak. "Egyenlősítenek". Úgyanolyan tagként veszik számba azt, aki csak munkahelye esetleg szegényes könyvtárának tagja, mint azt, aki a hivatalától, lakásától távoli könyvtárbajárás fáradságát is vállalja, hogy könyvszükségletét magasabb igényeinek megfelelő színvonalon elégítse ki. Ugyanúgy tagként könyvelik el azt az olvasót, aki beiratkozott ugyan a könyvtárba, hébe-hóba haza is visz valamit onnan, és azt, aki órákat szokott a könyvtárban tölteni, hogy pl. a folyóiratok legfrissebb számait áttekintse. Érthető, hogy ennyivel nem érjük be. Ugy gondoljuk, hogy a tartalom megismeréséhez is közelebb visz a könyvtári tagság formái, "alaki" vizsgálata.

Többszörös tagságról akkor beszélünk, ha egy olvasó egyidejűleg több könyvtárnak is tagja. A jelenség elsősorban minőségi és csak másodsorban mennyiségi igények jelzője.

Bizonyára tanulságos lenne a különböző – homogén és heterogén jellegű – társulási formák összehasonlító vizsgálata is, mert adaléku szolgálna a művelődési igényszerkezetnek a "két kultúra" szempontjából való megvilágításához, ezt azonban, mintánk mérete miatt, további kutatások feladat körébe kell utalnunk. Így tehát most nem nézzük azt, hogy a többszörös tagság esetében azonos jellegű vagy különböző jellegű könyvtárak használata kapcsolódik-e.

Az kétségtelen, hogy a többszörös tagság mutatója még ebben a tartalom iránt

közömbös formájában is minőségi értékű, a művelődés, a könyvtárhasználat intenzívebb igényéről tanuskodó adat.

A könyvtári tagok tulnyomó része (72 o/o) egyetlen könyvtárnak a tagja. A több könyvtárban is tagok kétharmada szakkönyvtárnak és közművelődési könyvtárnak tagja egyszerre. A többszörös tagság esete a leggyakoribb a műszakiak kategóriájában és legritkább az orvosokéban. A többszörös tagok aránya a különböző foglalkozású könyvtári tagok körében a következő:

Műszakiak	51 o/o
Középiskolai tanárok	39
"Egyéb" értelmiségiek	(32)
Közgazdászok, jogászok	
adminisztratív vezetők	27
Mezőgazd. értelmiségiek	26
Ált. isk. tanárok	24
Tanítók	16
Orvosok	15

Lakóhely szerint is jelentős különbségeket tapasztalunk

Nagyvárosban lakóknál	43 o/o
Kisvárosban lakóknál	29
Kisközségben lakóknál	24
Nagyközségben lakóknál	17

A két kisebb településtípus helycseréje nem könnyen magyarázható meg, hiszen kétségtelenül a kisközségekben nehezebb második könyvtárat igénybe venni. A jelenségnek talán az a magyarázata, hogy a kisközségekben lakó könyvtári tagoknak nagyobb a hajlandósága a lakóhelyen kívüli könyvtárak használatára, mint a nagyközségekben lakóknak. A kisközségekben lakó könyvtári tagoknak 20 o/o-a használ más településen működő könyvtárat.

A könyvtári tagok közül a kisközségekben leginkább a középiskolai tanárok és az "egyéb" értelmiségiek; a nagyközségekben a mezőgazdasági és műszaki értelmiségiek és a középiskolai tanárok élnek a több könyvtár használatából adódó, egymást kiegészítő lehetőségekkel.

A többszörös tagság következtében a 634 könyvtárat használó értelmiségi összesen 819 könyvtári tagot jelent. Nézzük meg hol "csapódik le" ez a 819 könyvtári tag, milyen könyvtárak milyen mértékben osztoznak rajtuk?

3. A KÜLÖNBÖZŐ KÖNYVTÁRAK SZEREPE A VIDÉKI ÉRTELMISEGIEK ELLÁTÁSÁBAN

A könyvtári tagok döntő többsége a lakóhelyén működő könyvtárat használja, vagyis könyvtári ellátásának színvonalát általában a lakóhelyi könyvtár színvonala határozza meg.

A kisközségekben lakó könyvtártagok körében a helyi könyvtárat használók aránya valamivel alacsonyabb (74 o/o), mint a nagyvárosi könyvtártagoké (88 o/o).

A vidéki értelmiség (illetve az értelmiségi könyvtártagok) könyvtári ellátásáról pontosabb és fontosabb információt nyújt a tagság könyvtár típusok szerinti megoszlásának vizsgálata.

Ez mutatja meg, hogy az egyes könyvtárak mekkora szerepet töltenek be az értelmiség, illetve ennek egyes kategóriáinak ellátásában, másrésről, hogy az értelmiség egyes rétegei milyen könyvtárhoz, milyen mértékben kapcsolódnak.

Az egyes településtípusok értelmiségének könyvtári ellátásában a különböző könyvtárak¹ a következő mértékben vesznek részt:²

A könyvtári tagság o/o-a					
	átlagosan	kisköz- ségekben	nagyköz- ségekben	kisebb városban	nagyobb városban
közművelődési könyvtárakra esik	74	92	86	67	50
szakkönyvtárakra esik	44	22	25	54	73
járási és városi könyvtár tagja	32	22	40	44	19
nem munkahelyi tud. és szakkönyvt.	27	12	7	21	60
községi könyvtárak	28	71	40	1	-
munkahelyi szakkönyvtárak	18	10	13	33	16
megyei könyvtárak	13	9	8	3	31
szakszervezeti könyvtárak	10	1	1	22	19

Országos Széchényi Könyvtár

A táblázat legjelentősebb közlése: a szakkönyvtárak, különösen a nem munkahelyi tudományos és szakkönyvtárak szerepének a település nagyságával való együtt növekedése.

Figyelemre méltó a járási és városi könyvtárak "kiszegítő tevékenysége" a kis-és nagyközségekben lakók esetében, amely a "járás-

¹ Bár az egyes munkahelyi szakkönyvtárak között - komoly szintkülönbségek vannak, a kérdezettek által használt munkahelyi könyvtárak döntő többsége nemigen nevezhető igazi könyvtárnak (fele alig "könyvtárnyi" iskolai könyvtár). A nem munkahelyi tudományos és szakkönyvtár az esetek nagy részében egyetemi könyvtár, országos szakkönyvtár és egyéb jelentősebb szakkönyvtár.

² A többszörös könyvtári tagság miatt a százalékarányok 100 o/o-nál többet tesznek ki.

székhely a falu belvárosa" tendenciát igazolja. Az is kétségtelen tény, s nem kis mértékben befolyásolja a vidéki értelmiség könyvtári kulturájának szintjét, hogy jelentős hányaduk számára a közművelődési könyvtár modelljét nagy valószínűséggel a községi könyvtár testesíti meg, a könyvtári szolgáltatások színvonaláról kialakult véleményüket e könyvtárak nivója formálja.

Ha megvizsgáljuk a különböző típusú könyvtáraknak az egyes csoportok ellátásában betöltött szerepét, megállapíthatjuk hogy a könyvtárak minden kategória esetében más-más pozíciót foglalnak el. Mivel a négy különböző településen élő értelmiség mintánkbeli és valóságos megoszlása eltér egymástól, a közölt adatokat óvatosan kell értelmezni, inkább csak a nagyon elütrő arányokat lehet figyelembe venni. Az alacsony elemszám miatt csak négy foglalkozási csoport könyvtári tagjainak megoszlását közöljük, könyvtár típusok szerint:

	Könyvtártípus						
	községi	járási	megyei	szak- szerve- zeti	munka- helyi szak- könyv- tár	egyéb tudomá- nyos és szak- könyvtár	összesen
tanítók	47	27	5	1	13	7	100 o/o
középisk. tan.	5	18	4	3	18	52	100 o/o
jogász, közg.	6	42	11	14	7	17	100 o/o
műszakiak	3	10	11	22	38	16	100 o/o
összes kérdezett:	28	32	13	10	18	27	100 o/o

A tanítóknak tehát mindenekelőtt a községi könyvtárak jelentik a könyvtárat, míg például a munkahelyi szakkönyvtár 87 o/o-uk számára ismeretlen forma, a műszaki értelmiség esetében viszont elsősorban a szakkönyvtár, s ezen belül is a munkahelyi szakkönyvtár a könyvtár, hiszen a községi járási és megyei könyvtárakban együttvéve sincsenek annyian, mint amazokban.

Ha az egyes könyvtárak felől vesszük szemügyre az értelmiség és a könyvtár viszonyát, legelőször is azt állapíthatjuk meg, hogy minden könyvtártípus eltérő összetételű olvasó körben funkcionál. Az értelmiségi könyvtárak legkisebb részarányú csoportját a könyvtár típusok döntő többségében az ún. "egyéb értelmiségiek", a mezőgazdasági értelmiségiek és az orvosok, a legtekintélyesebb hányadát viszont minden könyvtártípusban más-más foglalkozási csoportok képezik. Az általános iskolai tanárok a "leggyakoribb" értelmiségi olvasók a községi, járási és a megyei könyvtárakban,

¹ A táblázatban a többszörös könyvtári tagságot figyelembe véve, a 819 könyvtári tagsághoz viszonyítottunk, mint 100 o/o-hoz.

ahol az értelmiségi olvasók 41, 25 illetve 31 o/o-át teszik ki. A szakszervezeti és a munkahelyi szakkönyvtárakban a műszakiak teszik ki az értelmiségi olvasók legnagyobb hányadát (54, illetve 45 o/o), a nem munkahelyi tudományos és szakkönyvtárakban pedig a középiskolai tanárok képviselik a legnagyobb arányban az értelmiségi réteget (40 o/o).

Az egyes foglalkozási csoportok könyvtáron belüli rangsora csekély kivétellel, az egyes értelmiségi csoportoknak az értelmiségi népességen belüli méreteihez, sorrendiségében igazodik.

Ezt szemlélteti a következő tábla¹:

	1. A csoporttagok mintasokaságon belüli aránya 100 o/o = 1200	2. A könyvtártagok csoporton belüli aránya 100 o/o = a csoporttagok száma	3. A csoporthoz tartozó könyvtártagok aránya 100 o/o = 819	A csoport sorrendi helye 1.2.3. szerint
Ált. isk. tanár	21	57	22	1 2 1
Tanító	17	47	24	2 7 4
Műszaki ért.	15	57	20	3 3 2
Középisk. tanár	12	72	16	4 1 3
Jogász, közgazdász	12	51	12	5 5 5
Orvos	12	29	6	6 8 6
Mezőgazd. ért.	7	51	6	7 6 7
Egyéb ért.	4	54	4	8 4 8
	100 o/o		100 o/o	

Mi magyarázza a csoportok helycseréit? Az, hogy egy-egy olvasó csoportnak a könyvtári olvasótáboron belüli helyét két tényező határozza meg:

1. A csoport tagjainak a népességen belüli súlya
2. A könyvtárhasználati készség intenzitásának a csoportra jellemző foka, vagyis az egyszeres és a többszörös tagok aránya.

A könyvtáron belüli és a népességen belüli helyet jelölő arányszámok viszonya az egyes társadalmi kategóriák kulturális fejlettségének, aktivitásának és az intézmények társadalmi funkciójának egyik kifejező mutatója. Az értelmiség esetében más rétegekhez, osztályokhoz (pl. a munkásokhoz) képest a 2. tényező pozitív jellegű szerepe a meghatározó; a rétegen belül viszont, – mint a csoportok 1., 2., 3. szerinti rangsora mutatja, – általában (8 eset közül 5-ben) az első tényező szerepe érvényesül.

¹ A táblázat 3. rovatában ismét a 819 könyvtári tagság a 100 o/o.

4. A BEIRATKOZÁS INDITÉKAI

Megpróbáltuk felderíteni, hogyan jutottak el a kérdezettek azokba a könyvtárakba, ahol jelenleg is könyvtári tagok. A közművelődési könyvtári tagoknak eléggé nagy százaléka (26 o/o) semmiféle indítékot nem tudott megnevezni (nem emlékeztek a beiratkozás körülményeire), a szakkönyvtári tagoknak viszont csak 6 o/o-a tartozik ebbe a kategóriába, ami arra enged következtetni, hogy konkrétebb igényekkel, elvárásokkal léptek be a könyvtárba, míg a közművelődési könyvtári tagoknak egy része csak "betévedt". Legálább is ő ezt hiszi, hiszen az ilyen "véletlenek" mögött is minden esetben konkrét társadalmi összefüggések húzódnak meg, az esetek egy részében pedig hatásos könyvtári propaganda érvényesülését is feltételezhetjük.

A közművelődési könyvtárak tagjainak 21 o/o-a, a szakkönyvtárakénak 15 o/o-a az ismerősök ajánlására jutott el a könyvtárba. Konkrét indítékok hiányát jelölik azok a válaszok is, amelyek a munkahelyen működő könyvtár közelségét nevezik meg a beiratkozás indítékául (a közművelődési könyvtári tagok 10 o/o-a, a szakkönyvtári tagok 18 o/o-a). Nyilvánvaló, hogy ugyanezen esetekben a könyvtári propaganda hatását is tettenérhetjük. A könyvtár "hívását" a közművelődési könyvtári tagok 14 o/o-a, a szakkönyvtári tagok 3 o/o-a említette. Ezen belül a könyvtáros személyes rábeszélése csupán a közművelődési könyvtári tagok esetében jelentősebb arányú (10 o/o). Végül konkrét igény, megoldandó feladat vezette el a könyvtárba a szakkönyvtári tagok 55 o/o-át, míg a másik könyvtártípus használóinak csak 17 o/o-át. A fentiek tehát az eddigi megfigyeléseket igazolták: a szakkönyvtárt látogatók az átlagosnál sokkal nagyobb arányban lépnek tudatos céllal a könyvtárba, s ez arra enged következtetni, hogy valószínűleg tudatosabb könyvtárhasználók is.

5. A KÖNYVTÁRRAL VALÓ KAPCSOLAT INTENZITÁSA ÉS STABILITÁSA

Az értelmiségiek és a könyvtárak kapcsolatát mindeddig statikus viszonyként elemeztük. Helyzetképünkben a "status quo"-t rögzítettük, a tagságra vonatkozó adatokat pusztán mint az értelmiség érdeklődésének és a könyvtárak hatókörének a jelenlegi állapotra jellemző mutatószámait kommentáltuk. Mintha megfeledekeztünk volna arról, hogy a könyvtári tagoknak nem csak jelene, hanem multja is van. Hogy a tagság nemcsak egy állapotról, hanem egy folyamatról is tájékozott.

Említettük, hogy a tagság csak formai feltétele, de nem biztosítéka a könyvtárak rendszeres, színvonalas használatának.

Nem beszéltünk ugyanakkor arról, hogy a tagság nem csak feltétel, hanem részben következmény, eredmény is, amelyben az igény mellett a tapasztalat is tükröződik. Utaltunk arra, hogy a könyvtárakkal való viszony tartalma nem csak az olvasótól, hanem a könyvtártól is függ. A tagságra vonatkozó adatoknak mégis inkább csak azt az oldalát világítottuk meg, amelyek első-

sorban az olvasókat, pontosabban az egyes értelmiségi csoportok tagjait minősítik. Holott a tagsági arányt meghatározó folyamat alakulásának nemcsak rétegjellemző értéke van, hanem a könyvtárak megítéléséhez jó fogódzókat nyújtó tanulságai is figyelmet érdemelnek.

Ezek felismeréséhez segít, e folyamat dialektikájáról vall a tagság előzményeinek, a könyvtárak iránti érdeklődés intenzitásának és stabilitásának összehasonlító vizsgálata.

Az egyes csoportokhoz tartozó értelmiségiek közül

Értelmiségi csoport	Soha nem volt tag o/o	Csak régebben volt tag o/o	Most tag o/o	A csoporthoz tartozó könyvtári tagok megmaradásának mutatója 1 o/o
Férfiak	13	32	55	63
Nő	12	37	51	58
20-29 éves	5	40	55	58
30-39 éves	10	36	54	60
40-49 éves	21	29	50	63
50-59 éves	28	26	46	64
Tanító	12	41	47	54
Ált. isk. tanár	11	32	57	64
Középisk. tanár	3	25	72	74
Orvos	12	59	29	33
Jogász, közgazd.	10	39	51	64
Műszaki ért.	14	29	57	66
Mezőgazd. ért.	9	40	51	56
Egyéb értelmiségi	14	32	54	63
Kisközségek lakói	10	40	50	56
Nagyközségek lakói	12	33	55	63
Kisvárosok lakói	13	35	52	60
Nagyvárosok lakói	11	34	55	62
Együtt	12 +	35 +	53 = 100	60

Az első rovat a könyvtár iránti érdeklődés, illetve érdektelenség intenzitási fokáról vall. Az utolsó az érdeklődés stabilitásának mértékéről. Ez a mutató azt fejezi ki, hogy azoknak, akiknek a könyvtárral életük folyamán bármikor is kapcsolatuk volt, hány százalékát képviseli a jelenlegi tagok sokasága.

A táblázat legjelentősebb tanulsága, hogy azoknak, akik már egyszer kapcsolatba kerültek a könyvtárral (=100 o/o), a jelenlegi tagok száma mindössze

¹ A most is tagok aránya a most is és régebben is tagok összegéhez viszonyítva.

60 o/o-át teszi ki. Vagyis: az egyszer volt tagok 40 o/o-a, akik a mintánkban szereplő értelmiségiek teljes sokaságának 35 o/o-át képviselik, - lemorzsolódott.

Ez a lemorzsolódott rész (416 fő) képviseli a döntő hányadot (73 o/o) abban a sokaságban, amit a könyvtártól tartózkodók teljes tábora alkot (566 fő). Vagyis jóval többen vannak a lemorzsolódottak, mint azok, akik sohasem voltak könyvtártagok; akiket tehát az "abszolút közömbösség" címkéjével lehet jellemezni. Ez a szám aggasztóan magas. Különösen, ha meggondoljuk, hogy ebben az esetben nem a "virtuális lemorzsolódás"¹ jelenségével állunk szemben.

Láthatjuk tehát, hogy a könyvtári tagok számát, rétegenkénti arányát két folyamat alakítja: a könyvtárhatalmi készségről egyértelműen tanuskodó beiratkozásoké és a könyvtárban szerzett tapasztalatok hatását is tükröző lemorzsolódásoké. A végeredmény: a rétegre jellemző tagsági arány kialakulása szempontjából az utóbbi az előbbivel csaknem azonos sulyu, bizonyos kategóriáknál pl. orvos, az előbbinél számottevőbb; az érdeklődés eredendő hiányánál viszont sokkal nyomósabb, többet megmagyarázó tényező. A tárgyalat jelenségekről, összefüggésükről a kor szerinti kimutatás közli a legérdekesebb adatokat. A könyvtáraknak az elmúlt évtizedekben végbemenő térhódításáról a táblázat első rovata tanuskodik. Eszerint, míg a legidősebbeknek több, mint egyegyede soha nem volt könyvtári tag, a fiatalok csoportjában már az megy fehérholló számba, akinek még nem volt a könyvtárral kapcsolata. Ám hogy az "a priori" közömbösség és a későbbi elfordulás között nincs olyan kapcsolat, amit az igények kor szerint változó természetével lehetne magyarázni (pl.: az idősebbek izlésének konzervativizmusaival), azt az egykoruak megfelelő mutatóinak összehasonlítása tanúsítja. Látjuk, hogy a fiatalok nemcsak érdeklődésük intenzitásának, hanem "állhatatlanságuk" mértékének mutatói szerint is az élen járnak. Az idősebbekről mindennek az ellenkezője állítható.

A mutatók kor szerinti alakulásának ellentétes tendenciáiból azonban nem vonható le olyan következtetés, amely az érdeklődés eredeti hiányának és későbbi megcsappanásának összefüggéséről a könyvtárakra nézve akár terhelő, akár felmentő tartalommal szólna.

A lemorzsolódást egyáltalán nem lehet kizárólag a könyvtárak és a könyvtárosok "bűnéül" felróni. Okainak további kutatása igen fontos feladat. Meg kellene állapítani, mennyiben játszik szerepet az olvasó "gyengesége", a könyvtáros hanyagsága, s az objektív körülmények (például a könyvtár rossz anyaga, ellátása, ami miatt a szegényes állomány nem gyakorol különösebb vonzerőt a megcsappant érdeklődésű, türelmüket vesztő olvasókra).

¹ Ezt a fogalmat a lemorzsolódások könyvtáron belüli vizsgálatánál szükséges használni, amikor nem dönthető el egyértelműen hogy a lemorzsolódás csak az adott könyvtárral, vagy általában a könyvtárakkal való kapcsolat megszakadását jelenti-e?

A lemorzsolódás adatai tények. A lemorzsolódás okairól mondtak pusztán feltevések. Valóságtartalmuk tisztázásához tulságosan sokat nem segít az a kimutatás, amit a könyvtártól való megválás okáról, az olvasók nyilatkozatai alapján állítottunk össze.

Lássuk mivel indokolják a könyvtártól való megválásukat

- a) azok, akik azóta sem iratkoztak be más könyvtárba, illetve
- b) azok, akik azóta más könyvtárban ismét tagok lettek.

Indokok	Az indok jelölőinek aránya	
	a volt tagok o/o	az újból belépők o/o
Elköltözés, munkahelyváltozás	82	63
Tanulmányait befejezte	64	45
Időhiány	26	3
Saját könyvtára van	14	1
Nem elégitették ki igényeit	8	3
Rossz közlekedés	4	5
Nincs rá szüksége	3	1
Egyéb ok	13	4

A két csoport nyilatkozatai szinte egymást ellenőrzik és helyesbitik. Ha pl. az időhiány, vagy a saját könyvtár valóban méltánylást érdemlő érv volna, azt kellene feltételeznünk, hogy azok, akik tagok maradtak, idő dolgában sokkal jobban állnak, saját könyvtáruk pedig jóval szegényesebb. Vizsgálatunk adatai nem ezt tanusítják.

A jelölt indokok valós szerepét a második oszlopban közölt adatok az elsőnél hitelesebben jelzik, hiszen ezek azok választ tükrözik, akik ma is könyvtártagok, akiknél tehát az indok nem ürügy.

Ám, hogy az említett okok még ilyen korrigált súlypontozással sem adnak elfogadható magyarázatot a végleges lemorzsolódásra, azt éppen említők tetemes részének jelenleg is fennálló tagsága bizonyítja.

A tárgyilagosság kedvéért azt is jegyezzük meg, hogy a fenntartással fogadott indokok között csak minimális arányban szerepelnek olyanok, amelyek miatt a könyvtárakat lehetne hibáztatni. Persze elképzelhető az is, hogy sok esetben a könyvtár rossz, de ez nem tudatosul. Hasonlóan "nehéz" válaszok érkeztek a beiratkozóak, tagujtás feltételét firtató kérdésre.

Az 566 nem könyvtári tag 523 válaszából a következő lista állt össze:

Feltétel	Válaszok száma	Az összes válasz számának o/ó-ában
Több szabadidő	291	57
Ha nem tudná másképp megszerezni a könyvet ebből: ha nem tudná megvenni	76 56	14 10
Jobb könyvtár ebből: jobb állomány	61 56	12 6
Ha kedvezőbb lenne a helyzete a lakóhely szem- pontjából	20	3
Ha lenne akarateroje	10	2
Ha nem lenne a családból más könyvtári tag	10	2
Beiratkozik hamarosan	7	1
Egyéb feltétel	8	2
Semmiképpen sem iratkoznék be	41	7
		<u>100 o/ó</u>

6. VÉLEMÉNYEK ÉS IGÉNYEK

"Megfoghatatlanságuk" ellenére is nagyobb információs értéke van az elégedettség mértékéről szóló adatoknak.

A kérdésre, hogy mi volt a véleménye arról a könyvtárról, amelynek tagja volt háromféle választ adhattak a megkérdezettek: 1. Teljesen elégedett volt, 2. csak többé-kevésbé volt elégedett, 3. Nem volt elégedett. A válaszok megoszlása a következő:

Azzal a könyvtárral, amelynek régebben volt tagja

teljesen elégedett	72 o/ó
részben elégedett	24 o/ó
nem elégedett	4 o/ó

A fentiekől erősen eltérő arányokat kapunk, ha könyvtártípusok szerint is elvégezzük a bontást.

Könyvtár típusok	Elégedettség mértéke			
	Teljesen ⁽¹⁾ o/o	Többé-kevésbé ⁽²⁾ o/o	Nem ⁽³⁾ o/o	elégedettség foka
Tudományos és szakkönyvtár	85	12	3	5.67
Közművelődési könyvtár ezen belül	62	34	4	1.63
Megyei könyvtár	72	28	-	2.57
Járási és városi kv.	65	31	4	1.86
Községi könyvtár	37	49	14	0.59
Szakszervezeti kv.	25	75	-	0.33

A tendencia világosan kirajzolódik. Minél kisebb könyvtár felé haladunk, annál inkább csökken az elégedettek aránya.

Ha a teljesen elégedettek (1) számát a nem teljesen elégedettek (2), illetve a kifejezetten elégedetlenek (3) számával összemérjük, (1:2+3) a tudományos könyvtártól a szakszervezeti könyvtárig haladva, az 5,6 viszonyszámtól a 0.33 értékig jutunk. Ezzel a viszonyszámmal jelöltük az elégedettség fokát a fenti táblázat utolsó rovatában.

Az elégedettség alacsonyabb foka magyarázata lehet, de még mindig nem feltétlen oka a lemorzsolódásnak. Ha az volna, azt kellene hinnünk, hogy azok, akik könyvtári tagok maradtak, kivétel nélkül elégedettek. Hogy mennyire nincs így, azt szemlélteti a következő, a jelenleg használt könyvtárakkal való elégedettséget a fent alkalmazott viszonyszámokkal kifejező tábla:

Az elégedettség foka

Olvasócsoportok:

Könyvtári tagság szerint

Községi	0,66
Járási és városi	0,90
Megyei	1,40
Szakszervezeti	1,11
Szakkönyvtárak	1,74

Foglalkozás szerint:

Tanító	(K) ¹	0,89
	(Sz)	7,80
ált. isk. tanár	(K)	0,66
	(Sz)	10,00
Középisk. tanár	(K)	1,18
	(Sz)	1,50
Orvos	(K)	1,25
	(Sz)	2,50
műszaki	(K)	0,96
	(Sz)	1,79
mezőgazd. ért.	(K)	0,26
	(Sz)	1,00
jogász, közigazd.	(K)	1,86
	(Sz)	2,00

Lakóhely szerint:

Kisközség	(K)	0,55
	(Sz)	4,40
Nagyközség	(K)	1,15
	(Sz)	3,35
Kisváros	(K)	0,83
(Pápa, Mosonmagyaróvár)	(Sz)	1,03
Nagyváros	(K)	1,18
(Debrecen, Miskolc)	(Sz)	1,92

A viszonyszámok, mint látjuk, a könyvtári tagság jellege, az olvasók foglalkozása és lakóhelye szerint egyaránt jelentős mértékben különböznek.

A viszonyszámok könyvtár típusonkénti alakulása nagyjában-egészében a már ismert sorrendet követi, tehát megerősíti a korábbi kimutatásból kiolvasott tanulságokat.

Hogy az elégedettség – elégedetlenség érzésének alakulásában mekkora a realitások – könyvtárak fejlettségi szintjének tényleges különbségével magyarázható hatások – és mekkora a szubjektív közelítések, elvárások sajátosságait képviselő tényezők szerepe, jól érzékelteti a viszonyszámok foglalkozás szerinti lajstroma.

A mezőgazdasági értelmiségiek és az orvosok közművelődési könyvtárral való elégedettségének jelentős különbségeit pl. nem lehet a környezetükben rejlő különbségekkel – lakóhelyük könyvtárainak eltérő fejlettségi szintjével – magyarázni, hisz e két kategória mintánkban szereplő tagjainak lakóhelyi elhelyezkedése többé-kevésbé azonos.

Valószínű, hogy bizonyos mértékig tükröződik e viszonyszámokban a szellemi restséget roppant magas igények látszatával palástoló igyekezet is. A távoli

¹(K) = közművelődési könyvtár
(Sz) = szakkönyvtár

szakkönyvtárakkal való túlzott elégedetlenséggel is mintha csak a közelebbi közművelődési könyvtárak "leszólásának" jogát vásárolnák meg pl. az általános iskolai tanítók, tanárok.

Minden okunk megvan annak a feltételezésére, hogy amint az elégedettség, az elégedetlenség sem feltétlenül a magas igények bizonyítéka.

Az érzés tartalmának minősítése, szerepének tisztázása előtt először is azt kellene tudnunk, hogy mi befolyásolhatja az olvasók "könyvtári közérzetét", mi miatt lehetnek elégedetlenek egyáltalán? A könyvtárakkal, szolgáltatásaikkal kapcsolatos igények vizsgálata erre ad feleletet.

A kérdésre, hogy "Milyen téren tartaná kívánatosnak a könyvtári szolgáltatások javítását abban (azokban) a könyvtárban (könyvtárakban), amelynek (amelyeknek) jelenleg is tagja? – azoknak az igényeknek a megjelölésével válaszolhattak a megkérdezettek, (összesen 634 olvasó – 819 könyvtári tag), amelyeket a kezükbe adott lista tartalmazott. (Ld. a kérdőív VI. sz. mellékletét)

Az olvasók igényeiről, pontosabban a listán szereplő válaszok jelöléséről, ezek számának nagyságrendjében az alábbi kimutatás ad összefoglaló képet:

Igény	Az igény jelölőinek aránya (a könyvtári tagok számának o/o-ában)
Gazdagabb választék biztosítása több új könyvvel	43
Megfelelő berendezéssel, butorzattal, otthonosabb légkör megteremtése	40
Gazdagabb választék biztosítása általában	29
Az állomány gondosabb megrostálása, az érdektelen, unalmas, idejétmult könyvek eltávolítása	28
Megfelelő helybenolvasási lehetőségek biztosítása	27
A tájékoztatás színvonalának emelése	22
A kiszemelt művekhez való gyorsabb hozzájutás biztosítása	22
Megfelelő folyóirat-állomány beszerzése	17
Hosszabb nyitvatartás	10
Szombat-vasárnapi nyitvatartás	10
Több könyv kölcsönzésének engedélyezése	9
Gyorsabb, előzékenyebb kiszolgálás	5

Mint látjuk, "a gazdagabb választék biztosítása több új könyvvel" – az az igény, amely mögött a könyvtári tagok legnagyobb hányada áll. (Tegyük hozzá mindjárt, hogy ez a fajta igény magába foglalja az új lektűrök arányainak keveslését is.) 819 könyvtári tag közül 360 (=43 o/o) szorgalmazza ezt, és az állománnyal kapcsolatos elvárások ezzel még nem merültek ki. Igen jó érzékre valló megközelítéssel, az ellenkező irányú állományfejlesztést is sokan igénylik: az állomány állóvizének lecsapolását, a selejtezést, a dezorientáló művek, a fölös példányok kivonását.

Ezzel kapcsolatban egy értelmezési probléma tisztázásának is helyet kell szorítanunk. Az olvasó számára minden mű a számára elérhető példány képében jelenik meg. Nem az érdeklő tehát elsősorban, hogy mi van meg a könyvtár állományában, hanem az, hogy mit talál a polcon? Amikor tehát a gazdagabb választék biztosításáról beszél, nem feltétlenül többféle mű vásárlására, hanem az öt vonzó, számára elérhető, kölcsönözhető művek készletének gyarapítására gondol. S úgy hiszi, hogy kívánsága jogos, sőt teljesíthető, hisz számtalan műből – s majd mindig ugyanazokból – mindig lát több példányt is a polcon.

Az állományfejlesztési igények majd minden könyvtár típus tagjainál a legjelentősebb arányban jelentkeznek. Négy könyvtár típusnál az első, háromnál a második helyen. Ehhez azonban még azt is hozzá kell tennünk, hogy bár a felsorolt igények helye többé-kevésbé szilárd az egyes könyvtár típusok tagjainak igényrendszerében, ezeket a különböző könyvtárak tagjai más-más erősségi fokon képviselik. Amíg pl. az állományfejlesztés több új könyvvel való biztosítását a községi könyvtárak tagjainak 51 o/o-a hangoztatja, a tudományos könyvtárak esetében ez az igény csak a tagság 28 o/o-ánál merül fel. Viszont a művekhez való gyorsabb hozzájutást ugyanitt a tagság 35 o/o-a szorgalmazza. Nemcsak a jelölések számát, hanem az igények fajsúlyát tekintve is az állománnyal kapcsolatos elvárásokat tartjuk a legjelentősebbeknek.

Említésre méltó az utolsó helyen szereplő igény, ami a könyvtárosok magatartását, modorát érinti. Egy "szolgáltató" intézmény esetében igen nagy társadalmi elismerést tükröz és jogos büszkeségre adhat okot ez az utolsó helyezés.

Az elvárások vizsgálatával csak az elégedettség-elégedetlenség forrásvidékét tájoltuk be. Konkrét tartalmuk feltárása tanulmányunk következő fejezetének lesz a feladata.

Befejezésül az olvasóvélemények, igények megítéléséről és szerepéről kell szólnunk. Feltételezhetjük – utaltunk is rá – hogy az olvasók kívánsága, hiányérzete nem okvetlenül pozitív tartalmu igényekből fakad. Az elégedettség biztosítására tehát nem is törekedhetünk akármilyen áron. Azt, hogy a regisztrált olvasói véleményeket mennyire szabad, vagy szükséges méltányolnunk, csak konkrét tartalmuk ismeretében dönthetjük el. Ha a jelzéseket, mint objektív értéktípust látatlanban nem is fogadjuk el, szerepük realitásával, hatásuk objektív erejével feltétlenül számolni kell. Vagyis akár magas, akár alacsony színvonalu igények jegyében elégedetlenek az olvasók, ez a követelményeket, a végső fokon bekövetkező lemorzsolódást tekintve, egyre megy.

Ezek után arra kell felelnünk, hogy az olvasók véleményét mennyire vegyük figyelembe? Mit minősítsünk jogos, méltánylást érdemlő igényeknek, és mit olyanoknak, amelyeknek a kielégítése előlá könyvtáraknak, vagy egy-egy könyvtárnak el lehet, vagy el is kell zárkóznia?

A kérdésre adott válasz attól függ, hogy milyen álláspontra helyezkedünk a könyvtárak nevelő funkciójával kapcsolatban. Ha valljuk, hogy a könyvtáraknak az olvasó-nevelés, a tudatformálás terén feladatai vannak, ha valljuk azt – ami e célkitűzés megvalósításának előfeltétele – hogy az olvasók izlése, szemlélete fejleszthető, akkor az olvasók megtartásának álláspontjáról kell a kérdést megítélnünk. Hiszen akkor számolnunk kell azzal, hogy az izlés-fejlesztés, tudatformálás időt kívánó, fokozatosan megvalósítható feladat.

Ebből az is következik, hogy az igények kielégítésével kapcsolatos álláspontunkat nem lehet pusztán az igények színvonalától függővé tenni. A közizlésnek taktikai, pedagógiai megfontolásból bizonyos határig engedményt kell tenni.

7. A KÖNYVTÁRHASZNÁLAT GYAKORISÁGA

Ha meglehetősen áttételesen is, de a könyvtárral való kapcsolat intenzitását és stabilitását érzékeltetik a könyvtárhasználat gyakoriságáttükröző adatok is. Elég csak arra gondolnunk, hogy a könyvtárat az év folyamán csak egy-két esetben használók egy részénél már lemorzsolódás-gyanus esetet sejtethünk. A helyzet azonban mégsem ilyen egyszerű, ha arra gondolunk, hogy a könyvtári tagok 28 o/o-a a több könyvtárnak is tagja, s esetükben a könyvtárlátogatási gyakoriságot a többiekével való összehasonlításához két vagy több könyvtárra elosztva kellene értelmezni. Egy kiegészítő szerepű szakkönyvtár látogatásának gyakorisága nem egészen azonos kategória a csak szakkönyvtári tagok könyvtárlátogatásának gyakoriságával. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a "látogatás" különböző minőségű könyvtárhasználatot jelent, különböző szolgáltatások igénybevételét. A rendszeres folyóiratolvasás, az esetenkénti információszerzés és a könyvkölcsönzés elég nehezen hozható a "könyvtárlátogatás" közös nevezőjére. Hogy ez azonban inkább elméleti jellegű megszorítás – vagyis, hogy igen kevés az ilyen naponkénti, "bentlakó" könyvtárlátogató – azt az alábbi, a könyvtárlátogatás gyakoriságát szemléltető adatok igazolják:

	A látogatás átlagos gyakorisága (az alkalomok száma évenként)	
	közművelődési könyvtárban	szakkönyvtárban
Kisközség	9	6
nagyközség	9	7
kisebb város	10,5	8
nagyobb város	7,5	8
tanító	8,5	6,6
általános isk. tanár	10	7
középiskolai tanár	12,5	9,5
jogászok, közgazdászok	8	5,5
orvosok	6	7
műszaki értelmiség	8	8
mezőgazdasági ért.	9,5	5
"egyéb" értelmiség	7,5	4,5

A négyféle településen élők között igazán nagy különbségek nem tapasztalhatók. A kisközségekben élő szakkönyvtári tagok viszonylag ritkább látogatásai indokoltak, mivel az esetek nagyobb részében a szakkönyvtárak máshol működnek. A rétegükből legnagyobb arányban könyvtári tag középiskolai tanárok mindkét könyvtár típus látogatásának gyakoriságában az első helyet foglalják el, a könyvtáraktól legtávolabb álló orvosok pedig a közművelődési könyvtárak látogatásában utolsó, a szakkönyvtárak használatánál közép helyet foglalnak el a gyakoriság vonatkozásában. Általában elmondható, hogy egy-egy réteg beiratkozására való hajlama és a beiratkozottak könyvtárlátogatási gyakorisága, - mint a könyvtárral való kapcsolat intenzitásának egyik mutatója - között szoros összefüggés van.

Az egyes könyvtár típusok látogatási gyakorisága így fest:

járási és városi könyvtárak	10
községi könyvtárak	9
megyei könyvtárak	9
szakszervezeti könyvtárak	8
munkahelyi szakkönyvtárak	7.5
nem munkahelyi tudományos és szakkönyvtárak	7

Óva intjük olvasóinkat attól, hogy messzemenő, a könyvtárak munkájával kapcsolatos következtetéseket vonjanak le ezekből az adatokból. Ilyen értelmű következtetést - óvatosan - csak a járási és a községi könyvtárak összehasonlításakor tehetünk, - a járási könyvtárak javára. A megyei könyvtárak látogatásának aránya a járási és városi könyvtárakéhoz képest, ha figyelembe vesszük, hogy a mintánkban szereplő tagok közül sokaknál ez a második könyvtár, nem alacsonyabb.

III. A könyvtár három szerepkörének vizsgálata

Eddig csak a könyvtárakkal való kapcsolat létrejöttéről és megszűnéséről, a tagsági arányokat alakító folyamatról, illetve az egyes értelmiségi rétegek és a különböző könyvtárak kapcsolatának formáiról volt szó. A továbbiakban e kapcsolat tartalmát szeretnénk bemutatni.

(Vagyis, ha eddig csak azt figyeltük, hogy kik és hogy jutottak el a könyvtárak küszöbéig, illetve, hogy miért csukták be maguk mögött a könyvtárak ajtaját, most már a "kapun belül" is szeretnénk tájékozódni.)

A könyvtárhasználati tapasztalatokról, szokásokról, a könyvtárak működésének jellemzőiről kell tehát képet adnunk. Ez mutatja meg, hogy a tagság szerepéről, illetve a lemorzsolódás, elégedetlenség okairól előadottakat, az olvasók véleményét és a mi feltevéseinket mennyire fedezik a tények.

A könyvtárakkal való viszony tartalmát a megkülönböztetett három szerepkör ("kölcsonzözem" – információbázis – katalizátor) szerint elemezzük.

1. AZ ELSŐ SZEREPKÖR: A KÖNYVTÁR MINT KÖLCSÖNZŐHELY

a) A könyvválasztás tudatossága

A könyvválasztás tudatosságának méréséhez a következő kérdés szolgáltatott adatokat: "A legutóbbi közművelődési könyvtárban és szakkönyvtárban tett látogatásakor volt-e kialakult elképzelése arról, hogy melyik szerző melyik művét fogja keresni?"

A válaszok-mint ahogy ez várható is volt – az értelmiségi olvasók átlagosnál nagyobb foku tudatosságáról, az olvasás tervszerűségéről tanuskodnak.

Nézzük át azt a táblázatot, amely az előzetes elképzelés alapján válogatók arányáról ad kimutatást, a könyvtártagok néhány csoportjában:

Olvasói csoportok	A könyvtárba határozott elképzeléssel érkező olvasók aránya o/o
Férfiak	75
Nők	74
Kisközségi könyvtárak tagjai	66
Nagyközségi könyvtárak tagjai	68
Kisvárosi könyvtárak tagjai	91
Nagyvárosi könyvtárak tagjai	77
Közművelődési könyvtárak tagjai	72
Szakkönyvtárak tagjai	81

Nemek szerint nincs, a könyvtári tagság jellege, helye szerint viszont már van némi különbség az olvasmányválasztási szokásokban.

b) A megtalált könyvek aránya

A 351 előzetes elképzelés alapján kereső könyvtári tag közül mindazt megtalálta, amit keresett, 259 olvasó (=73 o/o). A hiánytalanul kielégítettek aránya ennél magasabb a szakkönyvtárakban (=79 o/o), alacsonyabb a közművelődési könyvtárakban (=71 o/o). Olyan olvasó, aki egyetlen könyvet sem talált meg a keresettek közül, szakkönyvtárban nem volt. A keresettek közül semmit meg nem találók aránya a közművelődési könyvtárakban viszont 21 o/ot tesz ki.

A közművelődési könyvtárak olvasóinak kielégítettségéről pontosabb képet ad az alábbi kimutatás:

	Könyvtári tagok			
	Kisközségek o/o	Nagyközségek o/o	Kisváros o/o	Nagyváros o/o
A keresett művek közül mindent megtalálók	66	71	70	78
semmit sem találók aránya	28	19	21	13

Vagyis: akármerről is nézzük az olvasók kielégítettségének adatait, azt láthatjuk, hogy a kisközségekben lakó értelmiségi könyvtártagoknak lehet a legkevesebb, a nagyvárosiaknak pedig a legtöbb okuk az elégedettségre.

Az a körülmény, hogy a közművelődési könyvtárak értelmiségi olvasóinak csaknem egyötöde, a falun lakóknak közel egynegyede semmit nem talál meg könyvtárában a keresett könyvek közül, elégségesen magyarázza a lemorzsolódás, illetve a könyvtártól való tartózkodás méreteit. Azt se feledjük, hogy az ilyen negatív tapasztalatok kiábrándító hatása sokkal erősebb azok körében, akik meghatározott céllal és nemcsak "valami olvasnivalóért" járnak a könyvtárba.

A csalódás szubjektív hatása azonban nem objektív értékmérő. Arról, hogy milyen rendű-rangu igények maradtak kielégítetlenek, az alábbi kimutatás tájékoztat:

c) Kielégítetlen igények

A kielégítetlen igények tartalmi megoszlása a következőképpen fest:

	az esetek száma
szépirodalom	90
ebből: lektűr	31
értékes szépirodalom	59
ebből: mai magyar	10
régi magyar	11
régi külföldi	15
mai külföldi	23
ismeretközlő irodalom	70
ebből: természettudomány	8
társadalomtudomány	43
ebből: pszichológia	5
történelem	6
képzőművészet	5
alkalmazott tudomány	16
ebből: műszaki	10
mezőgazdasági	6
egyéb ismeretközlő irodalom	4

A keresett könyvek megvannak minden bizonnyal abban a könyvtárban is ahol éppen keresték őket. Feltehető, hogy több példányban is. Ez azonban az olvasót nem vigasztalja. Mert nem változtat azon a helyzeten, hogy amiért a könyvtárba ment, ami akkor számára könyvtárat jelentette, azt nem kapta meg. Az értelmiségiek esetében, akiknél a könyv még ha szépirodalmi műről van is szó, sok esetben munkaeszköz is, amire adott feladathoz, adott időben van szükség: akiknél és akikkel szemben a jó tájékozottság természetes belső igény és emellett társadalmi elvárás is, a várakoztatás sokszoros sullyal esik latba. Egyébként, hogy legközelebb több szerencséje lesz-e az egyszer már póruljárt olvasónak, arra nincs semmi biztosíték. Hisz a felsorolt művek csaknem minden könyvtárban az előjegyzési nyilvántartások "örökös tagjai". Tehát mindig van olyan olvasó, aki nélkülözi őket. Igaz, hogy ha győzi türelemmel, végül csak hozzájuk jut. (Az előjegyzett művek 60%-ára egy hónapnál hosszabb ideig kellett várni. S az egy évnél régebben előjegyzett könyvek aránya is 18%.)

Az előjegyzés, vagy a könyvtárközi kölcsönzés azonban legjobb esetben is csak a probléma individuális, egy-egy olvasó igényét kielégítő megoldása. De nem megoldás a közösség, a könyvtárak teljes olvasótábora számára. Mert ahhoz is fontos népművelési érdekek fűződnek, hogy ezeket a könyveket ne csak az előjegyzők, hanem azok is megkapják, megismerjék, akik esetleg nem is tudnak róluk.

Ennek a helyzetnek, – mint látjuk – nemcsak az olvasók, hanem a könyvtári célok is kárvallottjai.

Mit bizonyítanak ezek az adatok? Először is azt – amivel sok esetben jogosan védekezni szoktak – hogy kevés a pénz a könyvbeszerezésre, de nem kevésbé azt is – s mi most ezt emeljük ki, mert erről kevesebb szó esik – hogy a kevés pénzzel sem a legjobban gazdálkodunk. Nem is kellene minden műből még annyi példányt sem venni, mint amennyit veszünk. Csak azt kellene reálisabban mérlegelnünk, hogy miből vegyünk többet, miből kevesebbet. (Addig, amíg könyvtáraink polcai roskadoznak az olyan művek alatt, amelyek nemcsak keresettség, de érték dolgában sem állják a versenyt a hiányolt, előjegyzett könyvek jelentős részével – nem védekezhetünk pusztán költségvetési indokokkal.)

A szerzeményezési gyakorlat javításához elsősorban az igények konkrét, vagyis az egyes (szerző, cím szerint megnevezett) művek megismerése és nem az általános (műcsoportok szerinti) tájékozódás adhat segítséget.

Az érdeklődési irányok, a hiányolt művek arányának érzékeltetésére azonban az alábbi kimutatás is alkalmas. A kimutatás a "Milyen-fajta könyvekről szeretne többet találni abban a könyvtárban, amelynek jelenleg is tagja?" – kérdésre adott válaszok nyers összesítése:

Műcsoportok	Igénylők száma	A tagság számának o/o-ában
Szépirodalom	176	27
ebből: szépirodalom általában	39	6
mai ill. modern szépirodalom	73	12
történelmi regény	21	3
életrajzi regény	10	2
Ismeretközlő és szakirodalom	361	57
ebből: szakirod. általában	53	8
társadalomtudomány	144	22
ebből: társadalomtud. ált. -ban	37	6
pedagógia	31	5
művészettörténet	14	2
természettudomány	39	6
ebből: földrajz	8	1
Alkalmazotttudomány	70	11
ebből: műszaki	45	7
mezőgazdasági	25	4
egyéb (utleírás, szótár, lexikon)	55	9

2. A MÁSODIK SZEREPKÖR: A KÖNYVTÁR MINT INFORMÁCIÓ- FORRÁS

Feltűnhetett, hogy a kölcsönzött vagy hiányolt könyvekről közölt listákon az ismeretterjesztő művek milyen tekintélyes részarányt képviselnek. Már maga ez a tény is annak a tünete, hogy a "könyvtárak, mint információforrások" szerepe nemcsak az intézmény rendeltetéséről vallott felfogásunk, hanem a vizsgált olvasók tényleges igényei szerint is egyre jelentősebbé válik.

E "második" szerepkörben betöltött funkciójukat dokumentálják a következő kimutatások. -

Arra kérdésre, hogy "Kért-e szakmai problémái megoldásához könyvtártól segítséget?" az értelmiségiek 40%-a válaszolt "igen"-nel.

A könyvtárak segítségét igénybe vevők legtöbb esetben irodalomjegyzékeket (bibliográfiát) kértek. (327 esetben). Utánuk a másolatot (reprodukción, fotokopiát) igénylők következnek (128 eset), majd a fordítást kérők (110), végül a referálásra és a segítség "egyéb formáira" számítók következnek (egyenként 92-92 eset jelölésével).

Tisztázásra érdemes kérdés, hogy az olvasók a különböző könyvtárak segítségére milyen mértékben és milyen formában számítanak, illetve, hogy a felsorolt segítségi formák biztosítására a könyvtárak mennyire képesek.

A szakmai segítség igénylésének 751 esete közül 261-gyel (= 35%) a közművelődési könyvtáraknak kellett megbirkóznia.

Az egyes könyvtár típusok szerepe az igényelt segítség formáitól függően természetesen különbözik. A szolgáltatás jellege, a felkészültség tárgyi és személyi feltételei pl. szinte kizárólag a szakkönyvtárakra utalja a fordításokat, referálásokat igénylő olvasókat. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy pl. a bibliográfiai tájékoztatás igényével az olvasók szinte azonos arányban fordulnak közművelődési és szakkönyvtárakhoz. Különbségek a lakóhely szerint mutatkoznak. A kis- és nagyközségek értelmisége elsősorban a közművelődési könyvtáraktól, míg a városiak inkább a szakkönyvtáraktól várnak ilyen természetű segítséget. Minden esetre az a körülmény, hogy az esetek 46%-ában a közművelődési könyvtár is képes volt a kért bibliográfiai segítség biztosítására, biztató. Azt is bizonyítja ez a teljesítmény, hogy a megkülönböztetett szerepkörök szerint nem szabad a közművelődési és a szakkönyvtárak között éles választóvonalat húzni; pontosabban, hogy a tájékoztató funkció betöltésében a közművelődési könyvtárakra egyre inkább lehet és kell is számítani.

A szakmai segítség igénylésének mértéke, formája foglalkozási, életkori stb. csoportonként változik. Különbözik a szakmai problémák megoldásának azon szokásai szerint is, amelyeket tanulmányunk első fejezetében ismertettünk.

A tájékoztatási igények nem kizárólag szakmai feladatokból fakadnak. A könyvtáraknak vállalniuk kell a vitás kérdések eldöntésében hozzájuk fordulóknak segítségét, sőt még a hobbykkal kapcsolatos tájékoztatás feladatát is. Ha az ilyen természetű kéréssel jelentkezők száma ma még nem is nagyon magas, azzal számolnunk kell, hogy egyre többen fedezik fel, akarják kiaknázni a könyvtárakban rejlő "tartalékokat".

Mint a vitás kérdések eldöntésének legilletékesebb fórumait, (lakóhelytől függetlenül) az értelmiségiek 18-27%-a kereste fel a könyvtárakat. (Egyes értelmiségi csoportokban az arány már a 30%-ot is meghaladja.) Hasonló mértékű a hobbykkal kapcsolatos igények jelentkezése is.

Hogy hányféle vitás kérdés eldöntésében, megoldásában kell a könyvtárnak helytállnia és ezek milyen arányban foglalkoztatják tájékoztató szolgálatukat, arról az alábbi felsorolás ad képet:

Tájékoztatási feladat:	Esetek száma:
Szakmai jellegű alaposabb információkérdés	78
adatkeresés	59
rejtvény	55
évszám	42
név	28
versidézet, szépirodalmi vonatkozású kérdés	21
fogadás	17
vetélkedő	6
sport-adat	6
egyéb probléma	5

A könyvtárak felvilágosító munkája nem csupán a hozzájuk fordulóknak kielégítésére szorítkozik. Ők maguk is teremtenek, szerveznek tájékoztatási, ismeretközlő alkalmakat. Ezek fajtáiról és az egyes könyvtárak tagjainak irántuk tanúsított érdeklődéséről tájékoztat a következő tábla:

Rendezvények	A rendezvények látogatóinak százalékaránya az adott könyvtár tagjai körében				
	községi kt. o/o	járási kt. o/o	megyei kt. o/o	szakszerv. kt. o/o	összes köz művelődési könyvtár c/o
Előadások	15	13	4	9	12
Viták	10	4	0	0	5
Klub-foglalk.	4	6	1	4	5
Író-olvasó találkozó	57	39	20	25	40
Kiállítás	40	29	17	37	37

Látogatottság tekintetében – mint látjuk – az író-olvasó találkozók és a kiállítások vezetnek. A kiállítások általában nem az író-olvasó találkozókkal, vagy a klub-foglalkozásokkal azonos szintű rendezvények, sok

esetben nincs is többről szó, mint az Eseménynaptár mellékleteinek egy-egy szegényes kivitelű tárlóba helyezéséről.

Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a táblázat adatai inkább a könyvtárhasználókat, s jóval kevésbé a könyvtárakat jellemzik. Elhamarkodott dolog lenne például a megyei könyvtárak rendezvényeinek színvonaláról, hatásfokáról a táblázat adatai alapján komolyabb következtetéseket levonni, hiszen mintánkban mindössze két megyei könyvtár szerepel. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy ezeknek a rendezvényeknek csupán az értelmiségi részvevőire voltunk tekintettel.

A tájékoztatásnak, a befolyásolásnak nemcsak "esetszámba" menő alkalmi vannak. Lehetőség és szükség van erre az olvasmányválasztás, a könyvajánlás aktusánál is. Az esetek jelentős részében a tájékozódás mechanizmusa utomatikus, az olvasók közvetlenül válogatnak a szabad-polcnál, vagy ennél magasabb fokon, rábizzák magukat a katalógusra.

Közhelyszámba megy, hogy a jól szerkesztett, anyagát több dimenzióban feltáró bibliográfia, vagy katalógus az olvasói kívánságok és kíváncsiságok "programozásának" milyen hatékony eszköze. A bibliográfiák szerepére jellemző adatokat már ismertettük. A katalógusokkal kapcsolatban még meg kell jegyeznünk, hogy bár az értelmiségi olvasók 94-98 o/o-a úgy nyilatkozott, hogy kiismeri magát a katalógusban, használatukról csak 50 o/o-uk adott pozitív választ.

Az eszköz- apparátus fejlesztése mellett tehát úgy látszik, hogy még a nagyfokú tudatossággal, önállóan tájékozódó értelmiségiek körében is nagy szükség van a személyes felvilágosításra, ajánlásra, egyszóval a könyvtáros jelenlétére.

Arra a kérdésre, hogy "Kapott-e olvasmányválasztási tanácsot a könyvtáros-tól?" az értelmiségi könyvtárlátogatók 63 o/o-a válaszolt igennel. (Településtípusonkénti arányok: 57 o/o, 69 o/o, 67 o/o, 60 o/o.) A kapott olvasmányválasztási tanácsokat falun és városon szinte teljesen megegyező arányban:

"feleslegesnek"	2 o/o
"hasznosnak"	88 o/o
"nélkülözhetetlennek" minősítette	10 o/o

Ezek az adatok egyértelműen a könyvtárosok szakmai presztizséről tanuskodnak.

Témakörünk végére járva még egy kérdést kell érintenünk. Míg az olvasmánykölcsonzó szerepkörben szinte monopolhelyzetet élvező dokumentum-típus a könyv, a tájékoztatási funkció nélkülözhetetlen bázisa a folyóirat. Az értelmiségiek kb. egyharmada igényelné, hogy könyvtárából folyóiratokat is kölcsönözhesse.

A hiányolt folyóirat-típusok, említésük számának sorrendjében a következők:

Külföldi folyóiratok	30
társadalomtudományi	23
(ebből: pedagógiai	10)
természettudományos	13
(ebből: Delta	5)
irodalmi	10
lakáskultúra	10
művészeti	9
műszaki-technikai	8
mezőgazdasági	6
gyermekfolyóirat	5
hobby-tárgyu	5

Ahhoz a kérdéshez, hogy a könyvtár második szerepköre milyen mértékben érvényesül az értelmiségi könyvtártagok esetében, az eddigieket összefoglalva és kiegészítve újabb tényanyagot szolgáltatnak. "A könyvkölcsönzésen kívül milyen más könyvtári szolgáltatásokat szokott igénybe venni, mit szokott még csinálni a könyvtárakban?" kérdésünkre adott válaszok. Ezek a feleletek – gondolunk itt a rendezvényeken való részvételre, amiről már az előzőekben is volt szó – már a könyvtárak harmadik funkciójának érvényesüléséről is sejtetnek valamit.

Az 517 közművelődési könyvtári tag közül 200-an (39 o/o) teremtettek mélyebb, intenzívebb kapcsolatot a könyvtárral. Ennyien vesznek igénybe többé-kevésé rendszeresen más szolgáltatásokat is a könyvkölcsönzésen kívül. (A "szolgáltatást" most tágabb értelemben használjuk, ide értjük a kiállításokat, az író-olvasó találkozókat és a klubszerű foglalkozásokat is.) A szakkönyvtári tagok közül csak 33 o/o az ilyen olvasók aránya. Ez a 33 o/o kevesebb a közművelődési könyvtári tagok esetében tapasztalt 39 o/o-nál, hiszen a szakkönyvtári tagoktól több joggal várnánk el a tájékozódás, helybenolvasás, folyóiratolvasás céljából való igénybevételt. Ez az alacsony arány nagy valószínűséggel nem csak azt jelenti, hogy a vidéki értelmiségi szakkönyvtári tagok könyvtárhasználatának színvonala meglehetősen alacsony, a lehetőségeket korántsem kimerítő, hanem egyszersmind azt is, hogy 143 munkahelyi könyvtárat használó közül a többség nem igazi könyvtárat, hanem csak valamiféle igen szerény lehetőségeket kínáló kisebb könyvgyűjteményt vesz alkalmakként igénybe.

A 200, a könyvtárat nem csupán kölcsönzőhelynek tekintő közművelődési könyvtári tag közül 70 o/o csak egyféle, 24 o/o kétféle, 6 o/o többféle egyéb szolgáltatást is igénybe vesz. A szakkönyvtárba beiratkozottak körében 66 o/o csak egyféle, 20 o/o kétféle és 14 o/o többféle kölcsönzésen kívüli lehetőséget használ ki.

A közművelődési könyvtárakban a következő szolgáltatásokat vesz igénybe leginkább:

könyvtári tagok o/o-a

folyóiratolvasás	19
könyvek helyben-olvasása	12
előadások, klubfoglalkozások	8
tájékoztatás	4
kiállítások	3
diafilm	3

A szakkönyvtárakban a helybenolvasás áll az első helyen (18 o/o). A munkahelyi szakkönyvtárakkal kapcsolatos feltevésünket az is igazolni látszik, hogy míg az általános tudományos könyvtárak használói közül 63 o/o veszi igénybe a helybenolvasás lehetőségét, addig a szakkönyvtárakat használók közül csak 6 o/o, valószínűleg az esetek nagy részében éppen a lehetőség hiánya miatt. Hasonló a helyzet, ha nem is ilyen éles különbségekkel a községi és a szakszervezeti könyvtárak esetében is. A második helyen a tájékoztató áll (11 o/o); e tekintetben is az előbbihez hasonló arányú eltérések tapasztalhatók a tudományos és a szakkönyvtárak használói között: a tagok 20 illetve 4 o/o-a veszi igénybe ezt a fajta szolgáltatást. A folyóiratolvasáson kívül a tudományos és a szakkönyvtáraknál a használók 4-4 o/o-a veszi igénybe a fordítás és a másolatkészítést.

3. A HARMADIK SZEREPKÖR:
A KÖNYVTÁR MINT KATALIZÁTOR
(A KÖNYVTÁRTAG OLVASÓI PORTRÉJA)

A bevezetőben azt feltételeztük, hogy a könyvtári tagság az olvasási kultúra egyik objektív értékű társadalmi jelentőségű jellemzője. Az I. részben felvázoltuk az értelmiségi olvasó portréját, a II. részben és a III. rész előző fejezetében pedig az értelmiségi olvasóknak feltételezésünk szerint az átlagnál valamivel fejlettebb olvasási kultúrával rendelkező, könyvtárhasználó rétegének a könyvtárral való kapcsolatát, s a kapcsolat tartalmát vizsgáltuk. Most a könyvtárhasználó értelmiségi portréját szeretnénk megrajzolni. Avval a céllal, hogy összehasonlitsuk azokéval, akik nem tagjai könyvtárnak, hogy lemérjük, van-e specifikuma, esetleg valami többlete a könyvtári tagságnak.

A kölcsönzési és tájékoztató tevékenység színvonalát, valamint igénybevételek arányát könnyebben tudjuk mérni, mint a könyvtárnak a művelődés társadalmi folyamatát katalizáló funkcióját. Míg a kölcsönzés mérhető a kikölcsönzött kötetek, a tájékoztató munka a tájékoztatási esetek számával és különböző típusaiknak megoszlásával, addig ez a funkció leginkább magán az olvasón mérhető le. Feltételezzük, hogy a könyvtárból kilépő olvasó, aki igénybe vette a könyvtár első és második funkciójaként jelentkező szolgáltatásait, aki kapcsolatba lépett a könyvtárossal, s magával a könyvtár egészével, valamiképpen megváltozva, valamivel gazdagabban hagyja el a könyvtárat. Nem történik csoda – hiszen mindez nem első és egyszeri alkalommal történik – csupán egy folyamatnak egy katalizátor általi meggyorsítása.

A II. részből kiderült, hogy a könyvtári tagság a vidéki értelmiség jelentős százaléka számára vagy csak egy olyan alacsonyabb szintű könyvtárral való kapcsolatot jelent, mely nem képes betölteni sem a tájékoztató központ, sem a katalizátor, tehát a modern, a szocialista könyvtár funkcióját, vagy pedig egy magasabb színvonalon működő, ezeket a funkciókat több-kevésbé jól betöltő könyvtárral csupán laza, "egydimenziós" (pl. csak kölcsönzésre kiterjedő), esetleges kapcsolatot tartanak fenn. Ahhoz, hogy megállapíthassuk, hogy az eszményit inkább megközelítő könyvtár és az eszményit jobban megközelítő kapcsolat, könyvtárhasználat milyen befolyással van az olvasóra, külön vizsgáltuk a csak egy féle és a több féle könyvtárat használó könyvtári tagokat. Tulajdonképpen a többféle könyvtárat használókat is két csoportra kellene bontani, aszerint, hogy egymást kiegészítő (közművelődési és szak-könyvtár), vagy egymást pótló (azonos típusú) könyvtárakat használnak. Feltehetően általában az előbbi esetben, bár nem egy esetben a "többletet" egy-egy könyvtárnak nehezen nevezhető könyvgyűjtemény használata jelenti. A többszörös könyvtári tagságot úgy is értelmezhetjük, mint intenzívebb könyvtárhasználatot, úgy is, mint az általános és szakműveltség harmóniáját jobban elősegítő könyvtárhasználatot, s mint tendenciát: egy kívánt, s remélhetőleg a nem tulságosan távoli jövőben elérhető állapotot:

A 68. oldalon levő táblázat a könyvtári tagok és a már nem, vagy a még nem tagok olvasói portréját állítja szembe az olvasás és a tájékozottság már az I. részből ismert mutatói alapján.

A legszembetűnőbb talán, hogy a mérleg nyelve egyetlen esetben sem billent a nem könyvtártagok felé, általában pedig az értelmiségi olvasók közül a könyvtári tagok pozitív irányban térnek el az átlagtól. Természetesen a különböző fontosságú mutatók esetében az eltérések különbözőek, annyi azonban már most bizonyos, hogy az értelmiségi könyvtári tagok olvasottságának és tájékozottságának színvonala valamivel magasabb az átlagnál.

A mérleg két mutató esetében nagyjából egyensúlyban van, két olyan, egyébként egymással is szoros kapcsolatban álló mutatónál, melyek csak közvetve utalnak az olvasás fejlettségére: a családi könyvtár nagyságánál és a könyvvásárlás volumenénél. Azok, akik több könyvtárnak tagjai, mindkét esetben valamivel az átlag fölé kerülnek.

A könyvtári tagok és a könyvtárakat mellőzők tehát egyenlő feltételekkel startolnak az "olvasási versenyben" ami az otthoni könyvbázist, s annak gyarapodását illeti. Az olvasásnak, mint szabadidőtevékenységnek előnyben részesítése már a könyvtári tagok körében nagyobb arányú. Nagyobb eltérések tapasztalhatók a könyv-olvasás gyakoriságában. A könyvtári tagok átlag 7-8 könyvvel olvasnak többet egy év alatt, mint a nem tagok, ez mintegy 30%-os különbözetet jelent. E téren már az egyszeres könyvtári tagság is jelentős különbségeket okoz, tehát már pusztán a könyvtár hagyományos kölcsönzőhely funkciója is erősen befolyásolja az olvasási szokások alakulását. Az olvasás fejlettségének lényegi mutatóinál – az olvasmány szer-

	nem könyvtári tag	könyvtári tag egy kvt-ban	kvttári tag több kvthan
1. családi kvtt. nagysága (kötet)	274	266	289
2. könyvvásárlás (1 év, db)	17,9	16,8	17,4
3. olvasás, mint legkedveltebb szabadidőtevékenység	25 o/o	30 o/o	32 o/o
4. könyv olv. gyakorisága (3 hó, db)	5,7	7,4	7,6
5. könyv olvasmány szerkezet			
szakkönyv	8 o/o	13 o/o	16 o/o
ismeretterjesztő	14 o/o	14 o/o	14 o/o
lektúr	33 o/o	28 o/o	27 o/o
szépirodalom	45 o/o	45 o/o	43 o/o
szépirodalom-lektúr arány	1,36	1,57	1,59
6. folyóirat olvasás			
termtud és műszaki folyóiratok	37 o/o	44 o/o	52 o/o
társadalomtudományi folyóir.	57 o/o	69 o/o	70 o/o
irod. és művészeti folyóiratok	28 o/o	38 o/o	52 o/o
ált. műveltséget növelő folyóir.	33 o/o	32 o/o	51 o/o
7. izlés szintje (1-5)	2,74	2,79	2,93
szépirodalmi művekkel kapcsolatos értéktétele (1-5)	3,14	3,36	3,49
8. tájékozódás ált. a könyvekről			
kirakat	48 o/o	40 o/o	44 o/o
szakmai hírforrás	23 o/o	28 o/o	38 o/o
könyvesbolti eladó, könyvterj. folyóirat	23 o/o	19 o/o	18 o/o
napilap	11 o/o	13 o/o	20 o/o
bibliográfia	8 o/o	11 o/o	12 o/o
2 o/o	2 o/o	4 o/o	6 o/o
szakmai tájékozódás			
tankönyvek	71 o/o	70 o/o	68 o/o
szóbeli konzultáció	51 o/o	41 o/o	56 o/o
saját jegyzet	33 o/o	37 o/o	46 o/o
irodalmi hivatkozás	22 o/o	29 o/o	31 o/o
monográfiák	20 o/o	24 o/o	29 o/o
témafigyelés	12 o/o	12 o/o	19 o/o
referáló folyóirat	3 o/o	5 o/o	8 o/o
bibliográfia	1 o/o	6 o/o	16 o/o

kezetnél és a szépirodalom izlésnél – csak kisebb, de nem elhanyagolható különbségeket regisztrálhatunk. A nem tagok (2,74) és a tagok (2,85)¹ szépirodalmi izlése közti különbség 1 o/o-os szinten szignifikáns. Az izlést tehát még csak szerény mértékben, de feltétlenül befolyásolja a könyvtár, vagyis katalizátor szerepe e tekintetben még korántsem áll a legmagasabb szinten. Természetesen az izlés formálásában nem várhatunk csodákat egy szépirodalmi alkotásokat közvetítő intézménytől.

Az olvasmány szerkezetben tagok és nem tagok között csupán a szakirodalom esetében találunk jelentősebb különb-

¹ Tehát a csak egy könyvtárban tagok (2,79) és a többi könyvtárban is tagok (2,93) együtt.

ségeket, mely a nem tagok és a több könyvtárban tagok között már kétszeresen. A szépirodalom és a lektűr aránya a könyvtári tagok körében pozitívabb, de már jóval kisebb arányban.

Ugy tűnik, az izlés fejlettségét az egyszeres könyvtári tagság még nem befolyásolja, csupán a könyvtárakkal való intenzívebb kapcsolat. A szépirodalmi művekkel kapcsolatos értékitélete azonban már a csak egy könyvtárban tagoknak is biztonságosabb, mint a nem tagoknak. Ha az olvasmányszerkezetet a folyóirat-olvasmányokkal is kiegészíthetjük, a könyvtári tagok olvasmányainak összetétele határozottan értékesebb lesz. Ugyanakkor a nagyobb arányú folyóiratolvasás magasabb szintű tájékozottságot jelent. Az irodalmi folyóirat olvasása terén az eddig tapasztaltaknál még nagyobb különbséget állapíthatunk meg. Még viszonylag legkisebb, jelentősebb a természettudományi és műszaki folyóiratoknál, s a legnagyobb különbség az irodalmi és művészeti folyóiratok olvasásánál mutatkozik, ahol a nem tagok és a több könyvtárban tagok között már csaknem kétszeres különbséget tapasztalhatunk. Mivel az izlés összetett mutatójában a legmodernebb irányzatokat tartalmazó és a lektürt csaknem mellőző folyóiratok olvasása nem kapott helyet, a folyóiratolvasás terén tapasztaltak bizonyos mértékig korrigálják a könyvtári tagság izlését befolyásoló szerepével kapcsolatos eddigi megállapításunkat. A legjelentősebb különbségeket ezen a téren a több könyvtár tagjainál rögzíthettük, s így az a megállapítás, hogy az izlés alakulásában az egyszeri könyvtári tagságnak – azaz alacsonyabb színvonalú könyvtárhasználatnak még nincs elég befolyása – továbbra is érvényes. Az a tény, hogy az általános műveltséget gyarapító folyóiratok olvasásánál csupán a több könyvtárral kapcsolatot tartók esetében mutatkozott, s méghozzá nem is jelentéktelen eltérés, arra enged következtetni, hogy a több könyvtárat is használók többségének műveltségszerkezetében a két kultúra harmónikusabb, szerveesebb együttest alkot.

Miután kimutattuk azt, hogy a könyvtárigény színvonala szoros függvénye a szociális-kulturális meghatározóknak, olvasóink többsége számára úgy tűnhet, hogy ebben a fejezetben egyszerre ismét elfogultak lettünk a könyvtárral kapcsolatban, hiszen amit az előző fejezetben meghatározónak, azt most a könyvtár eredményének könyveltük el. Ugy hisszük, ezek az eredmények valóságosak, hogy a könyvtárnak tettenértük katalizáló funkcióját, ugyanakkor ismét hangsúlyozzuk, hogy a kölcsönhatásban a könyvtár aktív, ösztönző szerepe csak másodlagos, de ugyanakkor természetesen nem jelentéktelen. Arról van tehát szó, hogy az esetek nagy részében a már a könyvtárba belépés előtt is az átlagosnál műveltebb, tájékozottabb olvasó magas színvonalon veszi igénybe a könyvtár szolgáltatásait, lehetőségeit, s ettől még műveltebb, tájékozottabb lesz. Amikor ezt az esetet tartjuk tipikusabbnak nem tagadhatjuk a "csodák" lehetőségét sem, amikor valaki nullpontról lép be a könyvtárba, s a könyvtár is segítséget nyújt a nullpontról való elmozduláshoz, természetesen más hatások, más intézmények mellett.

A különböző nagyságu településeken élő könyvtártagok és

nem tagok olvasási és tájékozódási színvonala közötti különbségeket a következő táblázat szemlélteti:

	kisközség	nagyközség	kisebb város	nagyobb város
szakmai információ	+	=	++	+
tájékozódás a könyvekről	+	=	=	=
családi kv. nagysága	=	=	=	+
könyvvásárlás	+	-	=	-
olvasás és szabadidő	=	++	+	+
olvasás gyakorisága	+	+	+	+
folyóiratolvasás				
társadalomtudományi	=	++	--	+
természettudományi	=	-	++	+
irodalmi	+	+	=	+
ált. műveltség gyarapító	+	+	+	+
könyvolvasmány szerkezet				
szépirodalom-lectűr	=	+	++	++
szakirodalom	=	=	++	++
szépirodalom izlés	+	+	=	=

(++ nagyobb különbség a tagok javára
 + kisebb különbség a tagok javára
 = nincs különbség
 - kisebb különbség a nem tagok javára)

Mint látható, mind a négy településtípus esetében a mérleg nyelve a tagok felé billen, a városokban azonban erősebben, mint a kisebb településeken, s ez azt jelenti, hogy a városokban a könyvtár erősebb mértékben képes pozitív irányban befolyásolni értelmiségi tagjainak olvasási és tájékozódási kulturája szintjét. A szépirodalmi olvasottság és izlés színvonalánál a könyvtári tagok javára tapasztalt eltérés nagyságánál nincsen jelentős különbség falun és városon, a szakirodalmi tájékozottság és olvasás esetében viszont a városokban élő könyvtári tagok és nem tagok között jóval nagyobb a különbség, mint a községekben élőknel.

Megállapíthattuk, hogy akik több könyvtárnak is tagjai, vagyis azok, akiknek a könyvtárral az átlagosnál intenzívebb kapcsolatuk van, olvasottsága és tájékozottsága az átlagosan meghaladó színvonalon áll. Most a nem tagok – egy könyvtár tagjai – több könyvtár tagjai skálát negatív irányban kibővítjük avval, hogy a nem tagokat további két csoportra bontjuk. Az egyikbe azok tartoznak, akik életükben még át nem lépték könyvtár küszöbét, a másikba pedig a lemorzsolódók. Az olvasottság és a tájékozottság mutatói felénél a két csoport tagjai közt nem tapasztalhatunk jelentős eltérést, a többi mutató esetében viszont a lemorzsolódók javára tapasztalhattunk különbségeket:

	akik soha nem voltak tagok	lemorzsolódók
ált. műveltséget gyarapító folyóiratok olvasása (o/o)	28 o/o	34 o/o
szépirodalmi művekkel kapcsolatos értékitélet (1-5)	3,00	3,18
Szépirodalmi izlés (1-5)	2,62	2,79
Tájékozódás a könyvekről (o/o)		
kirakat	38 o/o	50 o/o
szakmai hírforrás	18 o/o	24 o/o
könyvesbolti eladó	17 o/o	26 o/o
szakmai tájékozódás (o/o)		
szóbeli konzultáció	47 o/o	52 o/o
monográfiák	16 o/o	21 o/o

Az összehasonlítás tanulsága figyelemreméltó: az olvasás fejlettségének néhány fontos mutatója alapján az egykori könyvtári tagok, a "könyvtártól megfertőzöttek" fejlettebb olvasónak, tájékozottabb szakembernek bizonyulnak azoknál, akik még sohasem léptek könyvtárral kapcsolatba. Érdemes visszalapozni a könyvtári tagokat és a nem tagokat összehasonlító táblázathoz, s összehasonlítani a lemorzsolódókat a csak egy könyvtárban tagokkal. Egyes feltevések szerint ezek a lemorzsolódók mind az átlagnál, mind a könyvtári tagoknál olvasottabbak, tájékozottabbak. Az összehasonlításnál – annak ellenére, hogy néhány mutató esetében a lemorzsolódók elérik a tagok szintjét – az ellenkezője derül ki.

Hogy az intenzívebb könyvtárhasználat és az olvasás színvonala között tapasztalt összefüggés meglétében még kételkedőket meggyőzzük, még egy összehasonlítást végeztünk. Megvizsgáltuk, milyen olvasók azok a közművelődési könyvtári tagok, akik a kölcsönzésen kívül még többféle más könyvtári szolgáltatást is igénybe vesznek. Hogy ezek a könyvtárhasználók jóval tájékozottabbak az átlagos könyvtári tagnál, az természetes, de más mutatóknál is tapasztalhatunk nagyobb értékeket, mint amelyeneket a több könyvtárban is tagok esetében regisztráltunk, pedig ők a könyvtári tagok között átlagosnál magasabb szintű olvasóknak bizonyultak. A szépirodalom izlés szintje a többféle szolgáltatást is igénybevevőknél 3,30, ezzel szemben az eddigi legjobbknál, a több könyvtárban is tagoknál csak 2,93. A könyvolvasás gyakorisága is nagyobb körökben, (8,5 könyv 3 hónap alatt), mint a több könyvtárban is tagok esetében. Hasonló különbségek tapasztalhatók a társadalomtudományi (83 o/o, -70 o/o) és az irodalmi folyóiratok (62-50 o/o) olvasásánál is.

Van olyan feltevés, mely szerint a könyvtárakat mellőzők két egymástól erősen különböző csoportra oszthatók, melyek közül az egyikben azok vannak, akik még "nem érik el a könyvtár küszöbét sem", a nem olvasók és a gyatra olvasók a másikban pedig azok, akik már nem férnek be a szellemi horizontjuk számára szűk könyvtárba. Mi az utóbbi, az "elit" csoport nagyságát

jóval kisebbre becsüljük. Tényanyagunk kevés a kimerítő bizonyításhoz, de a mintánkban szereplő olvasó elit körében található könyvtárhasználók arányának megállapításával megpróbáljuk legalább is az állítás érvényességi körét szűkíteni.

A legtöbbet olvasók (egy év alatt 21 kötetnél több könyvet) olvasók 67 o/o-a, a legjobb izléssel rendelkezők (4-es és 5-ös osztályzatot elérők) 57 o/o-a, a szépirodalmi művekkel kapcsolatos legbiztosabb értékítélettel rendelkezőknek pedig 70 o/o-a könyvtári tag, de nem negatív a mérleg a legtöbb könyvet vásárlók más mutatók esetében sem.

Végül még egy fontos adalék. A könyvtári tagok életében az olvasás mint kö-
ügy is nagyobb szerepet játszik. A könyvtári tagoknak több mint egyharmada
tudta megmondani mi az az Olvasó Népeért mozgalom, ez sem tulsá-
gosan nagy arány, de a nem tagok között már csak minden negyedik adott er-
re a kérdésre megközelítően helyes választ.

Feltételeztük, — s be is bizonyosodott — hogy a könyvtárat használók az át-
lagosnál, a nem használóknál jobb olvasók. Ezen kívül még azt is feltételez-
hetjük, hogy valamelyest más emberek is, olyanok, akik munkahelyükön is
"olvasó emberek", olyanok, akik munkájuk végzésekor részletfeladatukat új
összefüggéseket keresve nagyobb egységekben próbálják meg elhelyezni,
(felhasználva ehhez a könyvekből, folyóiratokból és a könyvtárból szerzett in-
formációkat, ösztönzéseket) s végül olyan emberek, akik a mindennapi élet
aktuális és politikai kérdéseihöz is az olvasott, tájékozott ember módján vi-
szonyulnak. Feltételezzük, hogy az átlagosnál több olyan ember található kö-
rükben, akik esetében az egyik tevékenységfajta, az olvasás, a tájékozódás
az aktivitás más fajtáit is serkentik, katalizálják, segítve azok egyre önte-
vékenyebb, alkotóbb módon való végzését. Természetesen mindez csak fel-
tételezés, remény, bizonyítása újabb differenciáltabb, szociológiai szem-
pontokat jobban előtérbe helyező vizsgálatok feladata lesz.

Az adatfelvételhez használt kérdőív

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT
Budapest, VIII., Múzeum u. 3.

1. Körülbelül hány kötet könyv lehet a lakásában?

1 -50, 51 -100, 101 -200, 201 -300, 301 -500, 501 -1000, 1000-nél több

2. Évente hozzávetőlegesen hány könyvet vásárol?

0, 1-3, 4-5, 6-10, 11-20, 21-30, 31-50, 51-nél több

3. Hol, melyik könyvesboltban szokott vásárolni?

.....

4. Próbálja meg visszaemlékezni, körülbelül hány könyvet olvasott el az elmúlt negyedév folyamán!

5. Kérjük, írja be a mellékelt lap megfelelő rovataiba az Ön által legutoljára olvasott 6 könyvnek szerzőjét és címét, majd a könyvek sorszámainak bekarikázásával válaszoljon a könyvekkel kapcsolatos kérdésekre.

(Adjuk oda az I. mellékletet!)

6. A lakásban található összes könyv közül kb. hány kötet a szépirodalom?
..... db

Ebből hány kötet a krimi, kaland- és detektívregény? db. és hány verseskötet? db

A szakmájához szükséges könyv? db

Egyéb ismeretközlő és szakkönyvek? db

Gyermek és ifjúsági könyv? db.

Idegennyelvű könyvek? db. Ezek elsősorban milyen fajta könyvek?

.....

Hány féle - nem kötet - lexikon, enciklopédia található könyvtárában?

..... féle

7. Mely ujságokat, folyóiratokat olvassa, használja rendszeresen és hol jut hozzájuk?

(Adjuk oda a II. mellékletet!)

8. Említsen meg néhányat azon könyvek közül, melyek olvasása igen nagy élményt jelentett!
-
-
9. Az elmúlt években olvasott könyvek közül, melyekkel volt legjobban megelégedve?
-
-
10. Érdekelne minket néhány szépirodalmi művel kapcsolatos értékitélete. Kérjük, hogy a mellékelt lapon felsorolt 10 regényt rangsorolja aszerint, hogy az Ön számára mennyire értékesek. A véleménye szerint legértékesebb mű kapja az 1-es, a következő a 2-es, a legkevésbé értékes pedig - attól függően hányat olvasott el közülük - a legnagyobb sorszámot.

(Adjuk oda a III. mellékletet!)

11. A mellékelt lapon szabadidő tevékenységeket sorolunk fel. Kérjük, huzza át azokat, melyek az Ön számára közömbösek, illetve egészítse ki a listát másokkal!

(Adjuk oda a IV. mellékletet!)

Most a megmaradottak közül huzza alá azt az ötöt, amelyeket előnyben részesíti a többiekkel szemben, amelyeket legszívesebben csinál! (Ha ez megtörtént) Tegyük fel, hogy ezek közül hármat választhat, melyik kettő nélkülözheti a legjobban. Ezeket jelölje meg X-el. Ha van olyan a három közül, amelyet az összes többivel szemben előnyben részesít, jelölje meg XX-el.

12. Ha a szakterületén új feladatot kap, hogyan szokott tájékozódni a szakirodalomban? A lapon felsoroltak közül a megfelelőket huzza alá, illetve egészítse ki! Ha van köztük olyan amelyet a többivel szemben előnyben részesít, kétszer huzza alá!

(Adjuk oda az V. mellékletet!)

13. Saját szakterülete irodalmáról készít e nyilvántartást, kartotékot?

igen nem

14. Tudja e véletlenül:

Mi az a könyvtárközi kölcsönzés?

.....

Mire szolgál a Magyar Nemzeti Bibliográfia?

.....

Mi az Olvasó Népert mozgalom?

.....

.....

15. Van e olyan könyvtár amely leginkább megfelel szakirodalmi munkájával kapcsolatos és másféle olvasási igényeinek; ahol, mondhatni, mindent megtalál, amire szüksége van? Melyik az, illetve melyek azok?

nincsen ilyen könyvtár
van ilyen könyvtár és pedig:

csak olyan van, mely csak többé-kevésbé elégíti ki igényeimet, és-
pedig:

.....

16. Hol van a legközelebbi - bármilyen szerény, mégsem elhanyagolható - gyűjteménye az Ön szakmájával, munkájával kapcsolatos könyveknek?

A könyvtár megnevezése:

17. Hol működik a legközelebbi közművelődési (kölcson) könyvtár?

A könyvtár megnevezése:

18. Mely könyvtáraknak tagja jelenleg? Mióta?

egyiknek sem

..... könyvtárnak óta

..... könyvtárnak óta

..... könyvtárnak óta

(Amennyiben csak egy könyvtár tagja, következik a 20., ha több könyvtár tagja, a 19., ha nem tagja könyvtárnak, a 21. kérdés.)

19. Ha csak egyetlen könyvtárnak lehetne tagja, melyiket tudná nehezebben nélkülözni?

(Jelöljük meg X-szel!)

20. Volt e tagja más könyvtárnak is? igen nem

(Ha nem, következik a 24. kérdés.)

Melyik könyvtárnak? Mikor? Milyen véleményt alkotott róla? Teljesen (1), csak többé kevésbé (2) volt vele megelégedve, vagy nem volt megelégedve (3) ?

a könyvtár:	a tagság:	vélemény:
.....
.....

(Következik a 22. kérdés.)

21. Volt e tagja valaha könyvtárnak? igen nem

(Ha nem, következik a 23. kérdés.)

Melyiknek? Mikor?

22. Miért vált meg a könyvtártól?

a könyvtár megnevezése:	ok:
.....
.....
.....

(A jelenleg is könyvtártagok számára következik a 24. kérdés.)

23. Mi lenne a feltétele, hogy beiratkozzék valamelyik könyvtárba, (hogy tagságát megújítsa)?

24. Véleménye szerint melyik a legfontosabb könyvtárosi erény, készség?
.....
Véleménye szerint milyen képzettség szükséges a könyvtárosi munkához?
.....
Mit gondol, mennyi a könyvtárosok átlagkeresete?..... Ft
Ön szerint mennyi legyen egy kezdő (.....Ft) és egy 10 éves gyakorlattal rendelkező (..... Ft) - mindkét esetben egyetemet végzett- könyvtárosnak a fizetése?

30. Előfordul, hogy Ön helyett más kölcsönöz könyvet?

nem ritkán rendszeresen

Ha igen, kit szokott megkérni?

31. Mennyire elégedett azzal (azokkal) a könyvtár(ak)kal, mely(ek)nek jelenleg is tagja? A legnagyobb mértékben (1), csak többé-kevésbé (2), vagy nincs megelégedve (3)?

a könyvtár megnevezése:

vélemény:

.....
.....
.....

32. A legutóbbi közművelődési könyvtárban és szakkönyvtárban tett látogatásakor volt-e kialakult elképzelése arról, hogy melyik szerző melyik művét fogja keresni?

igen nem

(Ha igen) Melyek voltak a keresett művek?

(A közművelődési könyvtárban keresett könyveket számozzuk meg, a szakkönyvtárban keresetteket betűkkel jelöljük meg.)

.....
.....
.....

(Amely keresett mű szerepelt a legutoljára olvasott 6 könyv között, azzal kapcsolatban ezt a kérdést ne tegyék fel. Amely nem szerepelt, annak a szám vagy betűjele mellé írjuk a választ!)

Hogyan szerzett tudomást róluk?

.....
.....
.....

33. Melyeket sikerült ezek közül megkapnia?

(Jelöljük meg őket az előző kérdésben X-szel!)

34.

(Ha van olyan könyv, amit nem sikerült megkapni.)

Mióta keresi őket? Előjegyezte-e őket? Mikor?

a könyv megnevezése: mióta keresi? előjegyezte-e? / mikor?

.....
.....
.....

35. Kölcsönzött-e a keresetteken kívül más könyveket is?

Melyek voltak azok?

.....

36. Soroljon fel néhány könyvet, amit szeretett volna, de nem sikerült megszereznie a könyvtárakból!

.....

.....

37. Általában milyen fajta könyveket szeretne többet találni azokban a könyvtárakban, melyeknek jelenleg is tagja?

(Jelöljük meg, mely könyvtárakhoz kapcsolódnak az igények!)

.....

.....

38. Milyen fajta folyóiratokat hiányol az Ön által látogatott könyvtárakból?

.....

.....

.....

.....

39. A könyvkölcsönzésen kívül milyen más könyvtári szolgáltatásokat szokott igénybe venni? Mit szokott még csinálni a könyvtárakban?

(Jelöljük meg, hogy melyik könyvtárban.)

.....

.....

.....

40. Milyen téren tartaná kívánatosnak a könyvtári szolgáltatások javítását, abban, (azokban) a könyvtár(ak)ban, amely(ek)nek jelenleg is tagja. Diktálja be az Ön esetében érvényes válaszok számait (ha több könyvtárnak is tagja:) előbb az egyik, aztán a másik könyvtárral kapcsolatban.

(Adjuk oda a VI. mellékletet!)

a könyvtár megnevezése:	kódszámok:
.....
.....
.....

41. Ismeri-e a könyvtárközi kölcsönzés lehetőségét? igen nem
 (Ha igen:) Élt e már vele? igen nem
 (Ha igen:) Mit kért így legutoljára?
 Mennyi idő alatt jutott hozzá?

42. Vannak e az Ön által látogatott könyvtárakban különféle rendezvények: előadások, viták, klubfoglalkozások, író-olvasó találkozók, kiállítások stb.: (Huzzuk alá, egészítsük ki!)

(Ha vannak.) Melyiken vett részt?

(Ezeket huzzuk alá még egyszer!)

43. Igényelné-e a folyóiratok kölcsönzését? Melyik könyvtárban?

44. Kiismeri magát könnyen a könyvtárban?

.....	könyvtár	igen	nem
.....	könyvtár	igen	nem
.....	könyvtár	igen	nem

Könnyen tájékozódik a szabadpolcnál?

.....	könyvtár	igen	nem
.....	könyvtár	igen	nem
.....	könyvtár	igen	nem

Használja-e a katalógust?

.....	könyvtár	igen	nem
.....	könyvtár	igen	nem
.....	könyvtár	igen	nem

45. Hobbyjaival kapcsolatban igénybe vette-e a könyvtárak szolgáltatásait?
Milyen témában milyen fajta segítséget kért könyvtártól? Ki tudták-e elé-
gíteni igényeit?

.....
.....
.....

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Személyi adatok:

NEM: férfi nő

ÉLETKOR:

ISKOLAI VÉGZETTSÉG: tanítóképző főiskola egyetem

CSALÁDI ÁLLAPOT: nőtlen hajadon házas özvegy elvált

14 ÉVEN ALULI GYERMEKEK SZÁMA:

TAGJA-E VALAMELY TÖMEGSZERVEZETNEK, TÁRSADALMI SZERVEZETNEK, EGYESÜLETNEK, SZÖVETSÉGNEK, TÁRSASÁGNAK, KLUBNAK? BETÖLT-E VALAMILYEN FUNKCIÓT?

ÁTLAGJÖVEDELME:

EGY SZOBÁRA JUTÓ SZEMÉLYEK SZÁMA:

HA VOLT, ELŐZŐ FOGLALKOZÁSA:

JELENLÉGI FOGLALKOZÁSA:

MUNKAHELYE:

BEOSZTÁSA:

LAKHELYE:

MUNKAHELYÉRE VALÓ UTAZÁSSAL ELTÖLTÖTT IDŐ:

TANUL-E JELENLEG? MIT?

MÓDJA VAN-E MUNKAIĐÖBEN MUNKÁJÁVAL KAPCSOLATOS SZAKKÖNYVEKET OLVASNI, HASZNÁLNI?

igen nem

A kérdezőbiztos neve:

Hol történt a felvétel?

Milyen körülmények között?

Az interjúalany viselkedése, hozzáállása:

A felvétel időtartama:

A kérdezőbiztos egyéb észrevételei:

keltezés

a kérdezőbiztos aláírása

I. melléklet

	szerző	cím
1
2
3
4
5
6

HOGYAN SZERZETT TUDOMÁST RÓLA?

napilapokból, képeslapokból	1	2	3	4	5	6
folyóiratokból	1	2	3	4	5	6
rádióban hallottam	1	2	3	4	5	6
TV-ből értesültem róla	1	2	3	4	5	6
szakmai hírforrásból	1	2	3	4	5	6
egyéb intézményes propaganda útján	1	2	3	4	5	6
könyvkereskedelmi könyvjegyzékekből	1	2	3	4	5	6
katalógusokból	1	2	3	4	5	6
bibliográfiákból	1	2	3	4	5	6
a munkatársak ajánlották	1	2	3	4	5	6
olvasók ajánlották	1	2	3	4	5	6
könyvesbolt kirakatában láttam	1	2	3	4	5	6
ajánló polcon láttam, a könyvtárban	1	2	3	4	5	6
könyvesbolti eladó, könyvbizományos ajánlotta	1	2	3	4	5	6
könyvtáros ajánlotta	1	2	3	4	5	6
véletlenül került a kezembe	1	2	3	4	5	6
egyéb módon, éspedig:	1	2	3	4	5	6

HOGYAN JUTOTT HOZZÁ?

saját könyvem, illetve megvettem	1	2	3	4	5	6
könyvtárból kölcsönöztem	1	2	3	4	5	6
ismeróstől kölcsönöztem	1	2	3	4	5	6

ELÉGEDETT VOLT A KÖNYVVEL?

teljesen elégedett	1	2	3	4	5	6
többé-kevésbé elégedett	1	2	3	4	5	6
nem voltam elégedett	1	2	3	4	5	6

II. melléklet

- A könyvtár
- B művelődési ház
- C klub
- D munkahely
- E ismerősök
- F otthon, mert járatom
- G egyéb, éspedig

A napilap, képeslap, folyóirat megnevezése

..... A B C D E F G

..... A B C D E F G

..... A B C D E F G

..... A B C D E F G

..... A B C D E F G

..... A B C D E F G

..... A B C D E F G

..... A B C D E F G

..... A B C D E F G

..... A B C D E F G

..... A B C D E F G

..... A B C D E F G

..... A B C D E F G

..... A B C D E F G

..... A B C D E F G

..... A B C D E F G

..... A B C D E F G

III. melléklet

(Írjuk a művek elé a megfelelő sorszámot! A véleménye szerint legértékesebb mű kapja az 1-es, a következő a 2-es, a legkevesbé értékes attól függően, hányat olvasott a 10 mű közül - a legmagasabb sorszámot.)

- ... REJTŐ: Pizskos Fred a kapitány
- ... MANN: Buddenbrok ház
- ... BERKESI: Sellő a pecsétgyűrűn
- ... ZOLA: Germinal
- ... HEMINGWAY: Akiért a harang szól
- ... SÁNTA: Husz óra
- ... JÓKAI: A kőszivű ember fiai
- ... DUMAS: Gróf Monte Christo
- ... TOLSZTOJ: Anna Karenina
- ... MÓRICZ: Boldog ember

Melyik mű mellé, vagy mely művek közé helyezné:

- ... GOLDING: A legyek ura
- ... CAMUS: A közöny
- ... UPDIKE: A kentaur

(Azokban az esetekben amikor valamelyik művel egyenértékűnek tartja, annak a műnek a sorszámát, amikor pedig művek közé helyezi, annak a két műnek a sorszámát, pl. 1-2. 4-5, stb írja a kipontozott helyekre.)

rádió hallgatás

TV nézés

zenehallgatás (komoly zene)

zenehallgatás (könnyűzene)

fényképezés

kézimunkázás

barkácsolás

séta, horgászás, kirándulás

társaság, beszélgetés

kártyázás

kertészkedés

tánc

előadások, kulturális rendezvények látogatása

olvasás

film

színház

muzeum, tárlatlátogatás

nyelvtanulás

továbbképzés, tanulás

sport

bélyegygyűjtés, egyéb gyűjtemények

egyéb hobby éspedig:

egyéb hobby éspedig:

(Huzza alá, amit Ön is igénybe szokott venni! Ha van olyan, amelyet előnyben részesít a többivel szemben, huzza alá kétszer! Szükség esetén egészítse ki a listát!)

tankönyvek

monográfiák

irodalmi hivatkozások követése

referáló folyóiratok (melyik?
.....)

megrendelésre elkészített témafigyelés, irodalomjegyzék

könyvtári katalógus

bibliográfiák (melyek?
.....)

szóbeli konzultáció

saját jegyzetei, nyilvántartásai, kartotékai

egyéb, éspedig:

(Diktálja be a számokat előbb az egyik,
azután a másik könyvtárral kapcsolatban)

- 1 Gazdagabb választék biztosítása általában
- 2 Gazdagabb választék biztosítása több új könyvvel
- 3 A kiszemelt művekhez való gyorsabb hozzájutás biztosítása
- 4 Az állomány gondosabb megrostálása, az érdektelen unalmas, idejétmúlt könyvek eltávolítása
- 5 A tájékoztatás színvonalának emelése
- 6 Gyorsabb, előzékenyebb kiszolgálás
- 7 Hosszabb nyitvatartás
- 8 Szombat-vasárnapi nyitvatartás
- 9 Megfelelő helybenolvasási lehetőségek biztosítása
- 10 Több könyv kölcsönzésének engedélyezése
- 11 Megfelelő folyóiratállomány beszerzése
- 12 Megfelelőbb berendezéssel, butorzattal otthonosabb légkör megteremtése

**VIZSGÁLÓDÁS
A
KÖNYVTÁRAK FELŐL**

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Az 1. fejezetet Polónyi Péter,
a 2 és 3. fejezetet
Kamarás István írta

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ÉRTELMISÉG, OLVASÁS, KÖNYVTÁR melléklet

1. 15 KÖNYVTÁR ÁLLOMÁNYÁNAK ELEMZÉSE

Igényesség vagy igénytelenség huzódik-e az értelmiség kisebb nagyobb részének a könyvtártól (vagy bizonyos könyvtáraktól) való tartózkodása mélyén? A könyvtárakkal való viszony tartalmát, alakulását tekintve, lehet-e, ha igen, miért, milyen vonatkozásban és milyen mértékben lehet a könyvtárak érdeméről vagy felelősségéről beszélni? Mennyire alkalmasak intézményeink a vázolt hármas funkció betöltésére: azoknak az igényeknek a kielégítésére és fejlesztésére, amelyeket az értelmiségi olvasók - közöttük a könyvtári tagok - képviselnek? Milyen formában és mértékben korlátozzák ezeknek a vegyes tartalmu és értékü igényeknek a kielégítését, művelődéspolitikai elveink (pl.: a giccs-ellenesség), a materiális adottságok, (költségvetés,) mint objektív tényezők, végül a könyvtárosok felkészültsége (szakmai ismeretei, szemlélete) tehát a szubjektív tényezők.

Kérdéseinkre nem ad teljes választ a könyvtárat használók és a könyvtártól tartózkodók véleménye, vagy akár e két kategória olvasási kulturájára (családi könyvtár, olvasmányszerkezet stb.) jellemző mutatók egybevetése. Az ilyen összehasonlítás csak a vizsgált személyekről (csoportokról) és legfeljebb a tagság hatásáról tájékoztat, de ennek okáról, magukról a könyvtárakról keveset mond. Szerepük, tevékenységük reális értékelése a közvetlen, objektív vizsgálati eljárást kívánja meg. Azt, hogy magukat az intézményeket vegyük szemügyre és így mérlegeljük, hogy van-e, lehet-e kapcsolat működési színvonaluk és az értelmiségiekre gyakorolt befolyásuk között?

A könyvtárak minősítésének lehetséges szempontjai közül most a könyv-állomány minőségét tesszük vizsgálódásunk tárgyává. A könyvtári munka bázisa - bármelyik funkciót nézzük is - a könyv, s mint láttuk, az olvasói igények döntő hányada is a könyvállománnyal kapcsolatos. Az állomány hű képet ad a könyvtárosok irodalom és olvasóismeretéről is, vagyis jól tükrözi a társadalmi szükségletek, a kulturális értékek és érdekek felismeré-

sére való készségüket, és emellett azt a "funkcionális-értéktudatot", amely az objektív népművelési feladatok és a szubjektív művelődési igények közeli-tésének feltétele.

Az állomány elemzése tehát a könyvtárak és a könyvtárok "vizsgáztatására" egyként kedvező lehetőséget biztosít. E megállapítás, pontosabban az állomány vizsgálatából levonható következtetések érvényét még a költségvetéstől való – egyébként alapvető – függőség sem korlátozza. Ennek a tényezőnek a differenciáló szerepét ki lehet szűrni, a különböző anyagi feltételek között működő könyvtárak értékeléséhez lehet közös alapot teremteni. Az állomány belső arányai elárulják, hogy a szerzeményezés mennyire célszerű. (Abban a járási könyvtárban pl., ahol egyetlen példány sincs Sophokles és Miller drámáiból, Nagy László és Garcia Lorca összes műveiből, Sánta Husz órájából és Camus Pestis-éből és sok más jelentős műből, Rejtő Piszkos Fredjéből azonban hat példány is van – nem az anyagi ellátottság problémáját tartjuk elsődlegesnek).

Állományelemzésünk a kérdezettek által használt közművelődési könyvtárakra szorítkozik. Annak tudatában, hogy a városi értelmiség könyvtári ellátottsága kedvezőbb, vizsgálatunk a kisebb települések viszonyainak megismerésére irányult, ezek könyvtárainról akartunk képet kapni. Tizenöt könyvtárról gyűjtöttünk adatokat. Közülük tíz községi, kettő körzeti, három pedig járási könyvtár.

Tanulmányunk e részében látszólag eltávolodunk tárgyunktól, hiszen a könyvtárak állományát vizsgálva nem pusztán az értelmiségieket érintő kérdéssel foglalkozunk. Ennek következtében az értékelésben sem képviselhetünk valamilyen "értelmiség-centrikus" nézőpontot. Tekintettel azonban arra, hogy a közművelődési könyvtárak állományának tetemes részét olyan művek képezik, amelyek ugyanugy tekinthetők az értelmiségieket vonzó, mint más rétegeket érdeklő olvasmányoknak, továbbá, hogy vizsgálatunkban figyelembe vettük a jellegzetesen értelmiségi könyvigényeket is, – nyugodtan hihetjük, hogy ítéleteink nem elfogultak, az értelmiségi nézőpont nem uralkodik el rajtuk, de ugyanakkor háttérbe sem szorul.

Nem állítjuk viszont, hogy megfigyeléseink alapján – akár egyetlen könyvtár-típust illetően is – országos méretekben helytálló, általánosítható véleményt formálhatunk. Még azt sem mondhatjuk, hogy adatainkkal a vizsgált könyvtárak állományáról teljesértékű helyzetképet adunk. Beszámolónk olyan jelzéseként fogható fel, ami egy kritikusabb látásmód és egy szélesebbkörű tájékozódás megalapozásához nyújthat segítséget. Azzal, hogy rámutatunk a szerzeményezési gyakorlat, az állomány-státusz néhány olyan karakterisztikus, negatív vonására, amely rontja az értelmiség és a könyvtár viszonyát is, és amely meggyőződésünk szerint nem kizárólag a vizsgálat körébe vont könyvtárak jellemzője. Ennyivel és ezért mutathat tul elemzésünk néhány tanulsága egyetlen rétegen és 15 könyvtáron.

Az állomány nagyság és az olvasók száma közötti kapcsolat nem vitatható. Véleményünk szerint azonban az állománnyal fog-

lalkozó vizsgálatok zömében az ellátottság mennyiségi oldala tulzott figyelemben részesült. Rejtve maradt viszont az állomány minősége és az olvasók számának, összetételének alakulása közötti kapcsolat. Az ezzel foglalkozó vizsgálatok: az érték és a szerep (keresettség, hatás) szerinti állományelemzés, egyáltalán e két kategória tartalmának és viszonyának tisztázása terén csak kísérletekről, műhelytanulmányokról beszélhetünk. Van hátmentség arra, hogy vizsgálatunkban új módszerek, szempontok alkalmazásával próbálkozunk. Nem az egy olvasóra jutó könyvek számát, hanem az állomány minőségét, illetve a különböző művek meglétének és hozzáférhetőségének mutatóit tekintjük a könyvtárak fő értékmérőjének.

Állományvizsgálatunk célkitűzéseit konkrétan megfogalmazva: annak felderítéséhez akarunk támpontot kapni, hogy a különböző jellegű és színvonalu olvasói igények kielégítésére a különböző könyvtárak mennyire képesek. Kivált az érdekeltek, hogy milyen helyzetben vannak a legfejlettebb izlésű és szemléletű, olvasmányaikat a korszerű tájékozódás jegyében, tudatosan megválogató olvasók? Mekkora "találati valószínűséggel" kereshetik az őket érdeklő műveket? Milyen választékot biztosít számukra a könyvtár? Miből van több, miből van kevesebb a kelletnél? Milyen elvekhez igazodik, illetve milyen igényekhez alkalmazkodik a szerzeményezés? Van-e valamilyen egység, elvi következetesség az állományépítésben, vagy "ahány ház, annyi szokás" uralkodik a gyakorlatban?

Az állomány minőségének szondázására egy 147 műből álló jegyzéket szerkesztettünk. Jegyzékünk címskálája – a vázolt célkitűzésnek megfelelően – a legmagasabb értékű szintű (és egyszerűsrendű művelődéspolitikánk egyértelmű támogatását élvező) művektől az értékűsőbb határán elhelyezkedő könyvekig terjedt. A 20. század, illetve napjaink hazai és külföldi, – szocialista és polgári-irodalmának reprezentatív alkotásai mellett, szerepeltek rajta világirodalmi és magyar klasszikusok; rangos bestsellerek és felszines lektűrök. A szépirodalom mellett figyelembe vettünk olyan ismeretterjesztő műveket is, amelyeket az általános műveltség kiegészítése, a szellemi látókör, világkép tágitása szempontjából tarthatunk jelentősnek. Kontrollszerepben néhány egyéb mű is jegyzékünkre került. (A jegyzéket ld. a mellékletben.) A jegyzéket kiküldve kértünk választ a könyvtáraktól arra, hogy az egyes művekből

- a) hány példány van az állományukban?
- b) hány példány volt a vizsgálat pillanatában a könyvtárban található?

I. Az első kérdésre felelő adatok alapján kaphatunk képet arról, hogy

1. a különböző rendű-rangu művek (műcsoportok)
 - a) egy-egy könyvtár, vagy
 - b) a vizsgált könyvtárak együttesének állományában mekkora készletet alkotnak, értéküknek megfelelő, annál alacsonyabb, vagy magasabb nagyságrendi pozíciót foglalnak-e el?
2. Miféle művek azok, amelyeket minden könyvtár – esetleg több példányban is megvásárolt, vagy amelyek éppenséggel mindegyiknek az állományából hiányoznak?

3. Az egy-egy műből meglevő példányok számát tekintve, mekkorák – még az azonos típusu, hasonló méretű könyvtárak között is – a különbségek?

Azt azonban, hogy miből van – "sok", miből "kevés" – mihez tudnak az olvasók könnyen, vagy nehezen hozzájutni, a művek állománybeli példányszáma még nem mutatja meg. A kérdést nem egyedül a beszerzett példányok száma dönti el, hanem az olvasók igénye, a művek keresettsége is. Megeshet, hogy egy igen sok példányban beszerzett mű nehezebben hozzáférhető, mint az, amelyikből tizedannyi sincs az állományban.

II. A művek hozzáférhetőségéről a második kérdésre kapott válaszok tudósítanak.

Amíg tehát az első adat arról informál, hogy a különböző műveket a könyvtárosi értékitélet hogy rangsorolta, – a második mindjárt el is bírálja ezt az ítéletet, azzal, hogy a tényleges helyzetről tájékoztat. A könyvtárosi és az olvasói értékitéleteket szembesíti, – a szerzeményezés és a keresettség viszonyát tükrözi – a művek "kihasználtságának", – a fenti két adat alapján kiszámítható – mutatója.¹ Ezt is közöljük a megfelelő táblán.

Lássuk ezek után, milyen helyzetkép rajzolódik ki a rendelkezésünkre álló adatokból.

Tüzetesebben három műcsoport állománybeli helyzetét vizsgáltuk.

- Az első csoport (= 33 könyv) a 20. század, illetve napjaink világirodalmának (a mellékleten I. jelölés),
- a második (= 14 könyv) a kortársi magyar irodalom (a mellékleten II. jelölés),
- a harmadik (= 22 könyv) az ismeretterjesztő irodalom (a mellékleten III. jelölés)

néhány kiváló, reprezentatív művét tartalmazza.

E három kategória könyveinek száma jegyzékünk teljes anyagának 46/0-át képviseli.

Természetesen nem állítjuk azt, hogy a fenti kategóriák valami abszolút értékű ranglista megtestesítői. Hogy pl. a 20. század világirodalmának az a 33 mű a legnagyobb alkotása, amiből mi az első kategóriát képeztük. Ilyet nem mondhatunk. Azt azonban igen, hogy a kiválasztott művek megfelelnek annak az ismérvnek, amivel e kategóriát jellemeztük, vagyis kivétel nélkül olyan kiemelkedő alkotások ezek, amelyek a világirodalmi kultúra "törzs-

¹ Ez az arány nem lehet valódi kihasználtsági mutató, mivel csak egy adott pillanatra vonatkozik; tehát csak utal a kihasználtságra.

anyagához" tartoznak, s mint ilyenek, a színvonalas könyvtári állománynak is nélkülözhetetlen elemei.

Azonosuljunk most azzal az olvasóval, aki tudatosan válogatja meg olvasmányait, és aki – talán éppen a könyvtárostól kapott tanácsok, ajánló bibliográfiák alapján – azokat a műveket szeretné kölcsönözni, amelyek a mi jegyzékünk fenti három kategóriájában szerepelnek.

Hadd jegyezzük meg, hogy az ilyen olvasót minden irodalomszociológiai vizsgálat tanulsága szerint, mint a legjobb, a legfejlettebb izlésüt kellene minősítenünk.

Tételezzük fel tehát, hogy sikerült "előállítanunk" ezt az eszményi olvasót. Nézzük, mi fogadja könyvtárainkban, mekkora eséllyel keresheti a kiszemelt műveket?

A 3 vizsgált műcsoport cimanyaga – amit az imént kívánságlistává avattunk – a valóságba "mártva" szinte hiányjegyzékké változott. A kiszemelt művek 68/o-ához a könyvtárak kétharmadában nem lehet hozzájutni. Sőt a művek többségénél még ennél is rosszabb a helyzet, hisz mint a Millertől Övegesig terjedő felsorolás jelzi, igen sok könyvet egyik könyvtárban sem, vagy legfeljebb egyben, kettőben lehet megtalálni.

A közölt lista nyilván még hosszabbra nyulna, ha nem szorítjuk partok közé a könyvtárakat elárasztó – egyébként bizonyos fokig méltánylást is érdemlő igényeket, ha kaput nyitunk bármely irányban is, - a "vájtfülűeket" érdeklő, Proust, Joyce, Cendrars-féle szerzők, vagy a népszerűbbek, Remarque, Maugham, I. Shaw, és a hozzájuk hasonlók művei előtt, egészen Szilvási, Passuth, Berkesi könyveiig. Minket azonban, bevalljuk, nem az nyugtalanít elsősorban, hogy az ilyen művekhez talán még sokkal nehezebb hozzájutni, hanem az, hogy könyvtáraink többségében nem kaphatták meg Sánta, Németh, Illyés Gyula, Lengyel József, Camus, Miller, Szolzsenyicin vagy Akszjonov könyvét azok, akik ezeket szerették volna kölcsönözni.

Annak, hogy az olvasó nem kap meg egy könyvet, két oka lehet: 1. pillanatnyilag nincsen a könyvtárban, (kikölcsönözték minden példányát), 2. nincs meg a könyvtár állományában (nem vették meg). Abból a helyzetből, amit a közölt kimutatás első oszlopa tárt fel és amit idáig kommentáltunk, nem derül ki az, hogy eseteinkben a kölcsönzési kísérlet kudarcát a két ok közül melyik magyarázza. Ha az első, akkor elvileg van lehetőség arra, hogy a legközelebbi könyvtárlátogatás alkalmával az olvasó sikerrel jár. A másik esetben erre még reménye sem lehet. Csakhogy a két eset között a valóság nem tűr olyan magas válaszfalat, mint az elméleti gondolkodás, amelyben egy meglevő mű pillanatnyi ("virtuális") hiányát a mű "abszolút" hiányától valóban vasfüggöny választja el. Tudniillik: ha egy könyv tartósan nagyon kedvelt, az az olvasók számára – azt az egyet kivéve, akinél a könyv van – éppolyan elérhetetlen, mintha meg sem lenne. Ezt bizonyítja Illyés: Poharaim és Sánta: Husz óra c. könyvének kimutatásunk-

	Könyvtárak száma, amelyekben	
	nem volt benn	nincs is meg a mű
Miller: Drámák	15	13
Sartre: Egy vezér gyermekkora	15	13
Márkus-Torday: Irányzatok a mai polgári filozófiában	15	12
Akszjonov: Féluton a hold felé	14	13
Fukazava: Zarándokének	14	13
Kozsevnyikov: Változó napok	14	13
Pietrasineszky: A helyes gondol- kodás pszichológiája	14	13
Beauvoir: Mandarinok	14	10
Konrád: Látogató	13	13
Vekerdí: Kalandozás a tudomá- nyok történetében	13	13
Fischer: Korszellem és irodalom	13	13
Bulgakov: A mester és Margarita	13	12
Clarke: A jövő körvonalai	13	12
Péter: Játék a végtelennel	13	12
Kerouac: Uton	13	11
Kontra - Stohl: Az élet tudománya	13	11
Benedek: Beszélgetés ideges em- berekről	13	10
Öveges: Az élő fizika	13	9
Lorca: Torreádorsirató	12	12
Camus: Pestis	12	11
Marx György: Jövünk, az univer- zum	12	11
Semprun: Nagy utazás	12	11
Andersen Nexó: Ditte, az ember lá- nya	13	6
Dürrenmatt: Drámák	12	6
Úpdike: A kentaur	11	11
Bernal: Tudomány és történelem	11	10
Faulkner: Shentély	11	10
Szabolcsi: A zene története	11	10
Trencsényi: Mitológia	11	10
Selye: Életünk és a stress	11	10
Green: Kezdet és a vég	11	8
Baade: Versenyfutás a 2000. évig	11	7
Rolland: Jean Christoph	11	7
Illyés: Poharaim	10	10
Szolzszenyicin: Iván Gyeniszovics egy napja	10	8
Weöres: Merülő Szaturnusz	10	8
Andrics: Hid a Drinán	10	7
Braunbek: Az atom regénye	10	7
Lengyel: Mélni a mérhetetlent	10	7
Salinger: Zabhegyező	10	5
Dreiser: Amerikai tragédia	10	3
Somogyi Tóth: Próféta voltál, szi- vem	10	3
Németh: Iszony	10	2
Sánta: Husz óra	10	1

beli példája is. Mindkét mű elérhetetlen volt 15 közül 10 könyvtárban, de míg az első nincs is meg a 10 könyvtár egyikében sem, a második megvan egy kivételével mindegyikben.

Hogy e "döntő" különbség ellenére egyformán elérhetetlenek voltak ezek a könyvek, azt a Sánta mű nagyfoku keresettsége magyarázza, amihez képest úgy látszik kevésnek bizonyul a meglévő példányok száma. A fenti példában pozitív, sok esetben azonban negatív tartalmu keresettség hiánykeltő vagy fölöslegképződést előidéző hatását a művekből beszerzett példányok arányának helyes meghatározásával lehet szabályozni. E szabályozás bonyolult művelet. Ennek elvégzéséhez, a szerzeményezés optimalizálásához adhat segítséget a művek kihasználhatóságának mérése, figyelése. A keresettség, illetve az annak hatását tükröző kihasználtság azonban nem értékmérő, a szerzeményezésnek önmagában nem lehet iránytűje. A művek értékét és keresettségét – az érték primátusának fenntartásával – együttesen kell mérlegelni.

Mihez igazodik a könyvtárak szerzeményezése? Számot vet-e a művek értékével, tekintetbe veszi-e keresettségüket? Miből van sok, miből kevés? Erre felel a "szonda" teljes anyagára, vagyis a 147 műre terjedő elemzés "zárorjelentése", az az összesítés, amelyben a könyveket a beszerzett példányok számának nagyságrendjében lajstromoztuk (ld. a mellékletben).

Tételezzük fel, hogy az értelmiségiek értékítélete közelíti meg leginkább az objektív értékrendet. Ebben az esetben egyszerre felelhetünk arra a kérdésre, hogy mennyire igazodik az állomány összetétele a művek értékéhez és mennyire alkalmas az értelmiségi igények – vagy legalábbis az igényes értelmiségiek – kielégítésére. Szükítsük ezuttal a vizsgálat fókuszát a szépirodalmi művekre.

A mellékelt lista szerint Jókai két művéből (Az aranyemberből és A köszivü ember fiai-ból) több mint kétszerannyi van (205 db.) a vizsgált könyvtárak állományában, mint Akszjonov, Beauvoir, Bulgakov, Camus, Dürrematt, Faulkner, Golding, Kerouac, Kozsevnyikov, Miller, Sartre, Semprun, Szolzenyicin vizsgálatunkban szereplő egy-egy művének példányaiból együttesen (94 pl.). Bármennyire is tiszteljük A köszivü ember fiai-t, nem hisszük, hogy több példányban lenne rá szükség, mint Illyés: Poharaim, Juhász Ferenc: Virágzó világfa, Nagy László: Arccal a tengernek, Konrád György: A látogató, Lengyel József: Mézni a mérhetetlen, Németh László: Iszony, Sánta Ferenc: Husz óra című műveire együttvéve. A felsorolt művekből ugyan is összesen 96 példány van, míg Jókai művéből 116.

Kár lenne Jókain elverni a port a többi íróval szemben elkövetett igazságtalanságokért, hiszen Berkesi, Dumas, Rejtő műveiből is több van 36 köfettel, mint az előbb felsorolt művekből összesen. Távol áll tőlünk mindennemű esztétikai prudéria, de azért ezen már meg kell ütközni. Mivel lehet ezt magyarázni? Talán a művek különböző foku keresettségével, amit a fenti esetekben nem vettünk figyelembe?

Tudjuk, hogy érték és siker egymásnak legkevesbé sem függvényei. Sok műnek az elvárhatónál kisebb, sokaknak az érdemeltnél nagyobb a sikere. A keresettség tehát nem értékarányos mutató. Nem is lenne helyes az értékkel szemben, az érték rovására méltányolni. Ám, hogy a kettő között bármily gyakori, de azért mégsem törvénytörő az ellentmondás, s hogy a keresettség szempontjára nemcsak hogy nem helyes, de nem is indokolt az érték ellenében hivatkozni, szerzeményezésünk balfogásait ezzel mentegetni, azt az alábbi kimutatás is tanúsítja. A jegyzéken 8-8 művet állítottunk párba. Az első oszlopban a "közös nevező" művei szerepelnek, olyan könyvek, melyek az érték és siker kritériumának egyként – még hozzá igen magas fokon – megfelelnek. A második oszlop közismert bestsellereké. Mindegyik cím mellett közöljük a kihasználtsági mutatót (K) és a műből beszerzett példányok számát. (P)

A művek szerzője és címe	K (o/o)	P (db)
Sánta: Husz óra	85	34
Nexó: Ditte, az ember lánya	83	18
Maupassant: Szépfü	80	31
Dreiser: Amerikai tragédia	80	30
Hemingway: Bucsu a fegyverektől	79	29
Fejes: Rozsdatemető	77	45
Rolland: Jean Christoph	75	16
Németh: Iszony	75	24
Átlag:	79	28
Knight: Légy hü önmagadhoz	83	41
Berkesi: Sellő a pecsétgyűrűn	73	49
Adamson: Oroszlánhűség	69	29
Dumas: Három testőr	68	53
Passuth: Esőisten siratja M-t	62	29
Fehér Klára: A tenger	55	20
Karsai: A budai Sándor p-ban...	54	35
Maugham: Színház	37	24
Átlag:	63	35

Hogy az első oszlop könyvei élvonalbeli, elsőrangú művek, az az első pillantásra nyilvánvaló. Az viszont meglepő, hogy e művek állománybeli készletének kihasználtsága a 75o/o-ot is eléri, sőt meghaladja. Ami ennél is meglepőbb, hogy ezek a művek kelendőség dolgában is felülmulják a velük egy sorban indított bestsellereket, amellyekkel érték tekintetében is állják, sőt győzik a versenyt. Ami viszont igazán meglepő, az az, hogy ennek ellenére kevesebb található belőlük az állományban, mint amazokból. Pedig ezekből a művekből relative még akkor is rosszabb lenne az ellátottság, ha a belőlük beszerzett példányok száma utolérné a második oszlop könyveit. (V. ö. a kihasználtsági mutatókat: 80 o/o-67 o/o): Még nagyobb lenne a különbség, ha a 2. oszlopba felsoroltak közé néhány Jókai könyvet is beiktatnánk. Amikor ezt a helyzetet visszásnak minősítjük, még csak nem is a minőség jogai és nem is a művelődéspolitikai érdekek nevében tiltakozunk. Még azt sem állítjuk, hogy a második oszlop könyveinek nincs fontos szerepe, s ne lenne szükség esetenként, helyenként még ezek pótlására, megvételére is.

(Átlagosan 6,6 könyvtárban nincsenek bent ezek a művek, kettőnek az állományából pedig hiányoznak. (Valljuk, hogy az olvasási kultúra meghatározott fokán egy Jókai vagy Fehér Klára könyv hasznosabb olvasmány lehet, mint Németh László vga Rolland legkitünőbb műve.)

Arra sincsen ebben az esetben szükség, hogy a keresettség ellen hadakozva védjük, amit az irodalmi érdekek terén veszélyeztetve látunk. Ismerjük a keresettség jogait, tiszteljük törvényeit az állományfejlesztés bővítésében és korlátozásában egyaránt. Fölöslegesnek, hibának tartjuk tehát a legértékesebb művekből is a példányok halmozását (egy könyvtáron belül), ha ezek kihasználtsága nem megfelelő. Elismerjük, hogy a keresettség nyomására Balzac mellett Berkesinek, Stendhal mellett Szilvásinak is helyet kell szorítani. Azt azonban, hogy a keresettség jogait éppen akkor ne vegyük figyelembe, amikor olyan műveket támogat, amelyeknek propagálásához elsőrendű népművelési érdekek fűződnek, hogy ezek spontán térhódítását mi magunk gátoljuk azt egyenesen elképesztőnek tartjuk.

Azt se feledjük, hogy a bestsellerekkel csak a sikeres remekművek vehetik fel a versenyt. Ha ezeket nem kapja meg az olvasó, érdeklődése a kisebb ellenállás irányába, az ugyancsak híres, de esetleg kisebb értékű művek felé fordul. A magunk teremtette vákuum ezek malmára hajtja a vizet. A felsoroltakhoz hasonló könyvek hiánya tehát kétszeres kárt okoz. Még egyszer hangsúlyozzuk, nem a párosított műveket, hanem a velük való ellátottság mértékét akartuk szembeállítani. Arra próbáltunk rámutatni, hogy az állományfejlesztésben sem az érték, sem a keresettség tényét nem vesszük kellőképp figyelembe, hogy sem irodalomban, sem olvasóban nem tudunk megfelelően gondolkodni.

Más oldalról mutat rá a szerzeményezés hibáira a mellékletben látható "nagy kimutatás" (ld. a mellékletben) második rovata, amelyben az egyes művekből beszerzett példányok számának maximumairól és minimumairól közlünk adatokat, megkülönböztetve a községi és járási könyvtárakat. Az alábbi, mutatóba kiragadott művek példányszáma a következő végletek között mozog: (ld. következő old. táblázat).

Az egészséges szemlélet hiányának, a szubjektivizmus szabad csapongásának, az "ad hoc" gazdálkodásnak, a központi módszertani utbaigazításnak és az ellenőrzés mulasztásainak vagy hatástalanságának egyiként bizonyítékai ezek a végletes eltérések. Tudatos, tervszerű állományfejlesztésről ilyen körülmények között aligha beszélhetünk.

A globális helyzetkép nem jogosít sommás ítékezésre. Nyilvánvaló, hogy a könyvtárak között – azonos kategórián belül is – különbségek vannak. Vannak, amelyek olvasóik számára az átlagnál jobb, vannak, amelyek kedvezőtlenebb lehetőségeket biztosítanak. Ezeket a különbségeket nem mutatta meg az állomány eddigi, – csak a művekre figyelő – vizsgálata.

	közszégi minimum	könyvtárak maximum	járási minimum	könyvtárak maximum
Kemény: Zord idők	0	2	0	6
Jókai:				
A köszívü ember fiai	1	28	6	15
Mikszáth:				
Különös házasság	1	15	6	20
Móricz:				
Erdély	0	7	3	5
József Attila:				
Összes versei	10	12	4	10
Németh László:				
Égető Eszter	0	5	1	5
Lengyel József:				
Mérni a mérhetlent	0	4	10	2
Fejes:				
Rozsdatemető	1	7	1	6
Sánta:				
Husz óra	1	6	10	5
Rejtő:				
Piszkos Fred...	0	5	1	6
Berkesi:				
Sellő a pecsétgyűrűn	1	8	3	7
Karsai:				
A budai Sándor palotában	0	8	1	7
Trencsényi-Waldapfel:				
Mitológia	0	8	0	2

Hogy e színvonalbeli különbségek nem pusztán objektív okokra (ellátottság, költségvetés) vezethetők vissza, hanem szubjektív természetűekre is (állományminőség, állományösszetétel, szakmai felkészültség), hogy ezek jelzésére a hagyományos paraméterek nem elégségesek, azt már érzékeltette az adatok eddigi elemzése. E színvonal-szabályozó, objektív és szubjektív tényezők "felelősségi arányának" kiporciózásával most ne foglalkozunk. (külön tanulmány tárgya lehetne). Szolidabb és tárgyyszerűbb igénnyel mindenek előtt a könyvtárak minősítési szempontjait és mutatóit határozzuk meg.

Ha a könyvtárak legfontosabb feladatának azt tekintjük, hogy állományukkal, pontosabban a polcaikon álló könyvek készletével, választékával optimálisan orientálják olvasóikat, az adott kereteken belül a legmegfelelőbb (a valós értékrend szerint is színvonalas + kedvükre való) olvasmányválasztás feltételeit biztosítsák, ha elfogadjuk azt, hogy a jegyzékünkön szereplő 147 műből kiválasztott 69 (a már ismertetett I-II-III kategória könyvei) azon alapkönyvek közé sorolhatók, amelyek talán még egy 500 kötetes állományu közművelődési könyvtárból sem, de egy 1000-es kötetszámuból már semmi esetre sem hiányozhatnak, akkor e könyvek könyvtárbeli helyzete megfelelő szempontnak látszik a könyvtárak minősítésére.

Ezek után csak az a kérdés, hogy milyen mutatók alkalmasak a könyvek "könyvtárbeli helyzetének" jellemzésére.

Három mutatót tartunk erre a célra alkalmasnak

1. a művek meglétének (beszerzettségének),
2. a művek hozzáférhetőségének,
3. a művekkel való ellátottságnak a mutatóit.

Az első azt mutatja meg, hogy a csoportot alkotó művek számát 100-nak tekintve az adott könyvtár állományában e művek hány százalékát lehet megtalálni.

A második azt, hogy a csoportot alkotó művek számát 100-nak tekintve a művek hány százalékát lehet (átlagosan, több vizsgálati alkalom tapasztalata szerint) az adott könyvtárban (a polcon) benne találni.

A harmadik azt, hogy a vizsgált műcsoport egy-egy művéből hány példány van az adott könyvtár állományában. (A vizsgálat tárgyát képező műcsoportot alkothatják egy adott időszak könyvtermésének, vagy mint esetünkben, egy tetszőleges szempontrendszerű válogatásnak a művei.)

Mi szükség e három mutatóra, milyen a viszonyuk, rangjuk? Kezdjük a végén:

Az ellátottsági mutató jelzi, hogy milyen keretek között mozog a könyvtár gazdálkodása, hol vannak teherbirásának anyagi határai. A számszerűen megfelelő ellátottság azonban csak feltétele, de nem biztosítéka a helyes gazdálkodásnak, az állomány minőségi fejlesztésének. Az ellátottsági mutató nem árulja el a pénzfelhasználás művek közötti megoszlását, nem jelzi, hogy a könyvtár kevesebb műből nagyobb példányszámú készlet beszerzésére, vagy az egy-egy műből vásárolt példányok számának mérséklésével inkább a választék bővítésére törekedett-e.

A művek meglétének (beszerzettségének) mutatója már felel arra, hogy mekkora választék áll – potenciálisan – az olvasók rendelkezésére.

A tényleges helyzetről azonban csak a hozzáférhetőségi mutató tájékoztat. Ezért a funkcionális szemlélet jegyében ezt tekintjük (egyéb, itt most meg sem nevezett mutatók felügyelete mellett) a könyvtárhasználó olvasók szempontjából a legjelentősebb mutatónak.

Könyvtáraink fejlettségének jelenlegi szintjén és a tapasztalatokból okulva megfelelőnek akkor tartjuk a könyvtárak állományát, ha a fenti mutató a minőségvizsgáló szondán szereplő művek legalább 50/o-os hozzáférhetőségéről tanuskodik.

Lássuk ezek után, mit mutat a mérleg.

A könyvtár működésének helye	A könyvtár tipusa	Mutatók					
		20. századi irod. (külföldi)			mai magy. i.		
		1. o/o	2. o/o	3. db	1. o/o	2. o/o	3. db
Árpás	községi	15	12	0,15	43	21	0,43
Dég	községi	42	33	0,60	64	35	1,30
Jakabszállás	községi	18	6	0,18	29	-	0,30
Gelse	községi	42	15	0,42	86	43	0,93
Kaposfő	községi	36	18	0,39	50	21	0,50
Kondoros	községi	67	33	1,39	93	71	2,60
Mogyoród	községi	24	3	0,27	50	14	0,57
Nyiradony	községi	58	33	1,06	71	29	1,80
Tárkány	községi	42	30	0,46	64	57	0,90
Varsád	községi	12	6	0,15	36	29	0,35
Sellye	körzeti	61	48	2,21	71	36	2,80
Szendrő	körzeti	55	33	0,88	71	43	1,40
Móvár	járási	88	30	1,76	100	57	2,40
Pápa	járási	97	79	3,54	100	79	3,50
Rétság	járási	52	39	0,63	64	57	0,85
Átlag: községi könyvtárak		39	22		61	33	
járási könyvtárak		79	49		88	64	
Ellátottság		minimum	maximum		minimum	maximum	
Községi könyvtárak		0,15	1,39		0,30	2,60	
Járási könyvtárak		0,63	3,53		0,85	3,50	
Kihasznátltság		60 o/o			65 o/o		

		Mutatók				
A könyvtár működésének helye	A könyvtár típusa	Ismeretközlő művek			kötetszám db	kihasználtság %
		1 o/o	2 o/o	3 db		
Árpás	községi	5	5	0,04	53	45
Dég	községi	23	14	0,27	124	58
Jakabszállás	községi	14	5	0,13	50	94
Gelse	községi	45	23	0,50	85	62
Kaposfő	községi	32	32	0,40	78	41
Kondoros	községi	45	23	0,60	308	70
Mogyoród	községi	27	18	0,30	87	60
Nyiradony	községi	50	36	1,18	326	69
Tárkány	községi	23	14	0,20	107	33
Varsád	körzeti	45	20	0,04	433	51
Sellye	körzeti	40	23	0,70	422	75
Szendrő	körzeti	27	14	0,45	182	63
Móvár	járási	95	40	1,50	314	74
Pápa	járási	100	95	2,40	601	49
Rétság	járási	23	14	0,27	150	40
Átlag:						
Községi könyvtárak		28	17			
Járási könyvtárak		73	50			
Ellátottság		minimum	maximum			
Községi könyvtárak		0,04	1,18			
Járási könyvtárak		0,27	2,40			
Kihhasználtság		50 o/o				

Olyan könyvtár, amely mindhárom műcsoport vonatkozásában megfelel a minimálisan 50 o/o-os hozzáférhetőség kívánalmának, csak egy van, a pápai.

A könyvtárak többségében

a 20. sz-i külföldi művek csop-jának hozzáférhetősége	35 o/o-os
a mai magyar művek csop-jának hozzáférhetősége	50 o/o-os
az ismeretterjesztő művek csop-jának hozzáférhetősége	50 o/o-os szint alatt marad

Az átlagértékek, mint látjuk, a

községi könyvtárakban	22 - 33 - 17
járási könyvtárakban	49 - 54 - 50 o/o-os színvonaluak.

A jól értelmezhető adatok részletes elemzése helyett érjük be néhány kommentárral.

Matematikai hitelesítés nélkül is elfogadhatónak tűnik az az állítás, hogy az ellátottság és a meglét között szorosabb meghatározottság áll fenn, mint a meglét és a hozzáférhetőség

között. A meglét és a hozzáférhetőség közötti viszonyt az állomány kihasználtsága szabályozza. a kihasználtság viszont – a szakmai közhiedelemmel ellentétben – nem annyira az ellátottságnak (állomány-nagyságnak), mint inkább a művek keresettségének, pontosabban a keresett művek állománybeli arányának a függvénye. Ez, az egy-egy műből meglévő példányok esetében éppen úgy igazolható, mint a teljes állomány méreteiben. Ha nem így lenne, Fejes: Rozsdatemető-jének, amelyből 45 példány van a 15 könyvtár állományában, kihasználtsága nem lehetne magasabb fokú (65 o/o-os), mint mondjuk Fehér Klára: Tenger című regényéé, amelyből mindössze 20 példány van a könyvtárak állományában. Ezek kihasználtsága mégis csak 55 o/o-os. A példányszámnak kétségtelenül van szerepe, de inkább csak a mértéken tuli ellátottság eseteiben. Hogy hol huzódik a "mértéken tuli ellátottság" határa, az megintcsak a művektől függ. Jókai: A köszívű ember fiainak 116 példányos készlete 71 o/o-os kihasználtsággal dicsekedhetik. Nézzük, hogy igazolódik ez a megállapítás a könyvtárak esetében. A nyiradonyi könyvtárnak a vizsgált művekből 326 kötete van, a varsádinak csak 33. A nyiradonyi 326 kötet kihasználtsága ennek ellenére 69 o/o-os, a varsádi 33 köteté viszont csak 51 o/o-os.

Érdekes tanulságokkal szolgál a vizsgált 3 járási könyvtár ellátottsági, kihasználtsági mutatóinak összehasonlítása is.

A rétsági, szegényes (150 kötetes) ellátottságu könyvtár könyvkészletének kihasználtsága 40 o/o-os. A mosonmagyaróvárié 74 o/o-os, holott sokkal több könyve van (314). Ennél jóval alacsonyabb, de a rétságinál valamivel magasabb (49 o/o-os) kihasználtságu a pápai könyvtár 601 kötete. A rétsági könyvtárban az alacsony kihasználtságot inkább a rossz minőségű ellátottság, míg a pápaiban a bőség, a felesleg magyarázza. A "bőség", a "felesleg" problémájával nem sok dolgunk akadt a tapasztalatok eddigi elemzése során. Pedig erre is van példa, ez is adhat okot kritikára. Csakhogy a jelenség megismerése a könyvtárak egyedi vizsgálatát kívánja meg, hiszen 15 könyvtár adatainak összegezésében elsikkadnak, kiegyenlítődnek azok a kirívó különbségek, amelyek egy-egy könyvtár állományának összetételét nézve nyomban szemet szurnak. A "feleslegnek" két formáját kell megkülönböztetni. Az "abszolút" és a "relatív" felesleget. Az előbbi a mű helyi kihasználtságához, illetve a művel való ellátottság átlagos könyvtárbeli mértékéhez képest, az utóbbi a helyi állomány méreteihez, hiányaihoz képest válik megfoghatóvá.

Az előbbire a mutatóival egyébként kiemelkedő pápai könyvtár kínál jó példát.

Mi szükség például arra, hogy ebben a könyvtárban Bates: Jó széllel francia partra című művéből 10 példány is legyen, – amelyből 4 kihasználatlanul áll a polcon, – amikor négy olyan könyvtárunk is van, amelynek állományában nincs is meg a mű?

Vagy az alábbiakból:

	Példányok száma		Könyvtárak száma amelyekben	
	az állományban	a polcon	nincs meg a polc	nincs benn
Adamson: Oroszlánhűség	7	4	3	9
Dumas: A három testőr	11	3	0	6
Flaubert: Bovaryné	9	5	0	4
Fontane: Effi Briest	5	4	5	11
Jókai: Aranyember	19	3	0	2
Karsai: A budai Sándor...	7	4	2	6
Kemény: Zord idő	6	5	8	10
Maugham: Színház	8	6	4	6
Móra: Aranykoporsó	16	13	0	3
Prus: A fáraó	7	5	2	9
Szabó L: Versei	7	5	6	10

Ha a pápai könyvtár csak a feléről mondana le a polcain kihasználatlanul álló műveknek, már azzal is sok más könyvtáron segíthetne. A feleslegkép-
zés, halmozás azonban nemcsak a nagyobb, módosabb könyvtárak "elő-
joga". Kitűnnek vele olykor a közrendűek is. Pedig a szó szoros értelmében
"feleslegesnek" tartjuk, hogy egyik másik községi könyvtárban például:

Berkesi: Selló a pecsétgyűrűn c. könyvből,	7 pld.
Dumas: A három testőr c. könyvből	11 pld.
Jókai: A kőszívű ember fiai c. könyvből	28 pld.
Knight: Légy hű önmagadhoz c. könyvből	14 pld.
Körműves: Vasaltnadrágosok c. könyvből	6 pld.
Passuth: Esőisten siratja M-t c. könyvből	6 pld.
Shaw: Oroszlánkölykök c. könyvből	10 pld.

de akár azt is, hogy Lengyel József: Mézni a mérhetetlent 4 pld. Szabó Lő-
rinc verseiből 4 pld. Trencsényi Mitológiájából pedig 8 példány legyen.

Ezek a számok a fenti művek helyi kihasználtságot figyelembevéve önmaguk-
ban is sokallhatók. Igazában mégis akkor tűnnek nagynak, ha megtudjuk, hogy
ott ahol például 6 példány is van Rejtő Piszkos Fredjéből, egyetlen sincs
Camus.Pestis, Hemingway Bucsu a fegyvertől, Sánta Husz óra, Semprun
A nagy utazás című műveiből, de a fentiekén kívül még 35, tulnyomórészt a
törzsanyaghoz tartozó műből. Ha még azt is közöljük, hogy ezek egy járási
könyvtár adatai, már nem is fogunk meglepődni azon, hogy van olyan községi
könyvtár, ahol Móricz Erdély, Dreiser: Amerikai tragédia, Hemingway: Bu-
csu a fegyverektől című művének hiányáért Szilvási, Rejtő, Berkési meglevő
könyvei, sőt ha úgy tetszik Dumas Három testőrének 2 példányával nyújtanak
kárpótlást. A relatív feleslegekről – aránytalanságokról – tanuskodó példákat
vég nélkül folytathatnánk. A jelenség dialektikus megítélésének igazolására
azonban, – arra, hogy bizonyos művek meglétét, több példányos
készletét csak más, jelentősebb művek egyidejű hiánya
mellett tarthatjuk feleslegesnek; másfelől, hogy bizonyos

(fontos) művek hiánya csak bizonyos (kevésbé fontos) művek egyidejű megléte mellett tekinthető mulasztásnak – ugy gondoljuk ennyi is elegendő.

Nem egy-egy könyvtár szerzeményezési hibáinak kipécézése, nem "botránvtár" összeállítása, hanem az állomány, állományfejlesztés átfogó jellemzése és bírálata volt elemzésünk célja.

Vizsgálatunk legjelentősebb, legáltalánosabb tanulsága, hogy községi könyvtárainkra mindenekelőtt a szegénység jellemző. Láttuk, hogy a könyvtárak még e mostoha körülmények között is jelentős eredményeket mutatnak fel. Elmondtuk azt is, hogy az olvasási kultúra fejlesztése terén mit várunk tőlük, milyen fontos szerep betöltésére hivatottak. Nyilvánvaló, hogy ennek anyagi feltételei vannak és ezek alapvető fontosságuk.

Vizsgálatunk tanulságaival, egész tanulmányunk szellemével kerülnénk szembe és a szakmai felelőtlenség legsúlyosabb bűnét éppen mi követnénk el, ha az objektív tényezők szerepéről megfélemedkezve a kritika élet most a könyvtárosok ellen fordítanánk, ahelyett, hogy a fokozottabb anyagi támogatás biztosításához gyűjtenénk újabb, az előadottakat is kiegészítő érveket. Ugyanakkor le kell szögeznünk azt is, hogy bár az értelmiség bizonyos részének tartózkodására, elmaradására a helyzetünkre jellemző szegénység kielégítő magyarázatot adhat, a szerzeményezés hibáira azonban nem lehet mentség. Ellenkezőleg. Ez a körülmény fokozott felelősségre kötelez, annak roppant körültekintő biztosítására, hogy a keveset, amivel rendelkezünk, a lehető legjobban használjuk fel. Meggyőződhetünk arról, hogy ettől még messze vagyunk.

Végül, tegyük fel a fejezet megírására indító kérdést: van-e, lehet-e összefüggés az olvasók számának alakulása (a lemorzsolódás mértéke) és az állomány minősége (könyvtáraink szerzeményezésének színvonala) között?

Feltételezésünk szerint: igen. Ennek számszerű bizonyítása a következő oldalak feladata. A perdöntő matematikai ítéletet azonban hadd előzzük meg egy logikusnak tűnő fenntartással:

a jobb könyvtár – több olvasó (tartós tagság) – összefüggés valószínűleg nem érvényesül tisztán, töretlenül. A kapcsolatot tudniillik a könyvtár-utaltság mértéke is befolyásolja:

- a) a környezeti tényezők szerepe (a település kulturális "fekvése", ellátottsága)
- b) az olvasó anyagi helyzete (könyvvásárlási készsége, képessége).

2. JOBB KÖNYVTÁR TÖBB OLVASÓ?

A könyvtári tagok aránya, az igényelt, igénybe vett és hiányolt könyvtári szolgáltatások, a közvetlenül a könyvtár munkájával kapcsolatos és más arra utaló olvasói vélemények már elég sokat elárultak a könyvtárak működésének színvonaláról. Ezeket a közvetett információkat, hogy minősíthessük a mintánkban szereplő színhelyek könyvtárait, ki kell egészíteni a könyvtárak helyzetét és működését közvetlenül tükröző információkkal, hogy néhány félbemaradt vagy kellőképpen alá nem támasztott megállapításunk kiegészüljön, megerősödjön.

Mivel a kérdezettek által használt viszonylag nagyszámu szakkönyvtárról nem tudtuk beszerezni a szükséges adatokat, ezért csak a három kisebb településtípus közművelődési könyvtárait minősítettük. A debreceni és miskolci közművelődési könyvtáraktól azért tekintettünk el, mert ebben a két városban található egyes közművelődési könyvtárak értelmiségi tagjai közül nem kerültek a mintába elegendő számban ahhoz, hogy ebben a vonatkozásban érvényes következtetéseket tehesünk. Hangsúlyozzuk, hogy a megkérdezett 1200 értelmiségi elegendő volt ahhoz, hogy ennek a rétegnek olvasói és könyvtártag státusát megismerhessük, nem elegendő viszont a kérdés intézmény felőli megközelítéséhez a 25 könyvtár, amikor általában az értelmiségiek által használt könyvtárakról van szó. Ez a fejezet tehát bizonyos fokig nem egyenrangú része a vizsgálatnak, annak ellenére, hogy például az állománnyal kapcsolatos fejtegetéseknél, ebben a fejezetben is elhangzanak majd részünkről általánosíthatónak vélt megállapítások.

A minősítés alapja legelőször is a könyvtár működésének színvonala volt. Ezt két mutató segítségével – a forgási sebesség és az olvasási intenzitás (kölsönzött kötetek száma: olvasók száma) – kíséreltük meg mérni. Ezen ismervek alapján jó, átlagos és rossz minősítéssel láttuk el a könyvtárakat, a kategórián belül is rangsorolva őket. Ezek után vettük figyelembe a könyvtár helyzetének mutatóit, s azok alapján módosítottuk a sorrendet úgy, hogy a rosszabb helyzetű könyvtárat részesítettük előnyben. A könyvtár helyzetének mutatói a következők voltak:

1. a könyvtár elhelyezése (egy m^2 -re eső állomány és látogatók),
2. az állomány mennyiségének mutatói (egy olvasóra és egy szellemi foglalkozású olvasóra eső kötettség),
3. a munkaerő mutatói (egy munkaóra jutó állománygyarapodás, olvasó és kölsönzött kötet),
4. költségvetés (egy olvasóra jutó állománygyarapodási összeg),
5. nyitvatartási idő.

Párhuzamosan megvizsgáltuk a könyvtárak állományának minőségét is. Az állomány minősége alapján kialakított sorrendet összehasonlítottuk az előbb a működés és a helyzet alapján kialakított sorrenddel, s csupán jelen-

téktelen eltéréseket tapasztaltunk, melyeket a végső sorrend kialakításánál természetesen figyelembe vettünk. Az ily módon minősített 25 könyvtár közül 7 ért el "jó" minősítést (négy járási és három községi könyvtár), 9 "átlagos" (egy járási, egy körzeti, hét községi könyvtár), 9 pedig "rossz" osztályzatot kapott (egy járási, nyolc községi könyvtár).

Egy lengyel olvasásszociológiai vizsgálat¹ megállapította, hogy azokban a községekben, ahol a helyi könyvtár jól működik, a 15-19 éves könyvtári tagok aránya 80 o/o, ahol rosszul, csak 60 o/o. Egy olyan réteg esetében, akik körében az olvasási igény nagyobb, nem tételezünk fel ekkora különbséget, ugyanakkor azt sem állítjuk, hogy a könyvtárak munkájának színvonala és a könyvtári tagok aránya között nem lenne semmiféle kölcsönhatás. Az értelmiség körében gyakoribb egyrészt, hogy az igényeit ki nem elégítő könyvtárat egy másikkal cseréli fel, másrészt, hogy olvasói igénye felülkerekedik az igényeit megfelelően kielégíteni nem képes könyvtárral szemben támasztott ellenérzésein. Mivel a mintánkban szereplők közül csak a közművelődési könyvtárak minősítésével rendelkezünk, a könyvtártagok arányát csak azokon a helyeken vizsgálhattuk meg a különböző minőségű könyvtárak olvasókat vonzó erejének összehasonlítása céljával, ahol leszámítva egészen jelentéktelen gyűjteményeket csak egyetlen "igazi" könyvtár működik. Még ezekben az esetekben sem állott elő laboratóriumi helyzet, hiszen ezeknek az "egyetlen" könyvtáraknak az igénybevételét is nagy mértékben módosíthatja egy-egy nagyobb város könyvtári kínálata. Éppen ezért kellett lemondani a jó minőségű könyvtárral rendelkező Budakalászról is, Budapest közelsége miatt.

A fennmaradó négy jó minőségű könyvtárral rendelkező községben a megkérdezettek 55 o/o-a volt tagja a könyvtárnak. Az átlagos minőségű könyvtárral rendelkező községekben 35 o/o a könyvtári tag, a rossz minőségű könyvtárak viszont a helyi értelmiségiek 40 o/o-át vonzzák. Az átlagos és rossz minőségű könyvtáraknak az összképnek kissé ellentmondó helycseréjét azzal magyarázhatjuk, hogy a rossz minőségű könyvtárak többsége működési helyük – többségében kisközségek – földrajzi fekvése miatt monopol helyzetben van. Mindez persze nem egy országosan reprezentatív vizsgálat nyomán leszűrt végkövetkeztetés, csupán hipotéziseinket támogató jelzés. A kérdés összetett vizsgálata későbbi feladat. Nem is könnyű feladat, mivel a különböző olvasórétegek esetében egy-egy könyvtártól való távolmaradás egésze különféleképpen lehet és kell értelmezni.

3. JOBB KÖNYVTÁR, JOBB VÉLEMÉNY?

A falusi mezőgazdasági dolgozók, de még a munkások és sokszor az alkalmazottak esetében is inkább igényhiánnyal, az értelmiség esetében viszont e mellett jelentős mértékben éppen az igényességgel is lehet magyarázni az adott könyvtár mellőzését. Vannak, akik az értelmiség könyvtárakról alkotott

¹ SIEKIERSKI, S.: Rol knigi v processze szocialnüh preobrazovunij v. szrede cefszkoj molodozsi (előadás az 1970. évi varsói olvasáskonferencián).

kritikus véleményének szakszerűségében, helytállóságában erősen kételkednek. A kételkedésnek van is alapja, s tanulmányunknak a könyvtárral való kapcsolattal foglalkozó fejezete is szolgáltathat néhány nehezen cáfolható érvet.

Mégis ismételten megkockáztatjuk azt állítani, hogy az értelmiségi könyvtártagok kritikáját a könyvtárosoknak komolyan kell venni. Az alábbi táblázat a kérdezettek könyvtárról alkotott véleményét a könyvtárak minősítésével, azaz a szakemberek véleményével veti össze.

Vélemény a könyvtárról (a minősített könyvtárak tagjai o/o-ban)			
a könyvtár minősítése	elégedett	félig-elégedett	elégedetlen
jó	49	40	11 = 100 o/o
átlagos	37	56	7 = 100 o/o
rossz	30	53	17 = 100 o/o

Mint látható az értelmiségi könyvtári tagok és a szakemberek véleménye között különösebb ellentmondás nincsen. Természetesen látványos egyezést nem várhattunk többek között azért sem, mert sok esetben az olvasónak egyszerűen nincs módja az összehasonlításra. Ezzel magyarázzuk a csaknem kivétel nélkül a kisközségekből konkurencia nélkül működő átlagos és rossz minősítésű könyvtárakkal kompromisszumot kötő többé-kevésbé elégedetteknek a vártnál magasabb arányát.

Melléklet

- I Modern világiro-
dalom
II Mai magyar iro-
dalom
III Ismeretterjesztő
irodalom

Jelmagyarázat:

- 1: példányok száma az állományban (db)
2: minimális - maximális példányszám
a községi könyvtárakban (db)
3: minimális - maximális példányszám
a járási könyvtárakban (db)
4: példányok száma a polcon (db)
5: kihasználtság (o/o)
6: könyvtárak száma, amelyekben nincs
meg a mű (db)
7: könyvtárak száma, amelyekben nem
volt bent a mű (db)

	1	2	3	4	5	6	7
Gergely M: Harc az üvegyárban	0	0 - 0	0 - 0	0	0	15	15
I Sártré: Egy vezér gyermekkorá	1	0 - 0	0 - 1	0	100	14	15
Talev: Szultana	1	0 - 0	0 - 1	1	0	14	14
I Akszjonov: Féluton a hold felé	1	0 - 1	0 - 0	1	0	14	14
Tammsaare: Orcád veritékével	2	0 - 1	0 - 1	0	100	13	15
Fast: Clarkton	2	0 - 1	0 - 1	1	50	13	14
I Kozsevnyikov: Változó napok	2	0 - 0	0 - 1	1	50	13	14
Lőrincz Péter: Válságok és...	2	0 - 0	0 - 2	0	100	13	15
Galan: Baragan	3	0 - 1	0 - 1	1	66	12	14
I Jevtusenko: Rakéták és szekerek	3	0 - 0	0 - 1	1	66	12	14
I Fukazava: Zarándokének	3	0 - 0	0 - 2	2	33	13	14
III Pietrasinszki: A helyes gondolkodás pszi- chológiája	3	0 - 0	0 - 2	2	33	13	14
III Vekérdi: Kalandozások a tudomány törté- netében	3	0 - 0	0 - 2	2	33	13	13
III Fischer: Korszellem és irodalom	3	0 - 0	0 - 2	3	0	13	13
III Márkus - Torday: Irányzatok a mai polgá- ri filozófiában	4	0 - 1	0 - 2	0	100	12	15
Strykowski: Hangok a sötétben	4	0 - 0	0 - 1	1	75	12	14
I Bulgakov: A mester és Margarita	4	0 - 0	1 - 2	2	50	12	13
I Kerouac: Uton	4	0 - 1	0 - 1	2	50	11	13
II Konrád: A látogató	4	0 - 0	0 - 3	3	25	13	13
Mács József: Megbillen az ég	5	0 - 1	0 - 1	2	60	11	14
Chudoba: A szívárvány kutja	5	0 - 1	0 - 2	3	40	11	13
III Clarke: A jövő körvonalai	5	0 - 1	0 - 2	3	40	12	13
Darázs E: Versei	5	0 - 0	0 - 2	3	40	12	13
II Nagy László: Arccal a tengernek	5	0 - 2	0 - 2	4	20	12	12
II Jókai Anna: 4447	6	0 - 1	1 - 3	1	83	11	14
Hegedüs G.: Aranypecsét	6	0 - 1	0 - 3	3	50	11	14
Kolossa: Hosszu séta a hidon	6	0 - 2	0 - 1	3	50	11	12
III Kontra-Stohl: Az élet tudománya	6	0 - 2	0 - 2	3	50	11	13
III Péter Rózsa: Játék a végtelennel	6	0 - 1	0 - 4	3	50	12	13
Gergely Sándor: Forró nyár	6	0 - 1	0 - 2	4	33	10	11
II Hajnal Gábor: Versei	6	0 - 0	0 - 2	4	33	12	12
Karinthy Frigyes: Cirkusz	6	0 - 1	0 - 3	4	33	12	13
Nagy Lajos: A lázadó ember	6	0 - 1	0 - 3	4	33	11	11
Svevo: A vénülés éve	6	0 - 0	1 - 2	4	33	11	11
I Garcia Lorca: Torreádorsirató	6	0 - 1	0 - 4	5	16	12	12
III Marx György: Jövönk az univerzum	6	0 - 1	0 - 3	5	16	11	12
I Beauvoir: Mandarinok	7	0 - 1	1 - 2	2	71	10	14
Nemeskürthy: Ez történt Mohács után	7	0 - 0	0 - 4	3	57	12	13
I Semprun: A nagy utazás	7	0 - 1	0 - 2	3	57	11	12
III Selye: Életünk és a stress	7	0 - 1	0 - 2	4	43	9	11

	1	2	3	4	5	6	7
III Szabolcsi: A zene története	7	0 - 3	1 - 1	4	43	10	11
Richter: Legyőzöttek	7	0 - 2	0 - 2	4	43	10	11
III Bernal: Tudomány és történelem	7	0 - 2	0 - 2	5	28	10	11
II Juhász Ferenc: Virágzó világfa	7	0 - 1	1 - 1	6	14	8	9
III Benedek: Beszélgetés ideges emberekről	8	0 - 1	0 - 3	2	75	10	13
II Tabák András: Sargasso tenger	8	0 - 1	0 - 2	4	50	9	11
I Faulkner: Szentély	8	0 - 1	1 - 2	5	37	10	11
III Lőrincze: Nyelvérségen	8	0 - 2	1 - 2	5	37	9	11
Wolff: A szerencse kék pisztrángja	8	0 - 2	0 - 2	5	37	10	11
I Camus: Pestis	8	0 - 1	0 - 4	6	25	11	12
Kant: Aula	8	0 - 1	0 - 2	7	12	10	10
II Illyés: Pharaim	8	0 - 1	0 - 4	8	0	10	10
Clancier: Keserű kenyér	9	0 - 2	0 - 2	4	55	9	12
I Szoltsenyicin: Ivan Gyenyiszovics egy napja	9	0 - 1	0 - 3	5	44	8	10
III Cousteau: A csend világa	9	0 - 1	0 - 3	7	22	9	10
I Dürrenmatt: Drámák	10	0 - 1	1 - 2	3	70	6	12
III M. Kiss: Művészetről mindenkinek	10	0 - 2	0 - 2	4	60	8	11
Kemál: A sovány Mehmed	10	0 - 2	1 - 2	7	30	7	9
III Baade: Versenyfutás a 2000. évig	11	0 - 2	1 - 2	4	63	7	11
II Illyés: Drámák	11	0 - 2	0 - 2	5	54	7	10
I Updike: A kentaur	11	0 - 1	0 - 3	6	45	11	11
II Weöres: Merülő Saturnus	11	0 - 2	1 - 2	6	45	8	10
III Öveges: Az élő fizika	12	0 - 3	0 - 4	2	83	9	13
III Braunbek: Az atom regénye	12	0 - 2	0 - 4	6	50	7	10
Sophokles: Drámák	12	0 - 2	0 - 3	6	50	9	10
I Andric: Hid a Drinán	13	0 - 3	0 - 3	7	46	7	10
III Trencsényi: Mitológia	13	0 - 8	0 - 2	7	46	10	11
III Battaglia: A második világháború	14	0 - 2	0 - 2	5	64	6	10
I Kafka: A kastély	13	0 - 2	1 - 3	9	35	4	8
Kemény Zs.: Zord idő	14	0 - 2	0 - 6	10	28	8	10
II Lengyel J.: Mézni a mérhetetlent	14	0 - 4	0 - 2	10	28	7	10
Merle: A sziget	15	0 - 4	2 - 2	3	80	5	12
I France: Pingvinek szigete	15	0 - 2	0 - 4	5	66	5	11
I Green: Kezdet és vég	15	0 - 2	0 - 6	5	66	8	11
II Örkény I.: Egyperces novellák	15	0 - 1	0 - 4	8	47	8	10
Körműves I.: Vasaltnadrágosok	15	0 - 4	0 - 2	9	40	10	11
III Kulin-Róka: Világegyetem	15	0 - 4	0 - 2	9	40	8	9
Remarque: A diadalív árnyékában	16	0 - 2	0 - 3	3	81	7	12
I Rolland: Jean Christoph	16	0 - 2	0 - 6	4	75	7	11
Moliere: Drámák	16	0 - 3	2 - 29	6	62	7	11
I Andrezejewski: Hamu és gyémánt	17	0 - 2	1 - 4	8	53	5	7
Tatay S.: Kenyér és virág	17	0 - 3	0 - 4	5	70	7	10
I Nexó, A.: Ditte, az ember lánya	18	0 - 3	1 - 4	3	83	6	12
II Sarkadi: A gyáva	18	0 - 2	0 - 4	8	55	5	6
Fontane: Effi Briest	19	0 - 4	1 - 5	8	57	5	11
Urbán Ernő: Aranyfűst	19	0 - 3	0 - 3	10	47	7	8
Szilvási: Albérlet a Síp utcában	20	0 - 2	2 - 3	3	85	4	13
Fehér Klára: A tenger	20	0 - 2	2 - 4	9	55	5	8

	I	2	3	4	5	6	7
III Albert-Varga: Miért szép?	20	0 - 2	2 - 4	9	65	5	9
III Gyurkó: Lenin, október	21	0 - 1	1 - 3	9	57	2	7
I Steinbeck: Kedves csirkefogók	21	0 - 3	1 - 3	10	52	5	9
I Golding: A legyek ura	21	0 - 2	1 - 4	13	38	3	5
Szabó Lőrinc: Versei	22	0 - 4	0 - 7	9	59	6	10
Krudy Gy.: A vörös postakocsi	22	0 - 5	1 - 3	10	54	4	7
I Mann, T.: Varázshegy	23	0 - 6	0 - 3	10	56	4	8
Cusack: Ketten a halál ellen	24	0 - 2	1 - 6	4	83	2	11
II Németh L.: Iszony	24	0 - 3	1 - 5	6	75	2	10
I Steinbeck: Érik a gyümölcs	24	0 - 2	1 - 7	12	50	4	6
II Cseres Tibor: Hideg napok	24	0 - 3	1 - 3	13	45	4	6
Prus: A fáraó	24	0 - 4	1 - 7	13	45	2	9
Maugham: Színház	24	0 - 2	2 - 8	15	37	4	6
II Somogyi Tóth: Próféta voltál, szívem	24	0 - 3	1 - 4	7	70	3	10
I Salinger: Zabhegyező	26	0 - 1	1 - 5	4	84	5	10
Rejtő: Piszkos Fred	28	0 - 5	1 - 6	1	96	6	14
II Németh L.: Égető Eszter	28	0 - 5	1 - 5	9	68	1	8
I Hemingway: Bucsu a fegyverektől	29	0 - 4	0 - 6	6	79	3	9
Adamson: Oroszlánhúség	29	0 - 5	1 - 7	9	69	3	9
Bates: Jó széllel francia partra	29	0 - 3	1 - 10	9	69	4	10
Moravia: Egy asszony meg a lánya	29	0 - 2	1 - 7	9	69	2	10
Passuth: Esőisten siratja Mexikót	29	1 - 6	2 - 4	11	62	2	9
II Illyés: Ebéd a kastélyban	29	0 - 3	2 - 6	12	58	1	5
I Martin du Gard: Thibault család	30	0 - 3	3 - 5	17	43	1	4
I Dreiser: Amerikai tragédia	30	1 - 2	1 - 7	6	80	3	10
Maupassant: Szépfü	31	0 - 3	2 - 5	6	80	3	10
Hawthorne: A skarlát betű	31	0 - 7	1 - 6	14	55	4	6
Hardy: Egy tiszta nő	32	1 - 5	2 - 4	8	75	0	7
II Sánta: Husz óra	34	1 - 6	0 - 5	5	85	1	10
II Darvas J.: Részeg eső	34	1 - 4	3 - 6	12	64	0	6
III Karsai: A budai Sándor-palotában történt	35	0 - 8	1 - 7	16	54	2	6
Shaw, I.: Oroszlánkölykök	37	0 - 2	0 - 8	3	91	2	12
Stendhal: Vörös és fekete	37	0 - 3	3 - 6	13	64	1	7
Shakespeare: Drámák	38	0 - 13	0 - 49	15	60	5	8
Kosztolányi: Édes Anna	39	0 - 5	1 - 7	16	58	1	6
Balzac: Elveszett illúziók	40	0 - 5	2 - 6	11	72	1	8
Knight: Légy hű magadhoz	41	0 - 4	1 - 7	7	83	4	9
Móricz: Légy hű magadhoz	41	0 - 7	3 - 5	16	60	2	6
Flaubert: Bovaryné	44	1 - 4	1 - 9	17	61	0	4
II Fejes: Rozsdatemető	45	1 - 7	1 - 6	10	77	0	7
Hugo: Nyomorultak	46	0 - 6	3 - 10	20	56	1	6
Brontë: Jane Eyre	48	0 - 3	1 - 13	9	81	1	8
Berkesi: Sellő a pecsétgyűrűn	49	1 - 8	3 - 7	13	73	0	7
Ady: Összes versei	51	1 - 9	4 - 6	11	79	0	7
Dumas: A három testőr	53	0 - 6	1 - 11	17	68	0	6
Tolsztoj: Anna Karenina	55	0 - 6	4 - 11	22	60	1	5
Móra: Aranykoporsó	55	1 - 8	2 - 16	25	55	0	3
I Hemingway: Az öreg halász és a tenger	56	1 - 3	1 - 7	13	76	0	7
József Attila: Összes versei	64	0 - 12	4 - 10	24	62	1	7
Mikszáth: Különös házasság	81	1 - 15	6 - 20	31	61	0	4
Jókai: Az aranyember	89	1 - 14	3 - 19	29	67	0	2
Petőfi: Összes versei	107	1 - 16	9 - 16	39	63	0	2
Jókai: A köszívü ember fiai	116	1 - 28	6 - 15	33	71	0	4

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

1972 APR 26

